

Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2021

Remco Hoekman

Daniëlle Ruikes

Merle Schots

Laura van der Meijde

Nathan Geurink

Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2021

In opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Remco Hoekman
Daniëlle Ruikes
Merle Schots
Laura van der Meijde
Nathan Geurink

**Met medewerking van: Peter van Eldert, Björn Schadenberg, Rick Prins,
Mark Noordzij, Eef Hollander en Tygo Beekman**

© Mulier Instituut
Utrecht, november 2021

Mulier Instituut
sportonderzoek voor beleid en samenleving

Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | I www.mulierinstituut.nl
E info@mulierinstituut.nl | T @mulierinstituut

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	4
1. Inleiding	10
1.1 Aanleiding	10
1.2 Monitorplan	10
1.3 Leeswijzer	13
2. Landschap van sportvoorzieningen	14
2.1 Database SportAanbod (DSA)	14
2.2 Kernindicator Sportaccommodaties	17
2.3 Planningsrichtlijnen- en instrumenten	20
2.4 Tevredenheid over en gebruik van landschap van sportaccommodaties	25
2.5 Zwembaden	30
3. Verduurzaming in de sport	33
3.1 Energieverbruik naar type sportvoorziening	33
3.2 Energiebegeleidingstrajecten	39
3.3 Duurzaamheidsmaatregelen bij verenigingen	43
3.4 Duurzaamheidsmaatregelen bij gemeenten	52
3.5 Duurzame energieopwekking	55
3.6 Energielabels	56
3.7 Milieuvriendelijk beheer grassportvelden	56
3.8 Circulair	57
4. Exploitatie- en beheervraagstukken	61
4.1 Exploitatievormen van sportaccommodaties	61
4.2 Gemeentelijke uitgaven sportaccommodaties	66
4.3 Financieringsvraagstukken gemeentelijk exploitatiebeleid	68
4.4 Openstelling beweegvriendelijke locaties	72
4.5 Uitkeringen uit de SPUK Sport	75
4.6 Steunmaatregelen corona voor sportaccommodaties	78
5. Beweegvriendelijke omgeving	81
5.1 Gebruik openbare ruimte	81
5.2 Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving	86
5.3 Buitenspelen	89
5.4 Buitenzwemwater	91
6. Vraagstukken, opgaven en opbrengsten	94
6.1 Vraagstukken en opgaven	94
6.2 Opbrengsten - bereik en betekenis van beleid	100
Bijlage 1 Aanbevolen maatregelen in energiebegeleidingstrajecten	103
Literatuurlijst	104

Managementsamenvatting

Voor u ligt het 'Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2021'. Dit is de derde rapportage in een reeks van jaarrapporten die verschijnen in functie van de monitoring van het Nationale Sportakkoord - binnen het thema duurzame sportinfrastructuur - en van de Routekaart Verduurzaming Sport. In dit derde jaarrapport ligt de nadruk op het bijeenbrengen van de monitorgegevens en onderzoeksuitkomsten en het identificeren van opbrengsten van het beleid en van openstaande of nieuwe vraagstukken. Hierbij is aandacht voor (1) het landschap van sportaccommodaties, (2) verduurzaming in de sport, (3) exploitatie- en beheervraagstukken en (4) de beweegvriendelijke omgeving.

Samenvattend stellen we op hoofdlijnen vast dat met de inrichting van de Database SportAanbod (DSA) is bijgedragen aan een beter kennisniveau over vele facetten van sportaccommodaties. Het koppelen van DSA-data aan andere databestanden (o.a. CBS, EP-online en het Kwaliteitszorgsysteem Sportaccommodaties van NOC*NSF) biedt daarnaast relevante beleidsondersteunende informatie en maakt het mogelijk om de voortgang van de Routekaart Verduurzaming Sport te volgen.

Op basis van de DSA en bevolkingsonderzoek stellen we vast dat Nederland een fijnmazig en goed bereikbare sportinfrastructuur kent met een hoge tevredenheid van Nederlanders over de sport- en beweegmogelijkheden in de buurt. Kritischer zijn we op de mate waarin tot nu toe gebruik wordt gemaakt van de SPUK Sport en de BOSA. Beide subsidiemogelijkheden zijn in de afgelopen jaren niet volledig benut door respectievelijk gemeenten en sportverenigingen. Wel is bemoedigend dat de aandacht voor circulariteit iets is toegenomen en dat verenigingen ook buiten de BOSA-regeling om duurzaamheidsmaatregelen hebben doorgevoerd. Gemeenten en verenigingen geven aan dat de coronapandemie geen invloed heeft gehad op de investeringen. Wel heeft deze invloed gehad op het gebruik van de buitenruimte. Sporten en bewegen in de openbare buitenruimte wordt meer gedaan en krijgt meer aandacht in beleid.

Kijken we tot slot naar de voortgang op de gestelde doelen in het sportakkoord (lagere uitgaven aan sportaccommodaties en introductie van een flexibel exploitatiemodel voor sportparken) en de routekaart, dan moeten we vaststellen dat de doelrealisatie achterblijft of nog onbekend is. Van het energie- en gasverbruik hebben we nu een nulmeting voor 2018 kunnen presenteren en wordt volgend jaar duidelijk wat de impact van de doorgevoerde maatregelen is geweest op het energie- en gasverbruik bij sportaccommodaties. Voor de gemeentelijke uitgaven aan sportaccommodaties geldt dat deze tussen 2018 en 2020 juist zijn gestegen. Het beoogde flexibele exploitatiemodel blijkt in de praktijk maar beperkt te werken, mede doordat de randvoorzieningen hier niet op zijn ingericht. Een reflectie op en mogelijke herijking van de doelen lijkt hiermee gewenst.

Landschap van sportaccommodaties

- De Database SportAanbod (DSA) wordt goed gevonden en gebruikt door externe organisaties. Naast de mogelijkheden om de online database via API uit te lezen hebben 37 organisaties het afgelopen jaar een export opgevraagd van de DSA. De DSA heeft hiermee op nationaal en op lokaal niveau bijgedragen aan de onderbouwing van beleid.
- Door de vele mogelijkheden die de DSA biedt voor koppeling met andere databestanden is een koppeling ontstaan met energieverbruiksgegevens van het CBS en met EP-online voor inzicht in energielabels van sportaccommodaties. Daarnaast is een koppeling aangegaan met SportKeur, **waar data over risico's van sportaccommodaties beschikbaar** zijn. Verder wordt gewerkt aan uitwisseling tussen de DSA en het Kwaliteitszorgsysteem Sportaccommodaties (KZS) van NOC*NSF.
- Voor een betere registratie van sportaccommodaties is de functionaliteit van automatische beelddetectie verder uitgewerkt. Dit is enerzijds behulpzaam bij de datavalidatie en biedt anderzijds mogelijkheden voor nieuwe analyses. Zo is automatische beelddetectie ook gebruikt

om inzicht te bieden in de energieopwekking bij binnensportaccommodaties door automatisch zonnepanelen te detecteren op de daken van omliggende sportaccommodaties. Geautomatiseerde datavalidatie en het aangaan van samenwerkingsrelaties bieden uitkomst in de huidige tijd waarin door coronamaatregelen beperkte mogelijkheden zijn om sportaccommodaties fysiek te schouwen.

- In 2021 heeft Nederland een score van 21,5 op de Kernindicator Sportaccommodaties. Deze score is vergelijkbaar met de score in 2020 en iets hoger dan in 2018 (21,1). De score op de kernindicator hangt samen met stedelijkheid: naarmate de stedelijkheid afneemt, neemt de score **op de kernindicator toe. De verschillen in score op de kernindicator tussen regio's en naar stedelijkheid zijn iets minder groot geworden in 2021 ten opzichte van 2020.**
- Het landschap van sportaccommodaties laat zien dat het aanbod van sportvoorzieningen (deels) is afgestemd op de lokale situatie. Vanuit aspecten van bereikbaarheid en leefbaarheid zijn bijvoorbeeld relatief veel sportaccommodaties aanwezig in niet-stedelijke gebieden en in **krimp- en anticiperregio's. Dit is terug te zien in de score op de Kernindicator Sportaccommodaties: niet-stedelijke gebieden scoren 29,9, krimpregio's 26,6 en anticiperregio's 27,9.**
- Het planningsinstrumentarium voor sport is verder uitgebreid met een herijking van de richtlijnen voor de binnensport. Daarbij is voortgebouwd op de Planologische Kengetallen, om beter aan te sluiten bij huidige sportbehoefte en behoefte vanuit bewegingsonderwijs. In de nieuwe richtlijnen wordt een onderscheid naar stedelijkheid geadviseerd, aansluitend op de afwijkende lokale situatie en bijbehorende andere behoefte. De herijkte richtlijn gaat uit van één sporthal per 10.000 tot 17.500 inwoners in stedelijke gebieden en één sporthal per 6.250 tot 12.500 inwoners in landelijke gebieden (in plaats van de generieke richtlijn van één sporthal per 15.000 tot 20.000 inwoners). Voor sportzalen wordt geadviseerd om de bestaande draagvlakcijfers (één sportzaal per 10.000 tot 12.500 inwoners) los te laten en lokale afwegingen te maken op basis van de aanwezige configuratie aan binnensportvoorzieningen, de onderwijsbehoefte en de behoefte van sportaanbieders. Naast de herijking voor de binnensport zijn nieuwe richtlijnen voor een drietal buitensporten (atletiek, rugby en tennis) in ontwikkeling.
- De volwassen bevolking is grotendeels van mening dat er voldoende sportaccommodaties in de omgeving aanwezig zijn (85%). Ook de bereikbaarheid van de accommodaties per auto (81%) en per fiets (82%) wordt positief beoordeeld. Verbeterpunten zitten bij de bereikbaarheid te voet (12% ontevreden) en met het openbaar vervoer (12% ontevreden). 82 procent van de volwassen bevolking geeft aan in de buurt voldoende keuze uit verschillende sporten te hebben. Wel constateren we een daling in de ervaren mogelijkheden om te sporten en bewegen in de buurt. Dit verschil is naar verwachting vooral een gevolg van de coronamaatregelen, waardoor aanwezige sport- en beweegvoorzieningen niet benut mochten worden.
- Het gebruik van binnensportaccommodaties is in 2020 en 2021 afgenomen, terwijl het gebruik van de openbare buitenruimte en het sporten in huis en in de tuin is toegenomen. Een kwart van de volwassen bevolking heeft in 2020 in eigen huis of tuin gesport en de helft in de openbare buitenruimte.
- Een gemiddeld overdekt zwembad in Nederland telt drie bassins. Naast een wedstrijdbassin vind je in het gemiddelde zwembad twee van de volgende drie bassins: instructiebassin, peuterbassin en recreatiebassin. Daarbij is de kans dat er een instructiebassin of peuterbassin is (beiden 70%) groter dan de kans op een recreatiebassin (50%). Een buitenbassin komt over het algemeen pas voor wanneer er in totaal vijf of meer bassins aanwezig zijn.

Verduurzaming in de sport

- Op basis van de DSA heeft het CBS sportcomplexen geïdentificeerd en benut om inzicht te geven in het energieverbruik van sportvastgoed. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen binnensport en buitensport. In de eerste uitgave van deze CBS-monitor wordt op basis van data uit 2018 het energie- en gasverbruik van 5.302 buitensportcomplexen en 5.228 binnensportcomplexen

weergegeven. De buitensportcomplexen zijn samen goed voor een energieverbruik van 524 miljoen kWh (gemiddeld 98.831 kWh per complex) en een gasverbruik van ruim 84 miljoen m³. (gemiddeld 15.843 m³ per complex). Voor de binnensportaccommodaties geldt een energieverbruik van 458 miljoen kWh (87.605 kWh per complex) en een gasverbruik van bijna 94 miljoen m³ (17.980 m³ per complex). Aangezien deze analyses gebaseerd zijn op data uit 2018, bieden ze een mooie nulmeting om volgend jaar het energie- en gasverbruik van 2020 en mogelijk van 2021 tegen af te zetten.

- Uit een verdiepende analyse van CBS-data blijkt dat het gasverbruik van buitenbassins twee keer zo hoog is als dat van binnenbassins, terwijl buitenbassins doorgaans niet het gehele jaar operationeel zijn. Verder blijken fitnessvoorzieningen per vierkante meter oppervlak iets meer energie te verbruiken dan zaalsportvoorzieningen. Dit komt mogelijk door een verschil in het aantal bedrijfsuren per jaar, de aanwezige energieverbruikende fitnessapparatuur of het gebruik van andere technische installaties. Bij de buitensportvoorzieningen valt op dat de bijdrage van een verlicht hockeyveld aan het energieverbruik op de sportaccommodatie gemiddeld bijna twee keer zo hoog is als de bijdrage van een verlicht voetbalveld. Waardoor deze verschillen komen is niet geheel duidelijk, maar ze kunnen bijvoorbeeld het gevolg zijn van de gebruikte of vereiste lichtsterkte. Ook is het mogelijk dat bij voetbalaccommodaties vaker sprake is van ledverlichting dan bij hockeyaccommodaties.
- In het afgelopen jaar zijn 357 energiebegeleidingstrajecten gestart waarvan de scans beschikbaar zijn gesteld voor analyse. Uit de energiescans die het afgelopen jaar zijn afgenomen, voornamelijk bij voetbal- (149), tennis- (82), hockey- (30) en korfbalverenigingen (25), blijkt dat het gemiddelde besparingspotentieel per scan op elektriciteit op jaarbasis ongeveer 16.000 kWh is en op gas ongeveer 2.000 m³. De meest genoemde maatregelen om energie en gas te besparen zijn de aanleg van zonnepanelen, ledverlichting aanbrengen bij velden en in en rondom de accommodatie, en (koel)apparatuur vervangen, controleren op verbruik en dit verbruik verminderen.
- De stimuleringsregeling bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA) kent een budget van 79 miljoen euro voor het kalenderjaar 2021. Tot 1 september 2021 is voor ruim 38 miljoen euro aan subsidie aangevraagd voor 2021, wat overeenkomt met een voorgenomen investering van 177 miljoen euro. Omdat een deel van de subsidieaanvragen uit 2020 in 2021 worden uitgekeerd, na afronding van de investeringen, is het verleende subsidiebedrag in 2021 hoger dan de genoemde 38 miljoen euro. DUS-I meldt dat per 1 november 60,1 miljoen euro aan subsidie is verleend. Hiermee worden de subsidiemogelijkheden van BOSA (nog) niet volledig benut.
- De grootste investeringen die bij energiebesparende maatregelen zijn gedaan en waarvoor subsidie is aangevraagd zijn investeringen in verlichting, isolatie en zonnepanelen. Over het algemeen wordt de meeste subsidie aangevraagd door buitensportverenigingen. Uitzondering hierop zijn de aanvragen voor maatregelen voor toegankelijkheid, waarvoor de binnensport meer subsidie aanvraagt.
- Uit de evaluatiestudie van de RVO blijkt dat BOSA aanzet tot (meer) investeringen bij sportverenigingen. Dit lijkt vooral bij duurzaamheidsmaatregelen het geval. Een beperkende factor van BOSA is het vereiste minimumbedrag van 5.000 euro aan subsidie, waardoor met name kleinere verenigingen minder in de gelegenheid zijn om er gebruik van te maken. Zij komen vaak niet aan dit drempelbedrag met de beoogde investering. De RVO stelt daarom een verlaging van het drempelbedrag voor.
- Sportverenigingen lijken lang niet in alle gevallen gebruik te maken van de mogelijkheden die BOSA biedt. Zo maakt slechts de helft van de verenigingen die hebben geïnvesteerd in onderhoud van hun sportaccommodatie en/of kantine gebruik van BOSA-subsidie. Bij duurzaamheidsmaatregelen heeft iets meer dan een derde van de sportverenigingen gebruik gemaakt van BOSA-subsidie. Het is onduidelijk in welke mate hier het vereiste drempelbedrag, onbekendheid met de regeling of mogelijk andere aspecten een rol spelen.

- In 2021 is binnen BOSA voor ruim 7 miljoen euro aan subsidie aangevraagd voor duurzaamheidsmaatregelen. Hiermee is in 2021 een duurzaamheidsinvestering van sportverenigingen en stichtingen gemoeid van ruim 24 miljoen euro. Voor circulaire maatregelen is 118.000 euro aan subsidie aangevraagd en voor klimaatadaptatie ongeveer 97.000 euro. Het grootste deel van de subsidie voor circulaire maatregelen richt zich op hergebruikt infillzand. Gelet op de tot 1 september 2021 aangevraagde subsidie voor circulariteit is te verwachten dat de investeringen in circulaire maatregelen vanuit de BOSA in 2021 groter zullen zijn dan in 2020.
- 81 procent van de gemeenten heeft de afgelopen twee jaar geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking bij sportaccommodaties. Een derde van de gemeenten heeft in de afgelopen twee jaar geïnvesteerd in circulaire maatregelen bij sportaccommodaties, met name de (zeer) sterk stedelijke gemeenten.
- Via de detectie van zonnepanelen is inzicht geboden in de duurzame energieopwekking bij binnensportaccommodaties (gymzalen, sportzalen en sporthallen). Uit de analyse blijkt dat 39 procent van de onderzochte binnensportaccommodaties zonnepanelen op het dak heeft liggen.
- Van 288 sportaccommodaties is via een koppeling met EP-online en BAG het energielabel bepaald. 162 sportaccommodaties (meer dan de helft) hebben energielabel A of hoger. Het meest aangetroffen energielabel is A+ (64 accommodaties). 31 sportaccommodaties beschikken over het laagste energielabel: label G.
- Door het besluit van het gerechtshof geldt er op dit moment geen officieel verbod op gewasbeschermingsmiddelen voor sportvelden. Desondanks wordt vanuit de Werkgroep Milieuvriendelijk Beheer onverminderd ingezet op het beheren van sportvelden zonder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. In november en december 2021 volgt de 1-meting van de monitor milieuvriendelijk beheer grassportvelden, die wordt uitgezet onder beheerders van gemeentelijke grassportvelden.
- Rijkswaterstaat heeft een stappenplan ontwikkeld om afvalscheiding bij sportverenigingen te stimuleren. Dit stappenplan helpt om inzicht te krijgen in het afval dat rondgaat op de sportvereniging en in hoe afval zoveel mogelijk kan worden voorkomen of, wanneer dat niet mogelijk is, goed kan worden gescheiden.
- Statiegeld Nederland heeft kosteloos minicontainers en communicatiepakketten beschikbaar gesteld aan 2.611 niet-commerciële sportverenigingen (peildatum 27 oktober 2021). Het betreft hier verenigingen met meer dan tweehonderd leden. Sportverenigingen met minder dan tweehonderd leden hebben de mogelijkheid om zelf met speciale zakken flesjes in te zamelen en deze in te leveren.
- De winnaars van de Small Business Innovation Research (SBIR) hebben twee typen kunstgrasvelden ontwikkeld; een volledig recyclebaar kunstgrasveld en een kunstgrasveld dat aan het einde van de levensduur composteerbaar is. Bij de Innovatieprijs Sportaccommodaties behoorde een kunstgrasontwikkeling tot een van de winnaars. Bij dit winnende kunstgrassysteem kunnen aan het einde van de levensduur van het veld alle componenten na scheiding weer met hoge kwaliteit worden hergebruikt.
- Als onderdeel van het Kwaliteitszorgsysteem Sportaccommodaties (KZS) wordt gewerkt aan nieuwe normering en certificering van kunstgrasvelden. Afronding is voorzien voor maart 2022.
- BSNC heeft een Life Cycle Assessment tool (LCA-tool) ontwikkeld waarmee kunstgrasvelden kunnen worden gewaardeerd op duurzaamheid en circulariteit. Deze tool wordt het komende jaar doorontwikkeld van een Excel-tool naar een onafhankelijke en toetsbare tool die gedragen wordt door alle partijen in de sector, die gebruiksvriendelijk is voor gemeenten en gekoppeld kan worden aan de Nationale Milieu Database.
- In Nederland zijn 984 kunstgrashockeyvelden (watervelden en zandkunstgrasvelden), 120 kunstgraskorfbalvelden, 2.226 kunststoftennisbanen (kunstgras, kunstgravel, redcourt en rubber) en 2.050 kunstgrasvoetbalvelden.

Exploitatie- en beheervraagstukken

- Het overgrote deel van de sporthallen en sportvelden is in eigendom van een gemeente. De gemeente is in de meeste gevallen ook de exploitant van sportvelden in de gemeente. Voor zwembaden geldt relatief vaak dat ze geprivatiseerd zijn of dat de exploitatie is uitbesteed aan een externe partij.
- In tegenstelling tot de doelen van het sportakkoord zijn de gemeentelijke netto-uitgaven aan sportaccommodaties gestegen van 799 miljoen euro in 2018 naar 854 miljoen euro in 2020. De extra uitgaven aan sportaccommodaties zijn, zo lijkt het, niet ten koste gegaan van de budgettaire ruimte voor sportbeleid en activering, waar ook een stijging van de netto-uitgaven zichtbaar is tussen 2018 (285 miljoen euro) en 2020 (320 miljoen euro). In 2020 kwam 73 procent van de netto-sportuitgaven van gemeenten voor rekening van het taakveld sportaccommodaties; in 2018 was dat 74 procent.
- Gemeenten variëren met name in huurtarief naar type gebruiker (verenigingstarief en commercieel tarief). In beperkte mate wordt gedifferentieerd naar periode of moment van verhuur.
- Het streven om te komen tot flexibele exploitatiemodellen om zo meervoudig gebruik van sportparken te bevorderen blijkt in de praktijk lastiger dan op papier. De praktijk wijst uit dat **flexibilisering van de tarifiering niet (direct) leidt tot een meer ‘open’ karakter van sportvelden** of tot een betere exploitatieprestatie. De voornaamste reden hiervoor is het ontbreken van andere partijen die gebruik willen maken van de sportvelden, naast de vereniging die als hoofdgebruiker wordt gezien. Daarbij speelt mee dat randvoorwaardelijke zaken vaak niet gericht zijn op het mogelijk maken van deelgebruik.
- 355 gemeenten hebben voor 2021 een aanvraag ingediend voor de regeling specifieke uitkering stimulering sport (SPUK Sport), voor in totaal 242 miljoen euro. Het beschikbare bedrag voor de SPUK Sport is 182 miljoen euro, dus gemeenten hebben voor 60 miljoen euro overvraagd. Ook over 2019 en 2020 was sprake van een hoger aangevraagd dan beschikbaar bedrag. Opvallend is dat in beide gevallen de werkelijke investeringen ruim 100 miljoen euro lager waren, waardoor het vastgestelde bedrag binnen de SPUK uiteindelijk lager uitkwam dan het beschikbare budget. Hier zijn drie mogelijke verklaringen voor: strategisch hoger aanvragen om eventuele onverwachte uitgaven gedurende het jaar mee op te vangen; onzekerheid over de te ontvangen vergoeding vanwege het plafondbedrag; doorschuiven of annuleren van beoogde projecten. Het is nog onduidelijk in welke mate de beoogde investeringen behorende bij SPUK-aanvragen in 2021 wel hebben plaatsgevonden.
- De SPUK Sport is van meerwaarde en moet voortgezet worden, zo adviseert de RVO in de evaluatie. Verbeterpunten zijn het verminderen van de administratieve lasten voor gemeenten en het verminderen van de onzekerheid over of het aangevraagde bedrag volledig wordt uitgekeerd.
- De tegemoetkoming voor verhuurders van sportaccommodaties (TVS) heeft in vier aanvraagrondes in totaal geleid tot het verstrekken van een tegemoetkoming van 136,5 miljoen euro. Hiervan werd in totaal 76,1 miljoen euro door gemeenten aangevraagd, 31,7 miljoen euro door particuliere verhuurders en 28,8 miljoen euro door sportorganisaties. Voor de SPUK IJZ 2020 deden 279 gemeenten een aanvraag, voor in totaal 84 miljoen euro. De aanvragen hadden betrekking op in totaal 625 exploitanten, met een gemiddeld aanvraagbedrag van 134.582 euro per exploitant in 2020. Op het moment van rapportage was de SPUK IJZ Q1 en Q2 2021 nog niet afgesloten, waardoor voor deze regeling nog geen cijfers beschikbaar waren over de aanvragen.

Bewegvriendelijke omgeving

- Door de coronamaatregelen is in 2021 net als in 2020 een toename van het sporten en bewegen in de openbare buitenruimte zichtbaar. Daarnaast is de sportdeelname thuis en in de eigen tuin toegenomen. Dit gaat vooral ten koste van sportdeelname in binnensportaccommodaties.

- 68 procent van de Nederlanders vindt het (heel) belangrijk om te wonen in een buurt die aantrekkelijk is om te sporten en bewegen (52% in 2019). Vergeleken met 2019 wordt de aanwezigheid van een park, een pleintje of open ruimte, een groot grasveld en goede sporttoestellen in de openbare ruimte wat vaker genoemd als belangrijke buurtkenmerken om te kunnen (gaan) sporten en bewegen. Een veilig gevoel op straat blijft een belangrijke stimulans. Aanwezigheid van verlichting en een goed onderhouden openbare ruimte kunnen daaraan bijdragen. Dit sluit aan bij de vorig jaar verrichte studie naar werkzame mechanismen van een beweegvriendelijke omgeving (Prins et al., 2020).
- De Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving (KBO) is in 2020 opnieuw berekend. Voor Nederland komt de score op de KBO uit op 60. Dit is berekend op basis van de score op vier deelindicatoren: recreatief groen en blauw (63), sportaccommodaties (62), sport- en speelplekken in de openbare ruimte (72) en nabijheid van voorzieningen (41). De gemiddelde score op de KBO (en de deelindicatoren) neemt af naarmate de gemeentestedelijkheid toeneemt. Alleen op de kernindicator recreatief groen en blauw scoren niet-stedelijke gemeenten gemiddeld hoger dan (zeer) sterk stedelijke gemeenten.
- In 2020 werd vastgesteld dat er beperkt zicht is op hoeveel kinderen buitenspelen en wat ze doen als ze buitenspelen (Lucassen et al., 2020). Inmiddels zijn diverse (onderzoeks)initiatieven gestart om beter zicht te krijgen op buitenspelen en de mogelijkheden om dit te vergroten. Hieruit komt onder andere naar voren dat naast fysieke inrichting, zoals speeltuinen, ook buitenspeelbeleid en organisatie op speelplekken (zoals door buurtsportcoaches) bijdragen aan het stimuleren van buitenspelen. Daarnaast hebben Jantje Beton, de Johan Cruyff Foundation en de Krajicek Foundation initiatief genomen om met steun van het ministerie van VWS de Buitenspeelcoalitie op te richten. Het Mulier Instituut en het Kenniscentrum Sport en Bewegen zijn kennispartner van de coalitie. De coalitie zet zich gezamenlijk in om meer kinderen buiten te laten spelen en zo spelenderwijs en bewegend actief te zijn.
- Eén op de drie Nederlanders van 16 tot 80 jaar heeft in 2020 gezwommen in openbaar buitenwater. Kinderen van 12 tot 18 jaar bezoeken overwegend zonder begeleiding buitenzwemwater; kinderen jonger dan 12 jaar worden vaker begeleid. Nederlanders zien een goede zwemvaardigheid als vereiste voor het zwemmen in buitenwater. Veel gemeenten voeren gericht beleid om de zwemvaardigheid te verbeteren. In de helft van de gemeenten komt dit thema aan bod in het lokale sportakkoord, waarbij met name ingezet wordt op vangnetregelingen, schoolzwemmen en de inzet van buurtsportcoaches bij zwemactiviteiten (zoals schoolzwemmen en aangepast zwemmen). 91 procent van de gemeenten kent een vangnetregeling om zwemmen voor mensen met een lager inkomen toegankelijker te maken.

1. Inleiding

In dit derde Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur wordt een overzicht geboden van de inspanningen en opbrengsten binnen het thema duurzame sportinfrastructuur van het Nationaal Sportakkoord. Deze rapportage bouwt voort op het Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2019 (Hoekman et al., 2019) en het Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2020 (Hoekman et al., 2020).

1.1 Aanleiding

In het Nationaal Sportakkoord (Ministerie van VWS, 2018) is de ambitie uitgesproken dat iedereen in Nederland nu en in de toekomst zonder belemmeringen in een veilige en gezonde omgeving plezier in **sport en bewegen kan hebben. De ambities van het sportakkoord zijn uitgewerkt in zes thema's.** Het thema duurzame sportinfrastructuur heeft als ambitie om Nederland te voorzien van een functionele, goede en duurzame sportinfrastructuur. Daarbij wordt de exploitatie van sportaccommodaties sterk verbeterd, wordt de openbare ruimte beweegvriendelijk ingericht en zijn alle sportaccommodaties straks duurzaam. In het Nationaal Sportakkoord zijn vijf doelen geformuleerd die bij moeten dragen aan het versterken van de duurzame sportinfrastructuur in Nederland:

1. Het sportvastgoed wordt duurzamer in het verlengde van de klimaatafspraken.
2. Sportvelden worden zoveel mogelijk milieuvriendelijk beheerd.
3. Nederland wordt beweegvriendelijker.
4. Exploitatietekorten van sportaccommodaties worden kleiner.
5. Gebruik van sportaccommodaties neemt toe.

Het Mulier Instituut stelt jaarlijks een jaarrapport duurzame sportinfrastructuur op om de ontwikkelingen op dit thema samen te brengen en een overzicht te bieden van de vraagstukken, opgaven en opbrengsten. Dit is het derde jaarrapport waarin de beschikbare kennis over de sportinfrastructuur in Nederland bij elkaar wordt geplaatst voor de monitoring op de pijler duurzame sportinfrastructuur. In het voorliggende jaarrapport bouwen we voort op de benoemde vraagstukken en opgaven uit het Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2020 (Hoekman et al., 2020) en gaan we, net als in het voorgaande jaarrapport, in op de mate van doelrealisatie (opbrengsten in de vorm van bereik en betekenis van beleid). Bij de mate van doelrealisatie vormen de hierboven genoemde vijf doelen het uitgangspunt.

1.2 Monitorplan

Met deze rapportage wordt aangesloten op de monitoring van het Nationaal Sportakkoord, zoals dat is vastgelegd in samenspraak met de betrokken partijen (Ministerie van VWS, 2018). Na vaststelling van dit monitorplan voor het Nationaal Sportakkoord zijn bij de uitvoering van het programma aanvullende vragen ontstaan. Gaandeweg is het monitorplan zodoende op onderdelen aangepast en aangevuld. Uitgangspunt daarbij is dat de monitoring wat toevoegt aan de bestaande kennis en data over de sportinfrastructuur en (in potentie) bijdraagt aan een betere onderbouwing van beleid. Hieronder bespreken we per onderdeel de kernelementen van de monitoring.

Landschap van sportvoorzieningen

Doelstelling van de monitoring in relatie tot het landschap van sportvoorzieningen is het verkrijgen van een zo compleet, gedetailleerd en gevalideerd mogelijk beeld van de sportvoorzieningen in Nederland. Hierbij speelt de doorontwikkeling en vulling van de Database SportAanbod (DSA) een prominente rol. Het Mulier Instituut beheert en ontwikkelt de DSA. Bij het verkrijgen van informatie over sportvoorzieningen wordt samengewerkt met tal van partijen (o.a. VSG, NOC*NSF, sportbonden, gemeenten, sportbedrijven, Uniek sporten, Ongehinderd). Daarnaast wordt gebruik gemaakt van registratiedata bij de Kamer van Koophandel, vragenlijstonderzoek en data-extractie van websites. Om tegemoet te komen aan de wens

van de stuurgroep duurzame sportinfrastructuur om goed inzicht te krijgen in het aantal kunstgrasvelden in Nederland wordt tevens gebruik gemaakt van automatische beelddetectie **op basis van luchtfoto's**.

Op basis van de monitoractiviteiten in 2021 wordt in hoofdstuk 2 met behulp van de DSA een gedetailleerd en gevalideerd beeld gegeven van het landschap van sportvoorzieningen in Nederland. Daarbij gaat bijzondere aandacht uit naar zwembaden. Vanuit de waarde die de bevolking hecht aan zwembaden als gemeentelijke basisvoorziening, de maatschappelijke waarde (zwemveiligheid en zwemvaardigheid) en de hoogte van de gemeentelijke uitgaven aan zwembaden is dit een type voorziening waarvoor een hoger kennisniveau wordt gevraagd.

De DSA vormt de basis voor de berekening van de Kernindicator Sportaccommodaties. Deze kernindicator wordt om het jaar door het Mulier Instituut berekend om een beeld te geven van de aanwezigheid van sportaccommodaties in Nederland. Daarbij is aandacht voor de regionale diversiteit in aanwezigheid van sportaccommodaties. De kernindicator geeft deels inzicht in een ontwikkeling in de aanwezigheid van sportaccommodaties door de tijd. Daarbij moet echter wel rekening worden gehouden met feit dat een deel van de wijzigingen mogelijk het gevolg is van processen van dataverrijking en datavalidatie en niet gerelateerd is aan wijzigingen in het lokale aanbod van sportaccommodaties.

Naast de Kernindicator Sportaccommodaties is de tevredenheid over sport- en beweegmogelijkheden in de buurt een belangrijke indicator van de kwantiteit en kwaliteit van het landschap van sportvoorzieningen. Vragen hierover zijn opgenomen in het onderzoek voor de Vrijetijdsomnibus (VTO). Voor dit jaarrapport kunnen we gebruik maken van data van de VTO 2020.

Binnen de lijn duurzame sportinfrastructuur gaat aandacht uit naar een goede bezetting en exploitatie van sportaccommodaties. Daarbij is de afstemming van het aanbod op de lokale vraag een belangrijke voorwaarde. Om lokaal en regionaal tot inzichten te komen over de te verwachten vraag naar sportaccommodaties is er behoefte aan inzetbare planningsinstrumenten en benchmarkcijfers. Als onderdeel van de monitoring van het landschap van sportvoorzieningen heeft het Mulier Instituut de opdracht gekregen om samen met het veld nieuwe planningsinstrumenten te ontwikkelen en bestaande planningsinstrumenten te herijken. In elk jaarrapport wordt een overzicht gepresenteerd van de relevante planningsinstrumenten en aanpassingen of uitbreidingen hiervan.

Om beter inzicht te krijgen in de kwaliteit van de sportinfrastructuur wordt door NOC*NSF samen met onder andere VSG en de branchevereniging Sport en Cultuurtechniek (BSNC) gewerkt aan een Kwaliteitszorgsysteem Sportaccommodaties (KZS). Het KZS biedt een digitaal platform waar alle expertise op het gebied van sportaccommodaties eenvoudig te vinden is voor clubs, gemeenten, adviseurs, aannemers en leveranciers die aan de slag willen met de aanleg, bouw en renovatie van sportgebouwen, velden of banen. Voorschriften, richtlijnen en aanbevelingen met betrekking tot verduurzaming zijn hier ook onderdeel van. Alle informatie over een sportaccommodatie dient te worden opgenomen in een accommodatiepaspoort en er is aandacht voor een keuringsportaal. Waar mogelijk wordt de DSA en het KZS op elkaar aangesloten om een goede uitwisseling van data mogelijk te maken.

Duurzaamheid sportvoorzieningen

De monitoring van de duurzaamheid van sportvoorzieningen is na het vaststellen van de Routekaart Verduurzaming Sport (Schotanus, 2020a, 2020b) gekoppeld aan de doelen en uitgangspunten in deze routekaart. Daarbij wordt een driedeling gemaakt in aspecten van duurzaamheid: (1) energetische waarde, (2) circulariteit en (3) milieuvriendelijk beheer van sportvelden. Voor deze onderdelen zijn verschillende werkgroepen en/of organisaties actief bij de dataverzameling en monitoractiviteiten. Daarnaast wordt hierbij gebruik gemaakt van de beschikbare informatie vanuit de BOSA, waarin subsidies

zijn verstrekt voor uitgevoerde duurzaamheidsmaatregelen en maatregelen ter bevordering van de circulariteit.

Om het inzicht in de energetische waarde van sportvoorzieningen te vergroten en ontwikkelingen hierin te kunnen volgen door de tijd is samenwerking gezocht met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Door een koppeling te maken tussen de DSA- en CBS-data over energieverbruik van objecten is het mogelijk om specifiek inzicht te bieden in het energieverbruik van sportobjecten (sportaccommodaties). Daarnaast wordt voor meer diepgang gebruik gemaakt van informatie uit de energiescans die voortvloeien uit de gefinancierde energietrajecten bij sportaanbieders en reguliere monitoring over duurzaamheidsmaatregelen bij sportverenigingen en bij gemeenten.

Bij circulariteit ging het in voorgaande jaarrapporten vooral over het verkrijgen van inzicht in de te verwachten afvalberg van kunstgrasvelden en mogelijkheden om de toplagen te hergebruiken. In het afgelopen jaar is dit thema verbreed en is daarnaast meer ingezet op afvalscheiding, statiegeld en circulariteit van sportmaterialen. Dit is mede ingegeven door veranderde wet- en regelgeving, zoals wetgeving over *single-use plastic*.

Bij milieuvriendelijk beheer van sportvelden lag vorig jaar de nadruk op het beheer van grassportvelden door gemeentelijke beheerders. Dit jaar is aandacht voor de wijze waarop sportverenigingen invulling geven aan het beheer van grassportvelden. Wel vindt later dit jaar een vervolgmeting plaats bij gemeentelijke beheerders van grassportvelden. Uitkomsten hiervan gaan mee in het jaarrapport van 2022.

Exploitatie- en beheervraagstukken

Een groot deel van de gemeentelijke sportuitgaven is gerelateerd aan het bouwen, onderhouden en exploiteren van sportaccommodaties. Daarnaast kent het landschap van sportaccommodaties een grote diversiteit in beheervormen en eigendomsverhoudingen. Om hier beter inzicht in te krijgen zijn verschillende vormen van dataverzameling in gang gezet die gericht zijn op het in kaart brengen van de huidige beheervormen en eigendomsverhoudingen bij sportaccommodaties.

Daarnaast krijgen de gemeentelijke uitgaven aan sport, en specifiek de uitgaven aan sportaccommodaties, aandacht bij de monitoring van exploitatie en beheer van sportaccommodaties. De gemeentelijke uitgaven aan sportaccommodaties geven een indicatie van de exploitatietekorten bij sportaccommodaties en hebben daarmee een directe relatie met het eerder genoemde doel **‘exploitatietekorten worden kleiner’**. Voor dit jaarrapport beschikken we over de gemeentelijke sportuitgaven van 2020 en kunnen we deze vergelijken met de uitgaven in de voorgaande jaren. De ontwikkeling van de gemeentelijke uitgaven aan sportaccommodaties is een belangrijke indicator bij de monitoring van exploitatie en beheer van sportaccommodaties.

Een ander aspect dat, mede ingegeven door de afschaffing van het Sportbesluit, aandacht krijgt, zijn de uitkeringen uit de SPUK Sport en bredere financieringsvraagstukken bij exploitatie van sportaccommodaties. Onder deze financieringsvraagstukken valt ook de vaststelling van huurtarieven. We volgen de ontwikkeling van huurtarieven via de huurtarievenmonitor van het Mulier Instituut. Inzicht in huurtarieven is relevant in relatie tot de betaalbaarheid van sport. Daarnaast bieden ontwikkelingen in huurtarieven een indicatie van de wijze waarop gemeenten exploitatietekorten mogelijk hebben weten te reduceren. Naast het verhogen van de bezetting (meer verhuurde uren) kan ook het verhogen van de tarieven leiden tot meer inkomsten en een betere exploitatie.

In het deelakkoord duurzame sportinfrastructuur is opgeroepen tot het openstellen van sportparken, om zo het gebruik van de sportruimte te vergroten. Vaak worden buitensportaccommodaties met name in de avonden gebruikt, waardoor mogelijkheden worden gezien om het gebruik op andere momenten van de

dag te vergroten. In de monitoring hebben we aandacht voor de mate waarin de gemeenten aandacht hebben voor open sportparken, medegebruik stimuleren en het tariefstelsel hierop hebben aangepast. Bij dit laatste gaat het dan om een flexibel exploitatiemodel waarbij een buitensportvereniging niet een vastgesteld seizoentarieft betaalt om zo alleenrecht te hebben op het gebruik van de sportaccommodatie, maar betaalt voor de uren waarop de vereniging verwacht gebruik te maken van de sportaccommodatie. Dit biedt dan namelijk mogelijkheden om de sportaccommodatie op andere uren te verhuren aan andere partijen en hiermee het gebruik te vergroten.

Tot slot hebben we specifieke aandacht voor de steunmaatregelen die als gevolg van de coronamaatregelen zijn ingesteld. Deze maatregelen hielden verband met beperkende mogelijkheden voor beheer en exploitatie van sportaccommodaties. Gedachte achter de steunmaatregelen was dat deze compenseerden voor de inkomstenderving bij sportaanbieders en verhuurders van sportaccommodaties in staat stelden om huurkosten kwijt te schelden voor de periode dat de sportaccommodaties op last van de overheid gesloten moesten blijven. Daarbij hebben we op basis van gegevens van de SPUK IJZ specifiek aandacht voor ijsbanen en zwembaden.

Beweegvriendelijke omgeving

Binnen de beweegvriendelijke omgeving is bijzondere aandacht voor de veranderingen die mede als gevolg van de coronamaatregelen te constateren zijn in het gebruik van de openbare ruimte. Dit speelde ook in het jaarrapport 2020 een rol, maar nu kan bezien worden in welke mate de geconstateerde toename van het gebruik van de openbare ruimte voor sportbeoefening in 2021 stand heeft gehouden. Tevens is aandacht voor elementen die de bevolking belangrijk vindt voor de aantrekkelijkheid van de buurt voor sport en bewegen.

De Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving is in 2020 beleidssensitief gemaakt en meegenomen in dit jaarrapport. Daarnaast gaat dit jaar specifieke aandacht uit naar buitenspelen en de kennis die hierover beschikbaar is. Dit sluit aan bij de registratie van speelplekken in de DSA, waar in hoofdstuk 2 aandacht **voor is. Verder zoomen we in op buitenzwemwater als belangrijke ‘blauwe structuur’** in de openbare ruimte. Het veilig en verantwoord gebruik maken van de sport- en recreatiemogelijkheden die buitenwater biedt past goed binnen de ambities van het deelakkoord duurzame sportinfrastructuur. Om wat meer zicht te krijgen in aspecten die daarbij een rol spelen is in de monitoring en het onderzoek in 2021 extra aandacht uitgegaan naar het buitenzwemwater. Hierover rapporteren we in hoofdstuk 5.

1.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 2) bieden we een overzicht van het landschap van sportaccommodaties. Daarbij hebben we aandacht voor de DSA, de Kernindicator Sportaccommodaties, aanwezige planningsrichtlijnen en instrumenten voor sport, tevredenheid over en gebruik van sportvoorzieningen en tot slot een verdieping op zwembaden. In hoofdstuk 3 richten we ons op duurzaamheid en behandelen we het energie- en gasverbruik van sportaccommodaties, milieuvriendelijk beheer van grassportvelden en circulaire maatregelen. Verder gaan we in op duurzaamheidsmaatregelen van verenigingen en van gemeenten, op aspecten van duurzame energieopwekking en op het energielabel van sportaccommodaties. In hoofdstuk 4 wordt exploitatie en beheer van sportaccommodaties besproken, met eveneens aandacht voor randvoorzieningen. Tevens is in hoofdstuk 4 aandacht voor de gemeentelijke uitgaven aan sportaccommodaties, open sportparken en uitkeringen uit de SPUK Sport, TVS en SPUK IJZ. In hoofdstuk 5 beschrijven we aspecten van de beweegvriendelijke omgeving. Hier gaan we in op het gebruik van de openbare ruimte, de Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving, onderzoek naar buitenspelen en buitenzwemwater. In hoofdstuk 6 brengen we alles samen en komen we tot een overzicht van vraagstukken, opgaven en opbrengsten.

2. Landschap van sportvoorzieningen

In dit hoofdstuk beschrijven we het landschap van sportvoorzieningen in Nederland. Eerst beschrijven we het aanbod aan sportaccommodaties en ontwikkelingen in de DSA. Vervolgens bieden we inzicht in de Kernindicator Sportaccommodaties en de ontwikkeling van verschillende planningsrichtlijnen en -instrumenten. Tot slot is op basis van verschillende bevolkingsonderzoeken aandacht voor de tevredenheid over en het gebruik van sportvoorzieningen en wordt op basis van de DSA het huidige zwemaanbod in Nederland in kaart gebracht.

2.1 Database SportAanbod (DSA)

Aanbod sportaccommodaties

In de DSA worden gegevens van sportaccommodaties en bijbehorende voorzieningen geregistreerd. In totaal staan gegevens van 21.045 sportaccommodaties in de DSA (peildatum: 1 oktober 2021). Elke accommodatie bevat één of meerdere voorzieningen, zoals een hockeyveld of een gymzaal. Voor de grootste sporten staat in tabel 2.1 gespecificeerd om hoeveel voorzieningen het gaat. Bij de voetbal- en hockeyvelden zijn hierin ook velden meegenomen die niet binnen de standaardafmetingen van een volwaardig veld vallen, zoals pupillenvelden en trainingsvelden.

Tabel 2.1 Sportvoorzieningen opgenomen in de DSA, oktober 2021

Voorziening	Aantal	Aantal met geometrie	Aandeel met geometrie
Outdoor tennisbanen	12.156	27	0,2%
Voetbalvelden	8.648	6.778	78,4%
Gymzalen	4.619	2.645	57,3%
Fitnessvoorzieningen	2.761	162	5,9%
Zwembaden (een of meerdere bassins, publiek, commercieel)	2.227	2	0,1%
Sporthallen	1.645	1.597	97,1%
Hockeyvelden	1.027	543	52,9%
Sportzalen	723	652	90,2%
Tennishallen	302	1	0,3%
Atletiekbanen	226	3	1,3%

Bron: Mulier Instituut, Database SportAanbod (DSA), 1 oktober 2021.

De DSA biedt hiermee een nagenoeg compleet overzicht van de sportaccommodaties en de daar aanwezige voorzieningen in Nederland. Ten opzichte van 2020 is het aantal sportaccommodaties dat is opgenomen in de DSA toegenomen (20.772 sportaccommodaties op 14 oktober 2020). Wanneer we inzoomen op de aanwezige voorzieningen, is vooral een beter beeld ontstaan van de binnensportaccommodaties (gymzalen, sportzalen en sporthallen). Dit is mede het gevolg van het werken met geometrie en het intekenen van gebouwen via koppelingen met andere databestanden (Basisregistratie Adressen en Gebouwen - **BAG**) en **luchtfoto's**. Hierdoor is een beter inzicht ontstaan in de aanwezige binnensportruimte. Bij zwembaden, fitnessvoorzieningen, outdoor tennisbanen en atletiekbanen zien we een lichte afname, waar alle andere typen voorzieningen een stijging in aantal kennen ten opzichte van DSA gegevens uit oktober 2020 (zie Hoekman et al., 2020).

Verdieping per accommodatie

Dit jaar hebben er ontwikkelingen in de DSA plaatsgevonden waarmee onder andere meer informatie per object beschikbaar is gekomen. Zo is een verbinding tot stand gebracht tussen de DSA en EP-Online. In de database van EP-Online staan de energielabels van gebouwen. Door de verbinding vindt gegevensuitwisseling plaats tussen de DSA en EP-Online. Hierdoor staan de energielabels van sportaccommodaties in de DSA, voor zover deze sportaccommodaties een energielabel hebben.

Verder is op basis van een koppeling met CBS-data over energieverbruik inzicht geboden in het energieverbruik per object. Hiermee ontstaat een beter beeld van de energetische waarde van het sportvastgoed. Ook in andere landen is hier aandacht voor, in navolging van het klimaatakkoord en de werelddoelen voor duurzame ontwikkeling 2015-2030 van de Verenigde Naties (zie Rijksoverheid, z.d.). In het eerste kwartaal van 2022 staat de relatie tussen sportaccommodaties en duurzaamheid centraal in een Europese online expertbijeenkomst georganiseerd door het Mulier Instituut en de Raad van Europa (onderdeel van de Enlarged Partial Agreement on Sport - EPAS).

Naast gegevens over energielabels en energieverbruik is er dit jaar ook informatie over energieopwekking aan de DSA toegevoegd. Vorig jaar is de DSA al gekoppeld met de Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG) op basis van de geografische locatie van een sportaccommodatie. Dit jaar is deze geografische locatie gebruikt om automatisch geometrieën toe te voegen van sporthallen, sportzalen en gymzalen. Met behulp van software zijn deze geometrieën vervolgens gebruikt om automatisch zonnepanelen op de daken van omliggende sportaccommodaties te detecteren.

Daarnaast is het Mulier Instituut verder gegaan met de verbeterde registratie van exploitatievormen van sportaccommodaties. De eigendoms- en beheergegevens worden nu naast per accommodatie ook per voorziening geregistreerd. Het verzamelen en registreren van deze gegevens is dit jaar voortgezet, waardoor inmiddels bij 54 procent van de voorzieningen in de DSA informatie over eigendom en/of exploitatie staat (peildatum: 1 oktober 2021).

Verder is dit jaar een koppeling gemaakt tussen de DSA en SportKeur. Via SportKeur kunnen gebruikers **risico's van sport registreren. Dit kan een risico van een bepaalde sport zijn, maar ook het risico van een bepaalde sportaccommodatie. Door de koppeling met SportKeur kan meer informatie over de risico's per accommodatie in de DSA komen te staan.** Deze koppeling biedt mogelijkheden om de informatie over onder meer toegankelijkheid van accommodaties in de DSA te vergroten.

Data-exports

De DSA is een opendatabron. Afgelopen jaar is 37 keer data geëxporteerd aan externe organisaties (gemeenten, adviesbureaus, ministerie van VWS, studenten, nieuwsredacties), op aanvraag van geïnteresseerden of via de publieke exportpagina (peildatum: 1 oktober 2021). Om dit proces sneller en efficiënter te maken wordt binnen het Mulier Instituut gewerkt aan een publieke website van de DSA waarop gebruikers overzichtelijk en gebruiksvriendelijk data kunnen inzien en exporteren.

Sport- en speelplekken

Naast de registratie van sportaccommodaties en daaronder vallende voorzieningen heeft team buitenruimte van het Sportakkoord verzocht om ook te komen tot een registratie van sport- en speelplekken. Hierop heeft het Mulier Instituut een dataplan opgesteld voor het opzetten van een landsdekkende dataset met data van sport- en speelplekken in de openbare ruimte waarmee de data in de DSA geïmporteerd kan worden. We hebben ervoor gekozen om een datastructuur op te zetten die bestaat uit twee datalagen:

1. Sport- en/of speelplekken: locaties in de openbare ruimte die primair zijn ingericht om te sporten en/of te spelen. Hieronder vallen bijvoorbeeld speeltuinen en calisthenicsparken, maar geen grasvelden of algemene groene ruimtes.
2. Sport- en/of speelobjecten: objecten die op sport- en/of speelplekken kunnen staan of in de overige openbare ruimte geplaatst zijn met sporten en/of spelen als doel. Het kan hierbij gaan om bijvoorbeeld een basketbalpaal of een glijbaan, maar geen muurtje dat toevallig gebruikt wordt door skaters.

Een sport- en/of speelplek kan meerdere sport- en/of speeltoestellen bevatten, maar andersom kan dit niet. Een sport- en/of speeltoestel kan met andere woorden maar aan één sport- en/of speelplek gekoppeld zijn. Deze onderverdeling maakt het mogelijk om leeftijden aan specifieke objecten te koppelen en daardoor ook aan sport- en speelplekken. Op een sportplek kunnen bijvoorbeeld meerdere objecten staan die voor verschillende leeftijdsgroepen geschikt zijn. Een glijbaan kan bijvoorbeeld geschikt zijn voor kinderen, maar een basketbalpaal kan ook door jongeren of volwassenen gebruikt worden. Door de data op te splitsen in twee datalagen kan op plekniveau bepaald worden voor welke leeftijdsgroepen de plek geschikt is.

Voor het importeren van data van sport- en speelplekken en -objecten is primair gebruik gemaakt van de Basisregistratie Grootchalige Topografie (BGT) (Kadaster, 2021). Deze openbaar toegankelijke dataset bevat de officiële topografische registratie. We hebben gebruik gemaakt van twee databronnen uit de BGT: functioneel gebied en straatmeubilair.

De databron *functioneel gebied* bevat geometrieën van vlakken met een specifieke functie. De vlakken met functie '**recreatie: speeltuin**' worden hieruit gehaald. Deze data bevatten vlakken van plekken die gemeenten hebben aangewezen als speelplek. Deze data gebruiken we om de eerste data laag binnen de DSA te vullen.

De databron *straatmeubilair* bevat geometrieën met punten van specifieke typen straatmeubilair. Hieruit halen we de punten met functie '**speelvoorziening**'. In deze data zitten gegevens over sport- en speelobjecten binnen gemeenten. Deze data gebruiken we om de tweede data laag binnen de DSA te vullen.

Beide datalagen vallen buiten de verplichte data registratie van de BGT. Dit houdt in dat gemeenten er zelf voor kunnen kiezen of ze deze data wel of niet toevoegen aan de BGT. De data zijn dus niet van alle gemeenten aanwezig: voor 199 gemeenten zijn data in één van beide datalagen beschikbaar binnen de DSA. Dit hoeft niet te betekenen dat voor alle 199 gemeenten de data over speelplekken compleet is, maar het betekent dat er iets van data over speelplekken bekend is voor die gemeente. Het gaat hierbij in totaal om 160.598 objecten en 18.531 plekken. De data worden verder aangevuld met data van gemeenten die geen data in de BGT hebben staan.

2.2 Kernindicator Sportaccommodaties

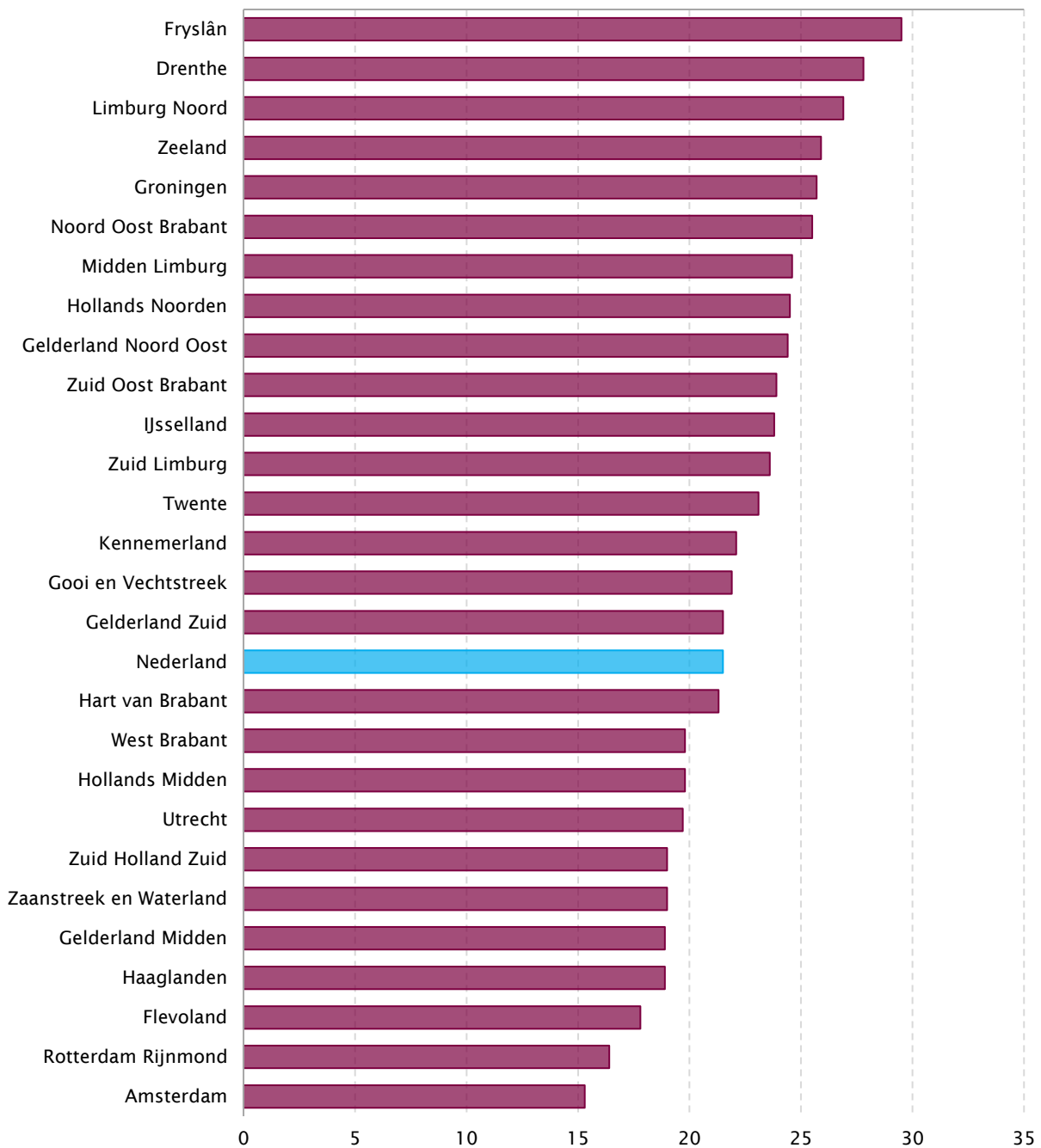
De Kernindicator Sportaccommodaties geeft het totale aanbod in het sportaccommodatielandschap weer. De kernindicator meet het sportvoorzieningsniveau als dichtheid van sportaccommodaties per 10.000 inwoners. **Enkel permanente 'doesportaccommodaties' worden** in de berekening van de score op de kernindicator meegenomen. Het gaat dan om reguliere accommodaties voor actieve sportbeoefening door amateurs. **'Kijksportaccommodaties' zoals voetbalstadions** en accommodaties met voorzieningen voor internationale topwedstrijden zijn uitgesloten, net als speelvoorzieningen en andere sport- en beweegvoorzieningen in de openbare ruimte (bv. routes en outdoor fitnessvoorzieningen). De voorzieningen in de openbare ruimte worden wel meegenomen in de Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving (zie paragraaf 5.2). De ontwikkeling van bovenstaande kernindicatoren gerelateerd aan sport- en beweegruimte is een sprekend voorbeeld van hoe op basis van gegevens uit de DSA beleidsondersteunende informatie wordt ontwikkeld.

Om de dichtheid van sportaccommodaties te kunnen bepalen wordt rekening gehouden met de diversiteit (hoeveel sporten kan een accommodatie herbergen) en de capaciteit (zoals het speeloppervlak) van de accommodatie. De methodiek achter het bepalen van de diversiteit en capaciteit van een sportaccommodatie en de berekening en monitorfunctie van de Kernindicator Sportaccommodaties staan beschreven in het Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2019 (Hoekman et al., 2019). In deze paragraaf worden de uitkomsten van de kernindicator van 2021 gepresenteerd.

In 2021 heeft Nederland een score van 21,5 op de Kernindicator Sportaccommodaties. Deze score is gelijk aan de score in 2020. Regionaal verschillen de scores in 2021 wel ten opzichte van de scores in 2020, maar op landelijk niveau is dit niet zichtbaar. De verschillen kunnen (deels) het gevolg zijn van een verbeterde en uitgebreidere registratie in de DSA en door validatie van de data.

De score op de Kernindicator Sportaccommodaties is uitgerekend per VSG-regio (figuur 2.1). De verschillen tussen de regio's zijn groot. **Regio Fryslân scoort het hoogst op de kernindicator (29,5)** en regio Amsterdam het laagst (15,3). Dit verschil is ten opzichte van 2020 iets kleiner geworden: toen scoorde Fryslân meer dan twee keer zo hoog als Amsterdam. Het lijkt er dus op dat **verschillen tussen regio's** kleiner worden. **Specifieke (demografische) eigenschappen van regio's, zoals bevolkingsomvang, stedelijkheid en het al dan niet zijn van een krimp- of anticipeerregio, hebben deels te maken met de grote verschillen tussen regio's.** In het vervolg van deze paragraaf wordt de score op de kernindicator vergeleken voor deze specifieke eigenschappen op gemeenteniveau.

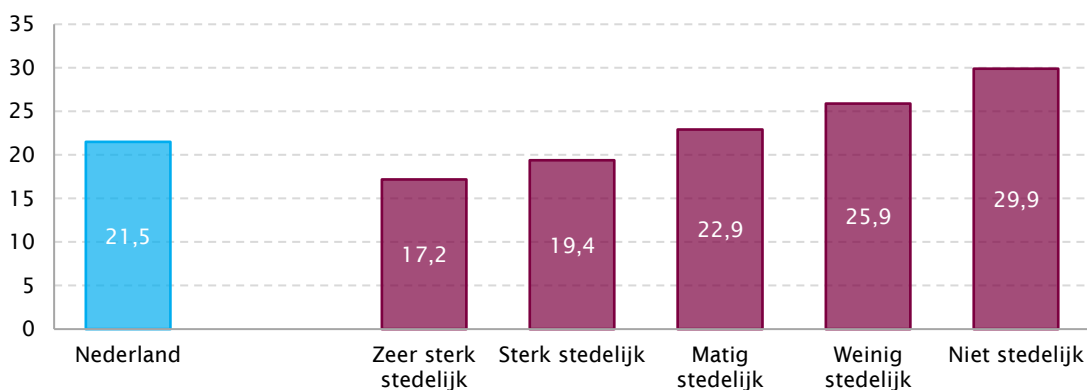
Figuur 2.1 Kernindicator Sportaccommodaties naar VSG-regio in 2021

Bron: Mulier Instituut, Kernindicator Sportaccommodaties, 2021.

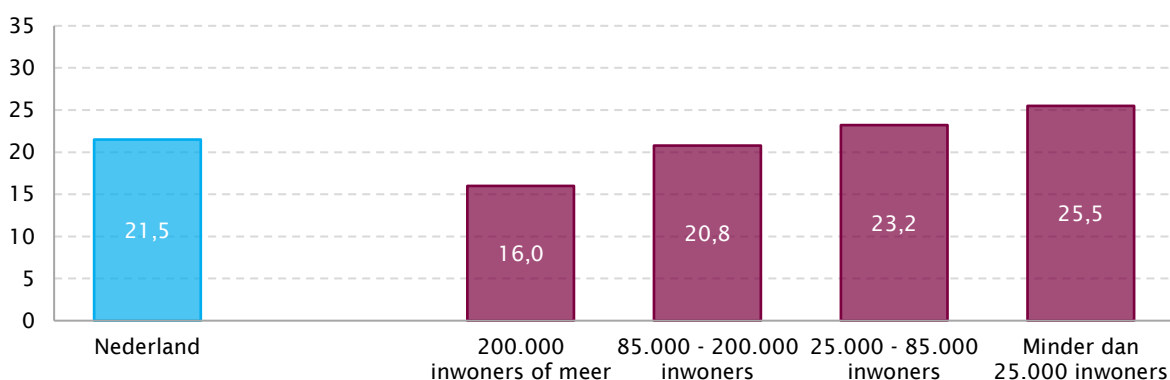
Over het algemeen zien we dat de gemiddelde score op de kernindicator afneemt naarmate de gemeentestedelijkheid toeneemt (figuur 2.2). Ditzelfde beeld zien we bij de scores naar gemeenteomvang op basis van inwoneraantallen. Over het algemeen neemt de gemiddelde score op de kernindicator af naarmate de het aantal inwoners van de gemeente toeneemt (figuur 2.3) Net als bij de verschillen tussen VSG-**regio's zijn de verschillen** op basis van gemeentestedelijkheid en gemeenteomvang iets minder groot geworden ten opzichte van 2020. Mogelijk komt dit doordat enerzijds voorzieningen in de stedelijke context worden uitgebreid om de tekorten aan voorzieningen op te lossen, terwijl anderzijds in plattelandsgebieden, na een daling van het aantal inwoners in eerdere jaren en door fusies van verenigingen, nu minder sportaccommodaties in gebruik zijn. We hebben eerder geconstateerd dat de realisatie van sportvoorzieningen niet gelijkloopt met de bevolkingsontwikkeling in stedelijke gebieden, maar op zijn best volgt op de bevolkingsontwikkeling (Hoekman et al., 2013). Voor plattelandsgebieden geldt dat er relatief veel sportvoorzieningen aanwezig zijn. Daarmee is een afname van het aantal voorzieningen, mogelijk mede ingegeven door fusies van verenigingen, te verklaren.

Figuur 2.2 Kernindicator Sportaccommodaties naar gemeentestedelijkheid in 2021

Bron: Mulier Instituut, Kernindicator Sportaccommodaties, 2021.

Figuur 2.3 Kernindicator Sportaccommodaties naar gemeenteomvang in 2021

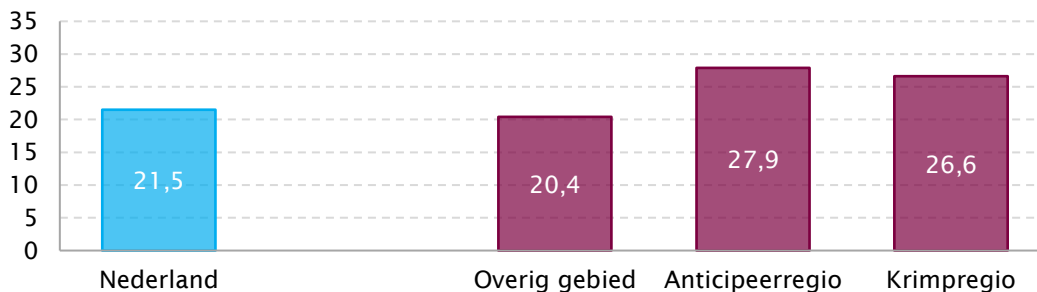

Bron: Mulier Instituut, Kernindicator Sportaccommodaties, 2021.

Krimp- en anticipeergebieden scoren gemiddeld hoger op de kernindicator dan de rest van Nederland (figuur 2.4). Dit zijn voornamelijk niet-stedelijke gebieden aan de rand van Nederland met een kleinere bevolkingsomvang en een vergrijzende bevolking. In figuur 2.2 en 2.3 kwam naar voren dat de score voor gemeenten met deze eigenschappen gemiddeld al hoog is. In deze gebieden blijft vaak een (groot) deel van de sportvoorzieningen bestaan, om een basis aan sportinfrastructuur in stand te houden, maar neemt

het aantal inwoners af. Dit leidt ertoe dat het voorzieningenniveau per 10.000 inwoners steeds groter wordt. Lokaal moet bekeken worden of het aantal voorzieningen aangepast moet worden in lijn met de dalende trend van het aantal inwoners. Het is hierbij van belang dat de spreiding en toegankelijkheid van de sportaccommodaties in deze gebieden daardoor niet in het gedrang komen voor inwoners.

Figuur 2.4 Kernindicator Sportaccommodaties naar krimpstatus in 2021

Bron: Mulier Instituut, Kernindicator Sportaccommodaties, 2021.

De scores op de Kernindicator Sportaccommodaties laten zien dat regionaal (en lokaal) grote verschillen waar te nemen zijn. Dit is in lijn met de uitkomsten van voorgaande jaren. Specifieke eigenschappen van **regio's en gemeenten verklaren een groot deel van** deze verschillen. Gebieden met een hoge bevolkingsdichtheid hebben relatief weinig accommodaties (ten opzichte van het aantal inwoners) en in minder stedelijke gebieden zijn relatief veel accommodaties. In minder stedelijke gebieden en krimp- en anticipieerregio's is een ander sportaccommodatielandschap wenselijk dan in een stedelijke context. Het aanbod aan sportvoorzieningen wordt dus (deels) afgestemd op de lokale situatie. In plattlandsgebieden zijn relatief meer sporters aangewezen op een sporthal, sportzaal of voetbalveld dan in een stad, vanwege het beperkte aanbod aan buitensporten en andere overdekte sportaccommodaties (Schadenberg et al., 2020). Verder valt op dat, vanuit de bereikbaarheid en leefbaarheid, overwegend relatief veel accommodaties per 25.000 inwoners aanwezig zijn in plattlandsgebieden en krimp- en anticipieerregio's.

In de volgende paragraaf wordt ingegaan op planningsrichtlijnen en -instrumenten die een indicatie kunnen geven van de behoefte aan sportvoorzieningen, waarbij een uitgebreide analyse van de lokale context altijd onderdeel moet zijn als het gaat om het afstemmen van vraag en aanbod.

2.3 Planningsrichtlijnen- en instrumenten

Het faciliteren van sportbeoefening wordt als een belangrijke randvoorwaarde gezien voor sportstimulering. Het is niet voor niets dat het grootste deel van de overheidsuitgaven aan sport gerelateerd is aan het bouwen, beheren en exploiteren van sportaccommodaties, om zo de goed gespreide en betaalbare sportinfrastructuur in Nederland in stand te houden (Van den Dool & Van Eldert, 2021). Om dit doel te bereiken worden richtlijnen, die een indicatie geven van de (toekomstige) behoefte aan sportaccommodaties, veel toegepast.

Om de waarde van richtlijnen te waarborgen is het van belang deze structureel kritisch te bekijken. In de afgelopen jaren is dit bij meerdere richtlijnen gebeurd (kader 2.1). Daarnaast is vanuit NOC*NSF (in samenwerking met VSG en BSNC) onlangs de website sportinfrastructuur.nl gelanceerd, waarin kennis en producten worden gedeeld over het realiseren van een duurzame sportinfrastructuur. In het digitale handboek, dat onderdeel is van het kwaliteitszorgsysteem, zijn voorschriften, richtlijnen, aanbevelingen en procedures opgenomen, om de realisatie van nieuwe sportaccommodaties duurzaam, kwalitatief en veilig te laten verlopen.

Kader 2.1 Recent gewijzigde richtlijnen indicatie behoefte aan sportaccommodaties

In 2014 heeft het Koninklijk Nederlands Korfbalverbond (KNKV), na het bestuursbesluit om de maatvoering van de velden te veranderen, de normering voor het aantal korfbalvelden gewijzigd (KNKV, 2014). De Koninklijke Nederlandse Hockey Bond (KNHB) heeft in 2016 de bespelingsnorm voor hockeyvelden aangepast, omdat de oude norm niet langer aansloot op de procedure voor het plannen van wedstrijden (KNHB, 2016). De Koninklijke Nederlandse Voetbalbond (KNVB) heeft in 2018 een nieuwe richtlijn voor het aantal voetbalvelden geïntroduceerd (KNVB, 2018). Reden hiervoor was de introductie van nieuwe competitievormen in het seizoen daarvoor. In 2019 heeft het Mulier Instituut, in samenwerking met de Koninklijke Nederlandse Zwembond (KNZB), Vereniging Sport en Gemeenten (VSG) en Werkgevers in Zwembaden en Zwemscholen (WiZZ) een planningsinstrument voor zwemwater ontwikkeld (Floor et al., 2020). De richtlijnen voor de zaalsportaccommodaties zijn in 2021 door het Mulier Instituut, samen met VSG, NOC*NSF, Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding (KVLO) en diverse sportbonden herzien (Schadenberg et al., 2020).

De ontwikkelingen rondom de verschillende richtlijnen wordt per sporttak beschreven.

Binnensport

In 2020 heeft het Mulier Instituut een rapportage uitgebracht over de planningsnorm voor binnensportaccommodaties. Onder binnensportaccommodaties worden sporthallen, sportzalen en gymzalen gerekend. Deze accommodaties worden benut, of kunnen worden benut, voor de beoefening van meerdere zaalsporten. De bestaande planningsinstrumenten die gebruikt werden bij de planning van binnensportaccommodaties en het afstemmen van vraag en benodigd aanbod, dateren uit de jaren negentig van de vorige eeuw. Deze richtlijnen geven een indicatie van het benodigd aantal binnensportaccommodaties voor de zaalsport. Veranderingen gedurende ruim twintig jaar in onder andere de sportdeelname en sportvoorkeuren maken deze planningsnormen verouderd. Vanwege de veroudering van de richtlijnen en het niet meer aansluiten op de praktijk heeft het Mulier Instituut, met ondersteuning van het Ministerie van VWS en samen met het werkveld (NOC*NSF, Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke opvoeding (KVLO) en diverse sportbonden) het aanbod, gebruik en de planning van binnensportaccommodaties kritisch beschouwd (Schadenberg et al., 2020).

De **'oude'** landelijke richtlijn voor sporthallen en sportzalen was gebaseerd op de draagvlakcijfers uit de Planologische Kengetallen (Knol et al., 2002). Als draagvlak voor een sporthal moet volgens de Planologische Kengetallen 15.000 tot 20.000 inwoners worden aangehouden; voor een sportzaal 10.000 tot 12.500 inwoners. De landelijke richtlijn gaat dus, naast de aanwezigheid van sporthallen, uit van een bepaalde mate van aanwezigheid van sportzalen. Als deze ontbreken, zijn meer sporthallen nodig.

De draagvlakcijfers vormen een planologische richtlijn. Dat wil zeggen dat bij een bepaalde bevolkingsomvang (in theorie) voldoende draagvlak bestaat voor een type voorziening. De motivatie voor het hanteren van een bandbreedte ligt in de variatie van de lokale context. De bevolkingssamenstelling, de deelname aan sport en de aan- of afwezigheid van andere sport- en recreatievoorzieningen zijn volgens de Planologische Kengetallen van invloed op het werkelijke draagvlak van een sportaccommodatie. Zo kunnen in een gemeente met een hoge deelname aan binnensporten relatief meer sporthallen nodig zijn en in een gemeente met veel andersoortige accommodaties, zoals turnhallen of blaashallen, juist relatief minder sporthallen.

De draagvlakcijfers uit de Planologische Kengetallen, zoals hierboven aangegeven, dateren uit de jaren negentig van de vorige eeuw. Door veranderingen in de afgelopen twintig jaar zijn deze planningsnormen verouderd. Het Mulier Instituut heeft onderzocht of de bestaande planningsinstrumenten voor binnensportaccommodaties, gezien deze veranderingen en de beschikbaarheid van nieuwe gegevens (zoals

gegevens over de spreiding en bezetting van sportaccommodaties), geactualiseerd of herijkt moeten worden. Uit de analyses in het onderzoek naar de landelijke richtlijn kwam naar voren dat in de praktijk *meer* sporthallen en juist *minder* sportzalen aanwezig zijn dan de Planologische Kengetallen voorschrijven. Ten tweede is de context in stedelijke en minder stedelijke gebieden dusdanig anders (denk aan de bevolkingsdichtheid en de verschillen in diversiteit in het sportaccommodatielandschap) dat dit vraagt om aparte richtlijnen.

Op basis van de uitgevoerde analyses is een voorstel gedaan tot herijking van de verouderde draagvlakcijfers uit de Planologische Kengetallen (tabel 2.2). Sporthallen in een stedelijk gebied hebben veelal een draagvlak van 10.000 tot 17.500 inwoners. Dit is een verlaging en verruiming ten opzichte van de draagvlakcijfers uit de Planologische Kengetallen: er zijn meer sporthallen nodig. Het aantal aanwezige sportzalen is in vrijwel alle gebieden lager dan de Planologische Kengetallen voorschrijven. Sportzalen hebben een beperktere functionaliteit, maar kunnen wel in een specifieke behoefte voorzien. Bij de planning van sportzalen moeten de draagvlakcijfers dan ook losgelaten worden; lokaal moet de afweging gemaakt worden of de totstandkoming of instandhouding van sportzalen een logische uitkomst is. De **vrije verhouding tussen aantallen sporthallen en sportzalen is echter wel losgelaten ('bij 20.000 inwoners één sporthal én twee sportzalen')**. De **herijkte draagvlakcijfers** voor sporthallen kunnen als richtlijn dienen, maar de richtlijn moet niet als een losstaand meetkundig instrument worden toegepast. Bij een besluitvormingsproces moet deze onderdeel zijn van een uitgebreide analyse van de lokale situatie.

Tabel 2.2 Herijkte draagvlakcijfers sporthallen en sportzalen

Accommodatietype	Richtlijn
Sporthallen	<i>Stedelijk</i> gebied: draagvlak van 10.000 tot 17.500 inwoners. <i>Landelijk</i> gebied: draagvlak van 6.250 tot 12.500 inwoners
Sportzalen	Bij de planning van sportzalen moeten de draagvlakcijfers losgelaten worden; lokaal moet de afweging gemaakt worden of de totstandkoming of instandhouding van sportzalen een logische uitkomst is.

Bron: Schadenberg et al. (2020).

Buitensport

In navolging op de recente wijzigingen (kader 2.1) is in het themateam 'Sportaccommodaties' van NOC*NSF prioritering gegeven aan het herzien van bestaande planningsrichtlijnen of het tot stand komen van nieuwe richtlijnen voor atletiek, rugby en tennis. In deze paragraaf worden per sport kort de (uitgevoerde) plannen toegelicht.

Atletiek

Richtlijnen die kunnen worden benut in het besluitvormingsproces over de inrichting van het sportaccommodatielandschap ontbreken voor atletiekaccommodaties.

Inzichten in hoe een accommodatie wordt gebruikt zijn onmisbaar bij het opstellen van richtlijnen voor de planning van sportaccommodaties. Als bekend is hoeveel sporters gebruik (kunnen) maken van een accommodatie, kan dit naast demografische cijfers, sportdeelnamecijfers en reisbereidheid worden gelegd, om het gebruik te verklaren en vervolgens generaliserende uitspraken over de behoefte aan een sportaccommodatie te kunnen doen. Inzichten in het gebruik van atletiekaccommodaties ontbreken, waardoor onvoldoende basis gegeven kan worden aan een nieuwe planologische of empirische richtlijn.

Het landschap aan atletiekaccommodaties laat zich kenmerken door een grote diversiteit wat betreft het type en de lengte van de rondbaan, het aantal rondbanen en de samenstelling van voorzieningen voor

technische onderdelen. Een generaliserende richtlijn voor het gewenste aantal atletiekaccommodaties gaat niet goed samen met deze diversiteit. Dit onderschrijft zowel de Atletiekunie als VSG, die beiden geen meerwaarde zien in een generaliserende richtlijn die gaat worden benut om te bepalen of een atletiekaccommodatie in een bepaalde situatie kan worden verantwoord. Beide partijen zien dat de vraagstukken die rondom atletiekaccommodaties spelen zich in vrijwel alle gevallen beperken tot de vraag of er wel of niet een atletiekaccommodatie moet worden gerealiseerd. Bij andere (buiten)sporten zijn de vraagstukken veelal gericht op de capaciteit van de bestaande accommodaties: of deze toereikend is of dat er sprake is van een overschot of tekort aan capaciteit.

De Atletiekunie en VSG ervaren dat de besluitvorming over atletiekaccommodaties, meer dan van andere typen (buiten)sportaccommodaties, politiek beladen is. In dit kader geven beide partijen aan dat er behoefte is aan diverse kengetallen die kunnen worden benut in de (politieke) discussies.

In het rapport **‘Ruimte voor atletiek in Nederland’** (Schadenberg & Ruikes, nog te verschijnen) is daarom het landschap van atletiekaccommodaties in Nederland in kaart gebracht (aanbod, spreiding, afstand voor inwoners) en het landschap aan atletiekverenigingen in Nederland (accommodatiegebruik, omvang en opbouw, verzorgingsgebied). Op basis van deze analyses is een aantal kengetallen tot stand gekomen, die kunnen worden benut in discussies en bij het besluitvormingsproces over atletiekaccommodaties.

Rugby

De richtlijn die momenteel voorhanden is voor het bepalen van de behoefte aan rugbyvelden is opgesteld door de rugbybond Rugby Nederland en gebaseerd op de oude planningsnorm voor voetbal. Het aantal teams wordt hierbij vermenigvuldigd met een belastingcoëfficiënt, die afhankelijk is van de leeftijdscategorie van het team. De som van de uitkomsten bedraagt het aantal normteams. De richtlijn bedraagt 7,0 normteams per veld (ongeacht of het natuurgras of kunstgras is). De richtlijn van Rugby Nederland is, in tegenstelling tot de andere richtlijnen voor buitensportaccommodaties die in dit rapport zijn benoemd, niet geaccordeerd door VNG of VSG.

In 2021 wordt onderzocht of deze richtlijn geactualiseerd of herijkt moet worden. Hiervoor moet eerst de huidige situatie van de rugbysport in Nederland in beeld gebracht worden. Op basis van cijfers van Rugby Nederland wordt inzichtelijk gemaakt wat het aanbod aan rugbyaccommodaties in Nederland is en hoe deze verspreid liggen. Op basis van ledencijfers wordt gekeken naar de verenigingsomvang en de opbouw van het ledenbestand van de rugbyverenigingen. Indien mogelijk wordt ook het (benodigde) accommodatiegebruik inzichtelijk gemaakt.

Op basis van bovenstaande empirische cijfers wordt, in samenwerking met Rugby Nederland en VSG, gepoogd een nieuwe richtlijn te realiseren.

Tennis

De huidige richtlijn voor tennisaccommodaties, zoals deze is vastgesteld door de KNLTB, bedraagt 50 tot 70 leden per baan, ongeacht de baansoort. Indien verlichting aanwezig is, kan deze bandbreedte worden verhoogd naar 70 tot 90 leden. De herkomst van deze richtlijn is niet bekend, maar deze dateert zeker uit de vorige eeuw. Verondersteld kan worden dat demografische ontwikkelingen en trends in de sportdeelname/-voorkeuren en het (activiteiten)aanbod invloed hebben gehad op de behoefte aan tennisbanen. In het verlengde hiervan ontvangt de KNLTB in toenemende mate signalen dat verenigingen die beschikken over het aantal banen dat de richtlijn voorschrijft, knelpunten ervaren om de gewenste activiteiten aan te bieden.

Uit gesprekken tussen het Mulier Instituut, de KNLTB en VSG is naar voren gekomen dat een herijking van de bestaande richtlijn gewenst is, waarbij de herijkte richtlijn, zoals in de huidige situatie ook het geval is, bij bijvoorbeeld investeringsopgaven niet leidend kan zijn.

Om te starten met een herijking van de bestaande richtlijn moet eerst de huidige situatie in beeld gebracht worden (aanbod en spreiding tennisbanen in Nederland; verenigingsomvang en opbouw van het ledenbestand en de manier waarop leden gebruikmaken van de accommodatie; verhouding huidige aanbod aan tennisbanen en bestaande richtlijn, en (regionale) verschillen hierin).

De activiteiten die op de tennisbanen plaatsvinden en de demografische opbouw van de verenigingen zijn bij de herijking richtinggevend. De volgende vijf activiteiten op tennisbanen zijn daarbij te onderscheiden:

- vrij spelen;
- trainingen;
- competitie;
- (interne) toernooien;
- overige activiteiten.

Een onderscheidend aspect van de tennissport (ten opzichte van andere verenigingssporten) is dat de leden structureel de mogelijkheid hebben om op de sportvoorziening de sport te beoefenen, buiten de trainingen, competitie en toernooien om. Trainingen vinden voornamelijk doordeweeks in de late middag en avond plaats (tijdens de piekuren). Dan is de druk op de tennisbanen het grootst. (Interne) toernooien (bv. clubkampioenschappen en de open toernooien) hebben een korte doorlooptijd, maar leggen tijdens deze perioden een groot beslag op de sportvoorziening. De overige activiteiten zijn voornamelijk breedtesportactiviteiten, zoals de toss-avonden en een koffieochtend, die meestal wekelijks op vaste tijden en dagen plaatsvinden. Bij de herijking worden de laatste twee activiteiten buiten beschouwing gelaten. Enerzijds vanwege hun korte doorlooptijd en anderzijds vanwege de aard van de activiteit. Daarnaast worden activiteiten zoals toss-avonden en koffieochtenden vaak naar interesse van de leden en beschikbaarheid van de banen georganiseerd.

Twee belangrijke componenten bij het opstellen van een richtlijn op basis van de activiteiten en de demografische opbouw van de verenigingen zijn aanbod en behoefte, en de verhouding hiertussen. Het beoogde eindresultaat is om op basis van analyses van deze componenten een rekenmodel te ontwikkelen. In dit rekenmodel kunnen verenigingen de demografische opbouw van de vereniging en de competitiedeelname naar competitiedag invullen. Het model berekent dan het benodigde aantal banen voor de ingevulde situatie.

Zwembaden

In mei 2020 is het planningsinstrument voor zwembaden uitgebracht, waarmee de vraag naar en het aanbod van zwemwater kan worden bepaald (Floor et al., 2020). Dit planningsinstrument is openbaar beschikbaar via <http://zwemwatertool.mulierinstituut.nl/>. Via de online zwemwatertool kan een eerste inzicht worden gekregen in de behoefte aan zwemwater in een gemeente of regio. Vervolgens kan een gemeente of regio aan de hand van deze eerste inzichten een uitgebreidere analyse laten uitvoeren van de behoefte en het aanbod aan zwemwater.

Het Planningsinstrument Zwembaden is in het Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2020 uitgebreid beschreven (Hoekman et al., 2020). In dit rapport wordt daarom niet dieper ingegaan op het planningsinstrument. In het afgelopen jaar is echter gebleken dat een doorontwikkeling van het planningsinstrument nodig is om de behoefte aan zwemwater accuraat te kunnen blijven bepalen. Hiertoe zijn in 2021 in het Nationaal Sportonderzoek vragen opgenomen over zwembadbezoek en zwemactiviteiten

van de Nederlandse bevolking. Daarnaast worden opgedane ervaringen door toepassing van het instrument benut om het planningsinstrument verder te verbeteren. In 2022 wordt hier nader over gerapporteerd.

Bewegvriendelijke omgeving

Sporten en bewegen in de openbare ruimte wordt steeds populairder. In hoofdstuk 5 wordt hierop dieper ingegaan. De groei in populariteit van anders georganiseerde sporten in de openbare ruimte heeft geleid tot de behoefte aan een richtlijn voor de bewegvriendelijke openbare ruimte. Een eerste stap hierin is gezet met de doorontwikkeling van de Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving (KBO) naar een meer beleidssensitieve indicator (zie paragraaf 5.2). De KBO geeft weer in hoeverre de openbare ruimte de fysieke aspecten voor een bewegvriendelijke omgeving bevat. In paragraaf 5.2 wordt dieper ingegaan op de landelijke scores op de KBO. Hoewel de KBO geen richtlijn is, biedt deze wel aanknopingspunten om na te denken over een richtlijn voor de benodigde ruimte voor sport en bewegen in de buitenruimte. Samen met CROW en team buitenruimte van het Sportakkoord wordt dit in 2022 verder verkend.

Voorspellingen

Aan de hand van de omschreven richtlijnen en planningsinstrumenten, bevolkingsontwikkelingen, maatschappelijke trends en trends in de sport kunnen voorspellingen worden gedaan voor het ruimtebeslag van de sport in de toekomst. In 2005 is een soortgelijke voorspelling gedaan voor het ruimtebeslag van de sport in 2020 (NOC*NSF, 2005). Aan de hand van dit onderzoek is duidelijk geworden hoeveel ruimte sporters in 2003 nodig hadden en wat de verwachtingen waren voor de toekomst. In dit onderzoek werd een brede benadering van sport gehanteerd: niet alleen georganiseerde sporters maar ook ongeorganiseerde sporters zijn meegenomen in de berekening. Zodoende is niet alleen gekeken naar sportspecifieke ruimte, maar ook naar de openbare ruimte, en naar zowel recreatief sporten als sporten in wedstrijdverband.

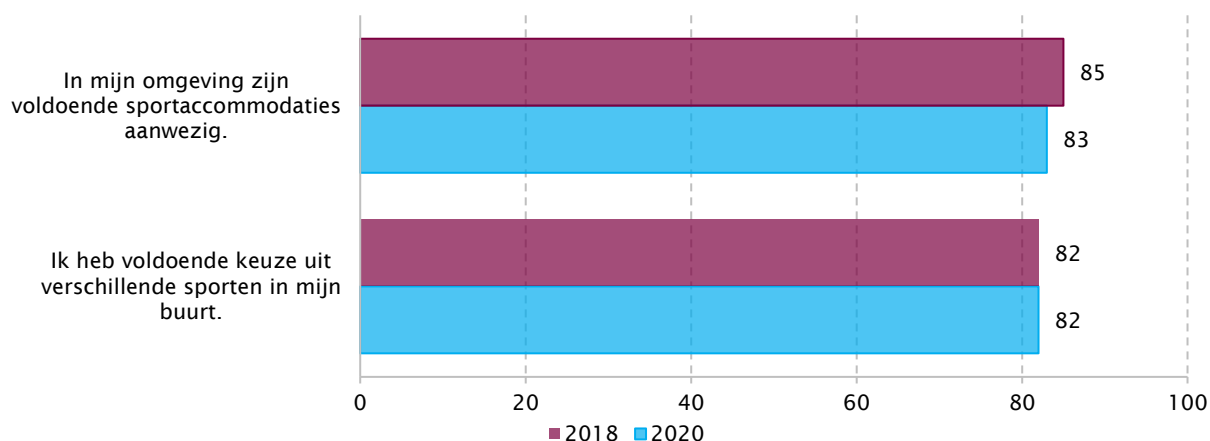
Op basis van de aangepaste planningsrichtlijnen en ontwikkelingen in de sport kan een update gegeven worden van het ruimtebeslag voor de sport. Dit staat op de planning voor 2022 en in het volgende jaarrapport wordt hierover gerapporteerd. Hiermee moet inzicht ontstaan in de ruimtebehoefte voor sport tot 2040.

2.4 Tevredenheid over en gebruik van landschap van sportaccommodaties

Landelijk gezien vindt het merendeel van de Nederlanders van 16 tot 79 jaar de nabije leefomgeving aantrekkelijk om te (gaan) sporten en bewegen, zo blijkt uit de resultaten van het Nationaal Sportonderzoek. In het najaar van 2020 beoordeelt 58 procent de eigen buurt als aantrekkelijk of zeer aantrekkelijk; in 2019 was dit nog 52 procent. Daar staat tegenover dat, in 2020, 30 procent van de Nederlandse bevolking de buurt beoordeelt als (zeer) onaantrekkelijk voor sport- en beweegdoeleinden.

Deze bevinding sluit aan op de resultaten van de Vrijetijdsomnibus van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), waarin algemene vragen over de ervaren aanwezigheid van sportaccommodaties en sportmogelijkheden zijn opgenomen. In figuur 2.5 is te zien dat het merendeel van de Nederlanders in 2020 aangeeft voldoende sportaccommodaties in de buurt te ervaren. Ook blijken Nederlanders tevreden met de keuze uit verschillende sporten. Vergeleken met 2018 lijken deze ervaringen niet te zijn veranderd.

Figuur 2.5 Beoordeling aanwezigheid van voldoende sportaccommodaties en sportmogelijkheden in de buurt volgens de Nederlandse bevolking van 18 tot 64 jaar in 2018 (n=2.161) en 2020 (n=1.846) (in procenten)

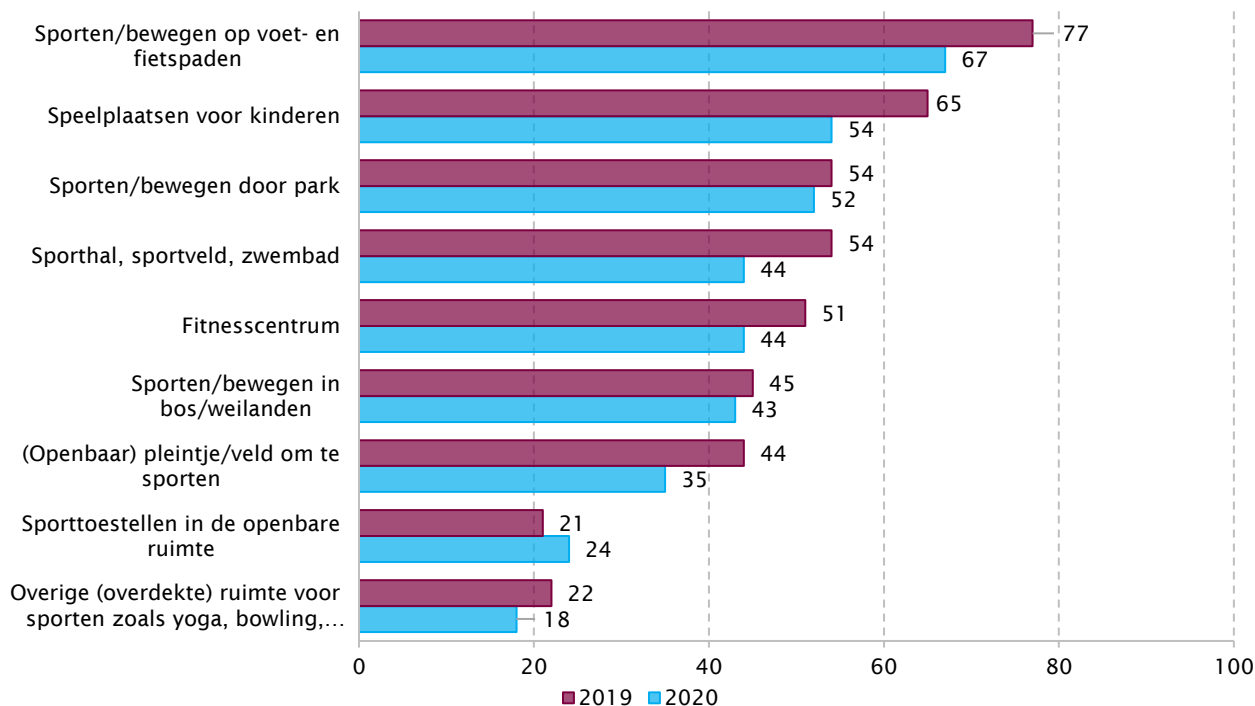
Bron: SCP/CBS, Vrijtijdsomnibus (VTO), 2018 en 2020. Bewerking: Mulier Instituut.

Kijken we echter naar de uitkomsten van het Nationaal Sportonderzoek waarin specifiek is ingezoomd op de ervaren mogelijkheden om te sporten en bewegen naar verschillende typen voorzieningen en accommodaties, dan zien we dat de mate van ervaren sport- en beweegmogelijkheden in de buurt op vele aspecten lijkt te zijn gedaald vergeleken met het jaar daarvoor (figuur 2.6). Zo wordt het sporten en bewegen in overdekte sportaccommodaties, zoals sporthallen, sportvelden, zwembaden en fitnesscentra, duidelijk ervaren als minder mogelijk. Daarnaast ziet men minder mogelijkheid om in de buurt te sporten en bewegen op voet- en fietspaden, openbare pleintjes en veldjes, en minder gelegenheid om gebruik te maken van speelplaatsen voor kinderen.

Opvallend is dat het hebben van een sportlidmaatschap niet van grote invloed lijkt te zijn op ervaren mogelijkheden om gebruik te maken van sporthallen, sportvelden, zwembaden en/of fitnesscentra (niet in figuur) (Nationaal Sportonderzoek, 2020). Respondenten met een sportlidmaatschap zien over het algemeen wel wat meer gelegenheid om te sporten in overige overdekte ruimtes die geschikt zijn voor yoga, bowling, vechtsport of darts. Kijken we naar verschillen gebaseerd op opleidingsniveau en leeftijd, dan zien we dat de oudere leeftijdscategorieën en Nederlanders met een hoger opleidingsniveau over het algemeen meer mogelijkheden zien om te sporten en bewegen in de buurt.

Figuur 2.6 Ervaren mogelijkheden om te sporten en bewegen in de buurt volgens de Nederlandse bevolking van 16 tot 79 jaar in 2019 (n=1.503) en 2020 (n=1.500) (in procenten)

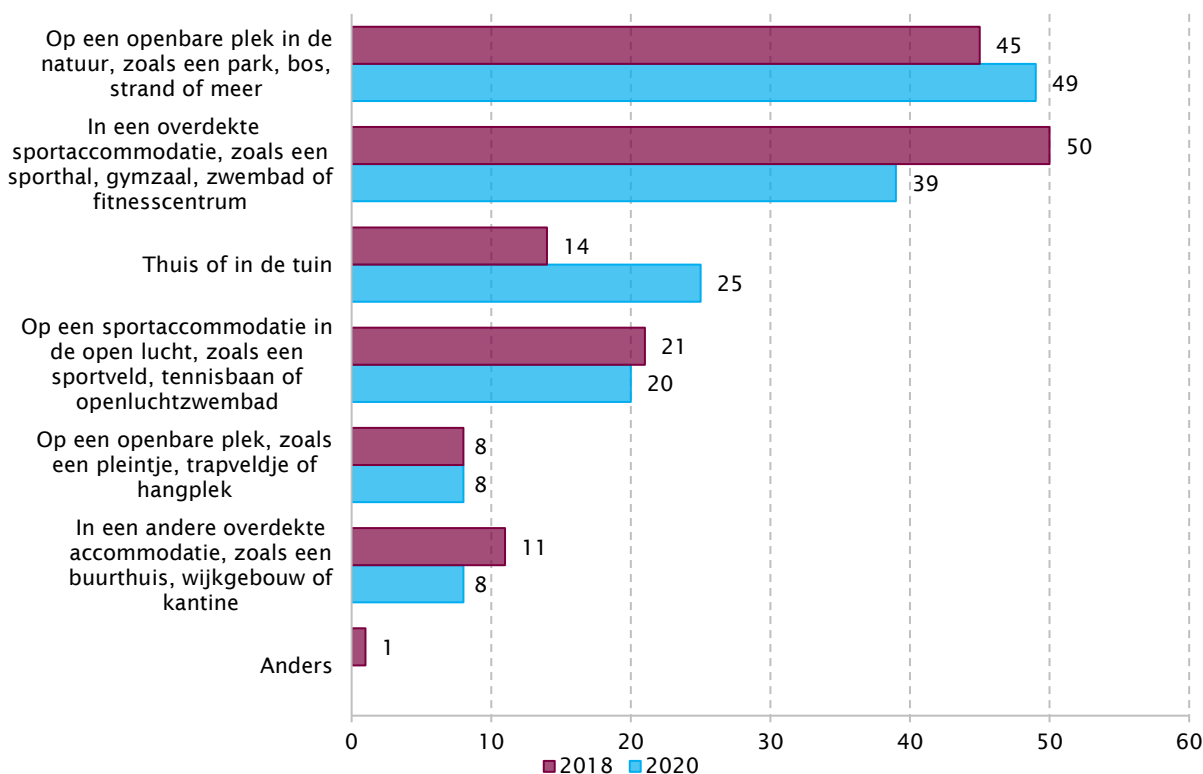
Bron: Mulier Instituut, Nationaal Sportonderzoek (NSO), najaar 2019 en 2020.

Aan cijfers over de daadwerkelijke beoefening van sport op basis van type locatie, zoals weergegeven in figuur 2.7, is te zien dat er een verschuiving heeft plaatsgevonden van sportbeoefening in overdekte accommodaties naar sporten en bewegen in de openbare buitenruimte en in eigen huis of tuin. Zo is het percentage Nederlanders dat de afgelopen twaalf maanden gebruik heeft gemaakt van een overdekte sportaccommodatie in 2020 fors afgenomen ten opzichte van 2019 (39% tegenover 50%), terwijl men juist vaker aangeeft te hebben gesport op een openbare plek in de natuur, zoals een park, bos, strand of meer. Dit is naar verwachting grotendeels toe te schrijven aan de geldende coronamaatregelen, waardoor binnensporten lange tijd niet mogelijk was en mensen werden opgeroepen om buiten te sporten en bewegen. Daarnaast heeft een kwart van de Nederlanders het afgelopen jaar gesport in eigen huis of tuin, waarvan twee op de vijf (41%) de coronamaatregelen benoemen als reden (niet in figuur). Uit deze bevindingen blijkt de sterke invloed van de coronapandemie op sport- en beweeggedrag. Buiten de coronapandemie om blijkt uit eerder onderzoek dat het aantal huishoudens waarin een sportlidmaatschap is opgezegd de afgelopen jaren is gegroeid, wat de ontwikkeling van minder sporten in een fitnesscentrum, sportthal of andere accommodatie onderstreept (Heijnen et al., 2021).

Het Mulier Instituut organiseert op 14 december 2021 samen met de Raad van Europa (EPAS) een online bijeenkomst over veranderingen in accommodatiegebruik als gevolg van coronamaatregelen in de verschillende Europese landen. Tijdens deze bijeenkomst worden naast uitkomsten uit Nederland ook resultaten gedeeld uit pan-Europese studies en andere landenstudies en gediscussieerd over wat gedaan kan worden om accommodatiegebruik aan te jagen.

Figuur 2.7 Beoefening van sportactiviteiten naar locatie volgens de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder in 2018 (n=3.125) en 2020 (n=2.726) (in procenten)

Bron: SCP/CBS, Vrijtijdsomnibus (VTO), 2018 en 2020. Bewerking: Mulier Instituut.

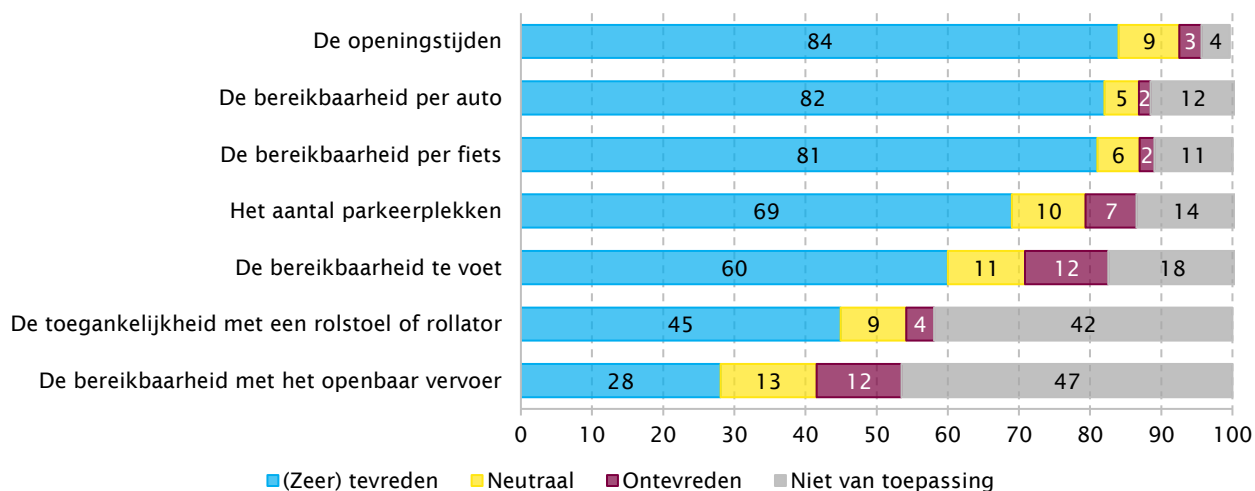
Volgens de Vrijtijdsomnibus beoordeelde in 2018 89 procent van de Nederlanders de algemene bereikbaarheid van sportaccommodaties in de buurt als goed of zeer goed. In de peiling van 2020 is gevraagd naar de ervaren tevredenheid over een aantal specifieke aspecten die te maken hebben met de bereikbaarheid en toegankelijkheid van de meest gebruikte sportaccommodaties (figuur 2.8). Deze vragen zijn enkel gesteld aan respondenten die het afgelopen jaar hebben gesport in een overdekte sportaccommodatie, zoals een sporthal, gymzaal, zwembad of fitnesscentrum, een andere overdekte accommodatie, zoals een buurthuis, wijkgebouw of kantine, of een sportaccommodatie in de open lucht, zoals een sportveld, tennisbaan of openluchtzwembad.

Het ontbreekt aan inzicht in de reden waarom respondenten tevreden of ontevreden zijn over de bereikbaarheid en toegankelijkheid van sportaccommodaties **of waarom zij kozen voor ‘niet van toepassing’**. Dit maakt de antwoorden niet eenduidig te interpreteren. Het kan zijn dat bij bereikbaarheid per openbaar vervoer niet van toepassing gekozen wordt omdat dit niet mogelijk is, of omdat die interesse er bij de respondent niet is en het daardoor voor hem of haar niet van toepassing is.

In figuur 2.8 is te zien dat de ruime meerderheid van de accommodatiegebruikers heeft aangegeven tevreden of zeer tevreden te zijn over de bereikbaarheid van zijn of haar meest gebruikte sportaccommodatie per auto (82%) en per fiets (81%). Het aandeel dat aangeeft tevreden te zijn over de mogelijkheid om de sportaccommodatie te voet te bereiken is een stuk lager, namelijk 60 procent. Nederlanders lijken het minst vaak tevreden te zijn over de bereikbaarheid met het openbaar vervoer (28%). Een groot deel van de respondenten heeft deze vraag echter met niet van toepassing beantwoord (47%), mogelijk omdat zij hier geen gebruik van maken. 12 procent is naar eigen zeggen ontevreden over

de bereikbaarheid met het openbaar vervoer. Een vergelijkbaar aandeel is ontevreden over de bereikbaarheid te voet (12%).

Figuur 2.8 Tevredenheid over bereikbaarheid en toegankelijkheid meest gebruikte sportaccommodatie volgens de accommodatiegebruikers van 12 jaar en ouder in 2020 (in procenten, n=874)*

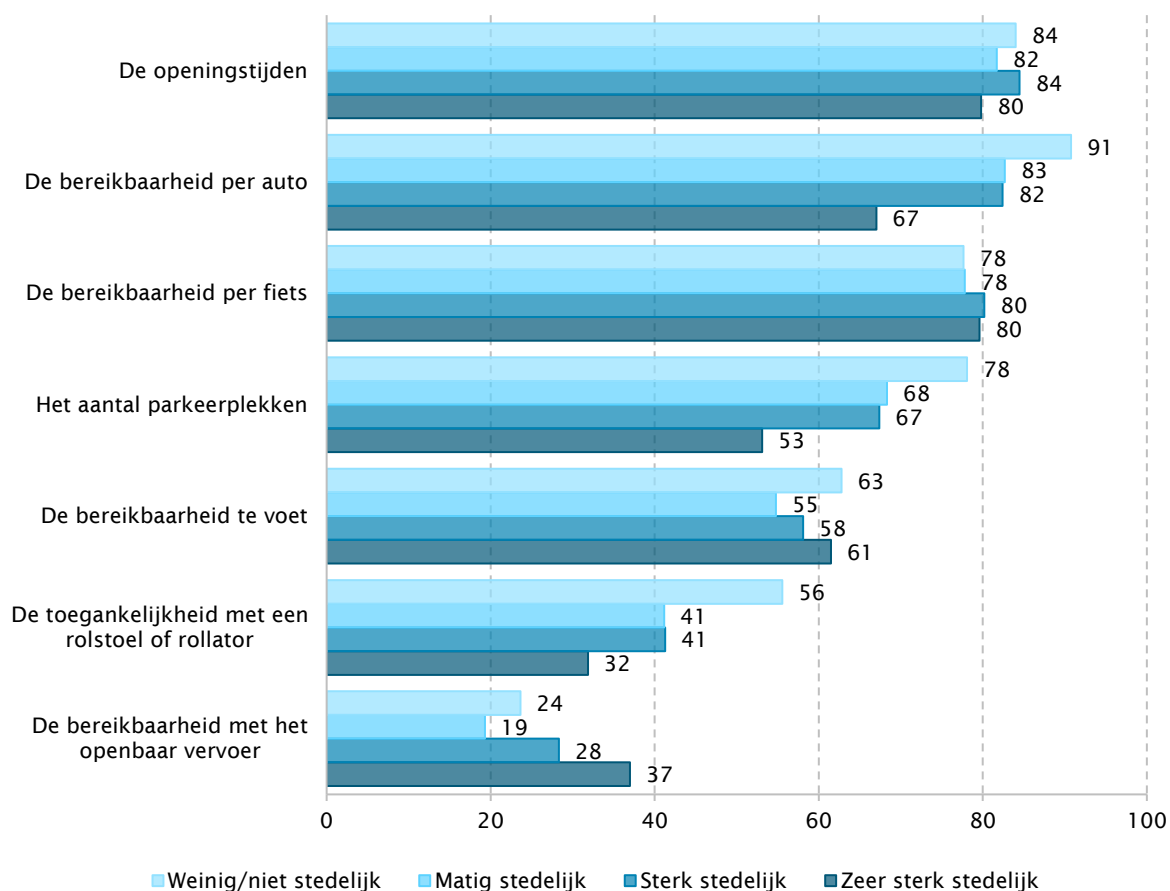

Bron: SCP/CBS, Vrijtijdsomnibus (VTO), 2020. Bewerking: Mulier Instituut.

*Vragen zijn enkel gesteld aan respondenten die het afgelopen jaar hebben gesport in een overdekte (sport)accommodatie of in een sportaccommodatie in de open lucht.

In figuur 2.9 is te zien hoe de ervaren bereikbaarheid en toegankelijkheid van de meest gebruikte sportaccommodatie zich verdeelt naar mate van stedelijkheid. Enkel respondenten in de antwoordcategorie ‘zeer tevreden’ of ‘tevreden’ zijn hierin meegenomen. Kijken we naar de vragen over de bereikbaarheid per vervoersmiddel, dan zien we dat respondenten woonachtig in een minder stedelijk gebied vaker tevreden lijken te zijn over de bereikbaarheid per auto en het aantal parkeerplekken. De bereikbaarheid per openbaar vervoer wordt juist vaker positief beoordeeld in (sterk) stedelijke gebieden. De bereikbaarheid te voet en per fiets lijken minder afhankelijk van stedelijkheid; verschillen hierin zijn minder eenduidig. Verder valt op dat het percentage Nederlanders dat tevreden is met rolstoeltoegankelijkheid afneemt naar mate de stedelijkheid sterker wordt. Mogelijk ervaren mensen met een rolstoel/rollator in stedelijke gebieden meer barrières om de accommodatie te bereiken.

Figuur 2.9 Tevredenheid bereikbaarheid en toegankelijkheid meest gebruikte sportaccommodatie volgens de accommodatiegebruikers van 12 jaar en ouder in de periode 2012 t/m 2020*, uitgesplitst naar mate van stedelijkheid (percentage (zeer) tevreden, n=3.295)**

Bron: SCP/CBS, Vrijtijdsomnibus (VTO), 2012-2020. Bewerking: Mulier Instituut.

*Data uit meting 2012, 2014, 2016, 2018 en 2020 zijn samengevoegd.

**Vragen zijn enkel gesteld aan respondenten die het afgelopen jaar hebben gesport in een overdekte (sport)accommodatie of in een sportaccommodatie in de open lucht.

2.5 Zwembaden

Ter doorontwikkeling van de Database SportAanbod (DSA) heeft het Mulier Instituut zich ingezet om de kennis over het huidige zwemaanbod in Nederland te vergroten. Via informatieverzameling vanuit provincies, gevolgd door online deskresearch en telefonisch contact met zwembaden, is sinds 2018 gewerkt aan het updaten van een overzicht van het gemeentelijke zwemaanbod en het verzamelen van gegevens over de capaciteiten en faciliteiten in het zwembad. Hierbij is toegespitst op het in kaart brengen van overdekte zwembaden en combinatiebaden (zwembad met binnen- én buitenbassin). De eerste resultaten worden gepresenteerd in deze paragraaf.

Overdekte zwembaden

Gegevens van 1.345 bassins verspreid over 408 overdekte en combizwembaden zijn opgehaald. De informatie over de capaciteiten en faciliteiten van deze baden is hiermee voor ruim 80 procent compleet. In tabel 2.3 worden van deze bassins de aantallen, gemiddelde aantallen per zwembad en kenmerken als afmetingen, watertemperatuur en oppervlakte gepresenteerd. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen vijf typen bassins: wedstrijdbassins, instructiebassins, peuterbassins, buitenbassins en recreatiebassins.

Eén zwembad beschikt gemiddeld over 3,2 bassins, waarvan wedstrijdbassins veruit het meest voorkomen; er zijn in totaal 365 wedstrijdbassins in Nederland - 0,89 per zwembad. Gemiddeld zijn de wedstrijdbassins 26,26 meter lang en 14,54 meter breed en hebben ze een temperatuur van 28,22 graden Celsius. De 296 instructiebassins (0,73 per zwembad) zijn gemiddeld 15,94 meter breed en 9,4 meter lang en hebben een wat hogere temperatuur: 30,84 graden Celsius. Peuterbassins zijn over het algemeen het warmst met een watertemperatuur van 31,28, gevolgd door instructiebassins en recreatiebassins (30,67).

Tabel 2.3 Gemiddelde afmetingen, watertemperatuur en oppervlakte per overdekt zwembad naar type bassin (n=1.345)

	Aantal bassins		Kenmerken (in gemiddelden)			
	Absoluut aantal	Gemiddeld aantal per zwembad	Lengte	Breedte	Oppervlakte	Temperatuur
Totaal	1.345	3,2				
Wedstrijdbassin	365	0,9	26,3	14,5	386,0	28,2
Instructiebassin	296	0,7	15,9	9,4	152,5	30,8
Peuterbassin	265	0,7	7,1	4,8	36,7	31,3
Buitenbassin	221	0,5	23,9	14,0	308,0	29,7
Recreatiebassin	193	0,5	20,2	11,4	277,1	30,7

Bron: Mulier Instituut, Database SportAanbod (DSA), 20 oktober 2021.

Van de verschillende typen bassins zijn iets gedetailleerdere data bekend. We zoomen hier specifiek in op de wedstrijdbassins. Kijken we naar de spreiding in afmetingen, dan zien we dat deze bassins minimaal 10 en maximaal 52 meter lang zijn (niet in tabel). De meeste wedstrijdbassins zijn 25 meter lang (336 van de 365 bassins), zestien bassins zijn 50 meter lang. De breedte van een wedstrijdbassin varieert van minimaal 8 tot maximaal 35 meter, waarbij de meeste een breedte hebben van 15 meter (168 van de 365 bassins). Een wedstrijdbassin van 25 meter lang is gemiddeld 14,15 meter breed en heeft een gemiddelde watertemperatuur van ongeveer 28 graden.

Naast de gemiddelde lengte, breedte, oppervlakte en watertemperatuur beschikt de DSA ook over inzicht in de aanwezigheid van startblokken en springplanken per type bassin. Zo is onder andere bekend dat er in 367 van de 1.345 bassins startblokken aanwezig zijn, waarvan het overgrote deel in wedstrijdbassins (317).

Tabel 2.4 bevat een overzicht van het gemiddelde aantal verschillende typen bassins, uitgesplitst naar het totale aantal aanwezige bassins van een overdekt zwembad. Daarnaast wordt weergegeven hoe vaak een zwembad bestaande uit een bepaald aantal bassins voorkomt. Er zijn bijvoorbeeld 64 zwembaden bestaande uit één bassin. Zwembaden bestaande uit drie bassins komen het vaakst voor (96). Een zwembad dat uit drie bassins bestaat heeft gemiddeld één wedstrijdbassin, 0,7 instructiebassins en peuterbassins, 0,5 recreatiebassins en 0,2 buitenbassins. Een zwembad dat uit vier bassins bestaat heeft gemiddeld evenveel wedstrijdbassins als peuterbassins, namelijk van beide één. Bestaat een zwembad uit vijf of meer bassins, dan zijn er gemiddeld meer buitenbassins dan wedstrijdbassins aanwezig.

Tabel 2.4 Gemiddeld aantal bassins per type, uitgesplitst naar het totale aantal bassins per overdekt zwembad*

	Totaal aantal bassins per zwembad						
	1 (n=64)	2 (n=87)	3 (n=96)	4 (n=62)	5 (n=39)	6 (n=27)	7 (n=12)
Wedstrijdbassin	0,6	0,9	1,0	1,0	1,0	1,2	1,0
Instructiebassin	0,3	0,7	0,7	0,8	0,9	1,1	1,1
Recreatiebassin	0,1	0,2	0,5	0,8	0,8	0,9	0,9
Peuterbassin	0,1	0,2	0,7	1,0	1,1	0,9	1,4
Buitenbassin	0,0	0,0	0,2	0,5	1,2	1,9	2,6

Bron: Mulier Instituut, Database SportAanbod (DSA), 20 oktober 2021.

*Het maximale aantal bassins per zwembad is twaalf. Vanwege het lagere aantal zwembaden dat beschikt over meer dan zeven bassins zijn deze niet in de tabel opgenomen.

Buitenzwembaden

In de DSA zijn momenteel 550 bassins als onderdeel van een openluchtwembad geregistreerd. Deze informatie is echter gebaseerd op de gegevens van 232 openluchtwembaden, waarvan er slechts 46 volledig zijn gecontroleerd. Gegevens van de overige zwembaden ontbreken of zijn onvolledig. Van een aantal bassins is bekend of deze verwarmd zijn; 178 bassins zijn verwarmd en 42 zijn onverwarmd. Over de typen, afmetingen en watertemperatuur van deze bassins zijn tot dusver nog onvoldoende data beschikbaar.

3. Verduurzaming in de sport

Naast de **doelstellingen binnen de pijler ‘Duurzame Sportinfrastructuur’ in het Nationaal Sportakkoord** (Ministerie van VWS, 2018), heeft de sport ook te maken met de doelstellingen binnen het Klimaatakkoord. De Routekaart Verduurzaming Sport (Schotanus, 2020a; Schotanus 2020b) biedt handvatten voor gemeenten, sportondernemers en sportverenigingen om aan deze doelstellingen te werken. In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de ontwikkelingen binnen de verduurzaming van sportvoorzieningen. Er wordt ingegaan op energieverbruik, energiebesparing, duurzaamheidsmaatregelen van verenigingen en gemeenten, milieuvriendelijk beheer van sportvelden en circulaire maatregelen.

3.1 Energieverbruik naar type sportvoorziening

Eind 2020 heeft het CBS een koppeling gemaakt tussen de Database SportAanbod en het daadwerkelijke energieverbruik van sportaccommodaties in 2018. Deze koppeling is gemaakt in het kader van de Routekaart Verduurzaming Sport en kan gebruikt worden om het energieverbruik van de sportsector te monitoren. Het CBS heeft de gegevens gepubliceerd op het openbaar toegankelijke dashboard Energieverbruik Sportvastgoed¹.

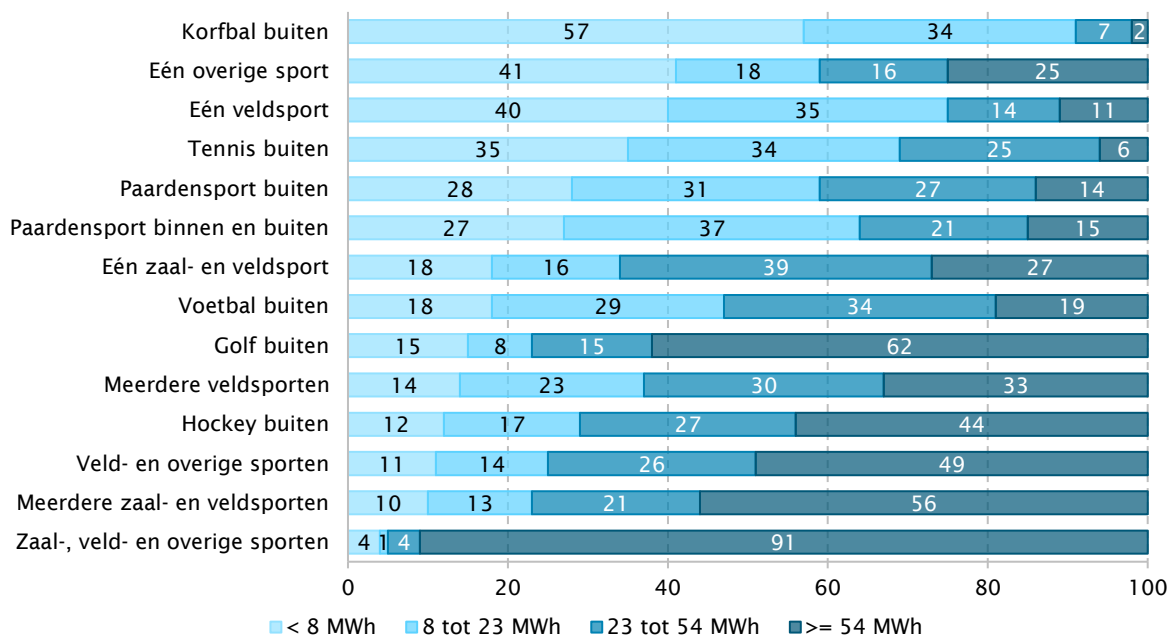
Dit dashboard geeft een globaal overzicht van de elektriciteitslevering en het gasverbruik van de Nederlandse sportsector. Zo maakt dit dashboard bijvoorbeeld duidelijk dat zwembaden met alleen binnenbaden gemiddeld 147 kWh aan elektriciteitsverbruik per vierkante meter oppervlak hebben, en dat voor zaalsport (sporthallen, gymzalen, sportzalen) het gemiddelde elektriciteitsverbruik 24 kWh per vierkante meter oppervlakte bedraagt. Het gasverbruik van deze zwembaden is gemiddeld 41 m³ per vierkante meter oppervlak; bij zaalsporten ligt dat op 12 m³ per vierkante meter oppervlak.

Voor buitensport worden cijfers naar oppervlak of bijvoorbeeld het aantal sportvelden niet gegeven, maar kan wel een verdeling naar totale energieafname worden weergegeven. Zo is in figuur 3.1 te zien dat accommodaties waar alleen gekorfbald wordt relatief vaak in de laagste elektriciteitsverbruiksklasse (< 8 MWh) vallen, en dat sportcomplexen waar zaal-, veld- en overige sporten worden gecombineerd relatief vaak in de hoogste energieverbruiksklasse vallen. Deze laatste categorie zijn waarschijnlijk vaker grote accommodaties, met één aansluiting.

In totaal was de elektriciteitslevering in 2018 aan de 5.302 buitensportaccommodaties in het dashboard ruim 524 miljoen kWh. Voor de 5.228 binnensportaccommodaties in het dashboard was dit ruim 458 miljoen kWh.

¹ Het dashboard is hier te vinden:
https://dashboards.cbs.nl/v2/energieverbruik_sportvastgoed/

Figuur 3.1 Verdeling elektriciteitslevering naar buitensportaccommodaties in 2018 (in procenten)

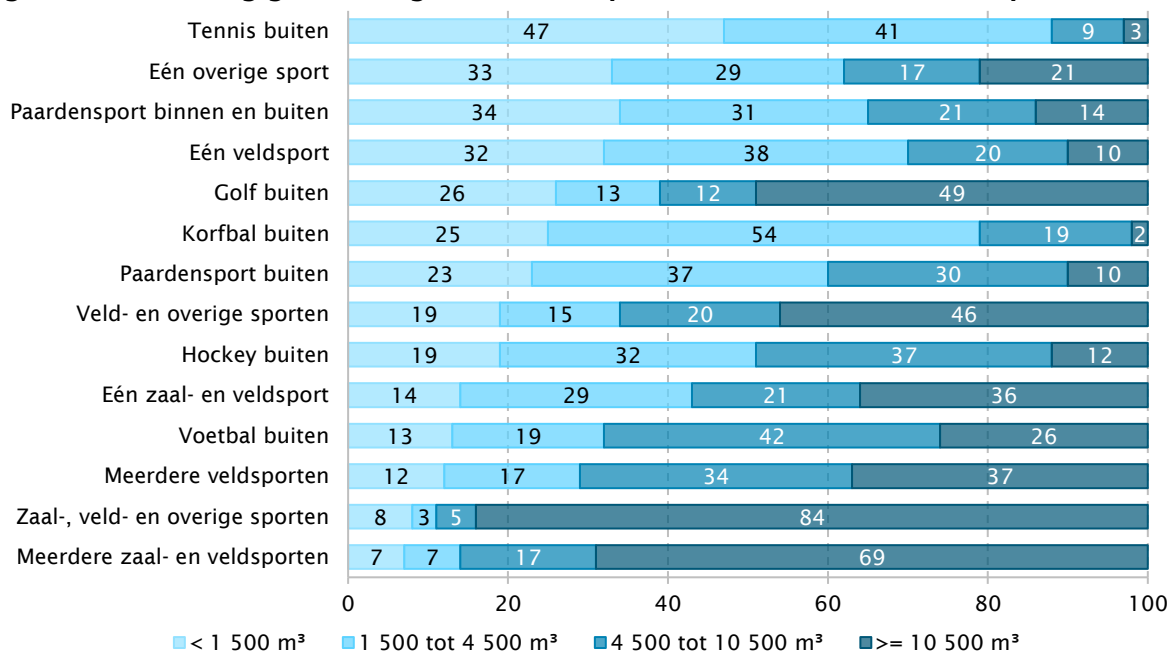

Bron: CBS, Dashboard Energieverbruik Sportvastgoed, 2020. Bewerking: Mulier Instituut.

Het beeld dat een combinatie van sporten relatief vaak tot een groot energieverbruik leidt, komt ook uit de analyse van de jaarlijkse gaslevering door het CBS naar voren (figuur 3.2). Tennisaccommodaties vallen daarentegen relatief vaak in de laagste verbruikscategorie.

De gaslevering aan de 5.302 buitensportaccommodaties in het dashboard was in 2018 in totaal ruim 84 miljoen m³. Aan de 5.228 binnensportaccommodaties in het dashboard was dit in totaal bijna 94 miljoen m³.

Figuur 3.2 Verdeling gaslevering naar buitensportaccommodaties in 2018 (procenten)

Bron: CBS, Dashboard Energieverbruik Sportvastgoed, 2020. Bewerking: Mulier Instituut.

Naar schattingen op voorzieningsniveau

Het dashboard Energieverbruik Sportvastgoed van het CBS geeft een eerste beeld van het energieverbruik van de sportsector en heeft als doel om dat te monitoren. In bovenstaande figuren is ook te zien dat in de analyse verschillende typen sportaccommodaties geclusterd moesten worden, vooral bij de buitensporten. De reden daarvoor is dat sportaccommodaties uit meerdere typen voorzieningen kunnen bestaan (bijvoorbeeld vier voetbalvelden, drie binnenbassins en één sporthal) die gebruikmaken van dezelfde groootaansluiting. Het is daardoor niet mogelijk om specifieke uitspraken te doen over de bijdrage van specifieke voorzieningen (zoals één bassin of één verlicht voetbalveld) aan het energieverbruik. Daarom heeft het CBS besloten om deze resultaten op wat grovere categorieën of geaggregeerd weer te geven. Het is daardoor niet in te schatten wat een extra verlicht voetbalveld of een bassin bijdraagt aan het gemiddelde energieverbruik van de sportaccommodatie.

Door gebruik te maken van andere analysetechnieken is een *inschatting* te maken van de gemiddelde bijdrage van verschillende voorzieningen, zoals een tennisbaan of een voetbalveld, aan het energieverbruik van een sportcomplex. In deze verdiepende analyse schatten we wat de gemiddelde bijdrage in elektriciteitsverbruik en gasgebruik is van de meest gebruikte sportvoorzieningen:

- 1) verlichte voetbalvelden;²
- 2) hockeyvelden;
- 3) tennisbanen;
- 4) golfbanen/-holes;
- 5) binnensportaccommodaties (sporthallen, gymzalen, sportzalen);
- 6) zwembaden (binnenbassins vs. buitenbassins);
- 7) fitnessvoorzieningen.

Methodiek schattingen energiegebruik naar voorzieningstype

De schatting van de bijdrage aan energieverbruik van verschillende voorzieningen wordt gemaakt met regressieanalyses. In deze regressiemodellen is gecorrigeerd voor de aanwezigheid van andere sportvoorzieningen. Het is immers de verwachting dat het energieverbruik van een tennisvereniging waar ook een openluchtzwembad op de aansluiting zit, hoger is dan als die tennisvereniging een eigen aansluiting had. Daarnaast is gecorrigeerd voor het bouwjaar; we gaan er vanuit dat modernere accommodaties gemiddeld minder energie verbruiken dan oudere accommodaties.

Resultaten

Per type voorziening zijn regressieanalyses uitgevoerd. Daarbij kijken we naar het energieverbruik per vierkante meter van het pand én eventueel extra kenmerken, zoals het aantal velden van die sport. Deze analyses zijn separaat voor elektriciteitsverbruik en gasverbruik uitgevoerd. In tabel 3.1 staat weergegeven wat het geschatte gemiddelde verbruik naar oppervlakte en eventueel velden, holes of bassins is.

² Het aantal verlichte voetbalvelden is een geschat aantal. Daarbij is het aantal velden gelijk aan het aantal kunstgrasvelden. Als een vereniging geen kunstgrasvelden heeft, is een derde van de natuurgrasvelden als verlicht meegenomen, met een minimum van één.

Tabel 3.1 Geschat jaarlijks energieverbruik naar voorziening in 2018 (in kWh)

Type voorziening	Parameter	Elektriciteitsverbruik per eenheid per jaar (kWh) (95%BI*)
Voetbal (n=2.183)	Oppervlakte pand (m ²)**	26,4 (24,9;28,0)
	Verlicht veld	12.500,3 (6.961,7;18.039,0)
Hockey (n=313)	Oppervlakte pand (m ²)**	24,6 (21,3;27,9)
	Veld	27.572,0 (8.690,9;39.679,4)
Tennis (n=1.781)	Oppervlakte pand (m ²)**	35,5 (33,7;37,2)
	Baan	1.578,1 (-388,6;3.544,7)
Golfbaan (n=216)	Oppervlakte pand (m ²)**	12,7 (8,4;17,0)
	Hole	3.418,3 (-4.027,2;10.863,8)
Zwemmen (n=597)	Oppervlakte pand (m ²)**	46,3 (40,1;52,4)
	Binnenbad	55.939,0 (31.807,8;80.070,4)
	Buitenbad	71.902,4 (-11.195,02;154.999,8)
Zaalsport (n=2.848)	Oppervlakte pand (m ²)**	45,9 (44,3;47,4)
Fitness (n=2.233)	Oppervlakte pand (m ²)**	57,1 (54,6;59,6)

Bron: Database SportAanbod (DSA), 7 mei 2020; CBS, Maatwerkbestand energieverbruik sportvastgoed, 2021.

Bewerking: Mulier Instituut.

* BI is het betrouwbaarheidsinterval.

** Betreft oppervlakte van het pand voor sport.

Ter illustratie werken we één voorzieningstype uit: de voetbalvoorziening (zie tabel 3.1). Gecorrigeerd voor de aanwezigheid van andere voorzieningen en het bouwjaar draagt één verlicht voetbalveld gemiddeld 12.500 kWh per jaar bij aan het energieverbruik van de accommodatie. De onzekerheidsmarge geeft aan dat het verbruik met 95 procent zekerheid tussen de 6.962 en 18.039 kWh per jaar zal liggen. Naast de verlichte velden draagt het pand waar de energieaansluiting op geregistreerd is ook bij aan het energieverbruik. Bij voetbalvoorzieningen is dat ongeveer 26 kWh per jaar per vierkante meter sportoppervlak van dat pand. Let wel op dat dit gebruik niet per definitie door een voetbalvereniging komt; het is aannemelijk dat dit deels het oppervlak van sporthallen of -zalen zal zijn.

In bovenstaande tabel is te zien dat het elektriciteitsverbruik per type voorziening aanzienlijk verschilt. Als we veldsporten vergelijken, zien we dat hockeyvelden gemiddeld meer bijdragen aan het elektriciteitsverbruik dan voetbalvelden. Een tennisbaan verbruikt gemiddeld de minste energie.

Zwembaden lijken een grote bijdrage te leveren aan het elektriciteitsverbruik. De bijdrage van pandoppervlakte is vergelijkbaar met die van andere zaalsporten, maar de gemiddelde bijdrage aan elektriciteitsverbruik van de bassins is relatief hoog. Gemiddeld verbruikt een buitenbad 55.939 kWh per jaar, terwijl een binnenbad minder verbruikt: 71.902 kWh per jaar. Daarbij moet aangetekend worden dat de onzekerheidsmarge voor buitenbaden groot is en de 0 kWh omvat; dat wil zeggen dat het niet met zekerheid te zeggen is dat een buitenbad bijdraagt aan het elektriciteitsverbruik.

Opvallend is ook dat fitnessvoorzieningen per m² iets meer energie per jaar verbruiken dan binnensportaccommodaties. Dat is waarschijnlijk grotendeels te verklaren door ruimere bedrijfsuren over de dag en door de seizoenen heen, en aanwezige energiegebruikende fitnessapparatuur.

Tabel 3.2 Geschat jaarlijks gasverbruik naar voorziening in 2018 (in m³)

Type voorziening	Parameter	Gasverbruik per eenheid per jaar (m ³) (95%BI*)
Voetbal (n=2183)	Oppervlakte pand (m ²)**	3,9 (3,7;4,2)
Hockey (n=313)	Oppervlakte pand (m ²)**	5,5 (4,7;6,3)
Tennis (n=1.781)	Oppervlakte pand (m ²)**	5,4 (5,0;5,7)
Golfbaan (n=216)	Oppervlakte pand (m ²)**	1,1 (0,7;1,5)
Zwemmen (n=597)	Oppervlakte pand (m ²)**	7,0 (5,1;8,9)
	Binnenbad	19.676,0 (12.254,4;27.097,5)
	Buitenbad	43.309,5 (17.825,8;68.793,1)
Binnensport (n=2.848)	Oppervlakte pand (m ²)**	4,4 (4,1;4,6)
Fitness (n=2.233)	Oppervlakte pand (m ²)**	5,5 (5,2;5,9)

Bron: Mulier Instituut, Database SportAanbod (DSA), 7 mei 2020; CBS, Maatwerkbestand energieverbruik sportvastgoed, 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

* BI is het betrouwbaarheidsinterval.

** Betreft oppervlakte van het pand voor sport.

Bij gasgebruik gaan we na wat het oppervlak dat gebruikt wordt voor sport bijdraagt aan het jaarlijkse verbruik. Voor zwembaden gaan we ook na wat de bassins gemiddeld bijdragen aan het gasverbruik. Er is voor gekozen om de gegevens van veldvoorzieningen niet weer te geven, omdat het aannemelijk is dat deze nauwelijks bijdragen aan het gasverbruik. In bovenstaande tabel is te zien dat golfbanen per vierkante meter pandoppervlak de minste energie verbruiken: ongeveer 1,1 m³ gas per vierkante meter per jaar. Zwembaden zitten aan de andere kant van het spectrum met 7,0 m³ gas per vierkante meter per jaar.

Voor zwembaden valt op dat binnenbaden gemiddeld 19.676 m³ per jaar bijdragen aan het energieverbruik van een sportaccommodatie. De gemiddelde bijdrage van een buitenbad is meer dan twee keer zo groot: 43.310 m³ per jaar.

Slotbeschouwing

In de verdiepende analyse valt op dat de golfaccommodaties gemiddeld per vierkante meter oppervlak van het pand voor sportgebruik relatief weinig gas en elektra verbruiken. Aan de andere kant is het elektriciteitsverbruik van zwembaden relatief hoog.

Zwembaden: relatief hoge bijdrage gasverbruik door buitenbaden

Bij zwembaden valt op dat de bijdrage aan het elektriciteitsverbruik van de accommodaties door de bassins relatief hoog is. Daarbij moet wel worden aangetekend dat de betrouwbaarheidsinterval van de schatting van de bijdrage van het elektriciteitsverbruik van buitenbaden de 0 omvat. Dat betekent dat niet met zekerheid te stellen is dat de bijdrage van een buitenbad aan het elektriciteitsverbruik boven de 0 uitkomt. Een mogelijke verklaring is dat de grootste bijdrage aan energieverbruik van bassins door het verwarmen van water komt, iets wat vooral zijn weerslag heeft op het gasverbruik.

Uit de analyse van de bijdrage van bassins aan het gasverbruik blijkt dit ook. Het gasverbruik van buitenbaden is zelfs twee keer zo hoog als dat van binnenbaden, terwijl buitenbaden doorgaans niet het gehele jaar operationeel zijn.

Fitness: per vierkante meter iets meer verbruik dan zaalsport

Zaalsport (gymzalen, sportzalen en sporthallen) en fitness zijn, naast zwemmen, de twee binnensporten die we in de verdiepende analyse hebben onderzocht. De schattingen laten zien dat fitnessvoorzieningen

per vierkante meter oppervlak iets meer energie verbruiken dan zaalsportvoorzieningen. Dit komt mogelijk door een verschil in het aantal bedrijfsuren per jaar, de aanwezige energieverbruikende fitnessapparatuur of het gebruik van andere technische installaties.

Hockey, tennis en voetbal

Bij de buitensporten gaat volgens eerdere inschattingen een groot deel van het elektriciteitsverbruik naar veldverlichting (CFP & Mulier Instituut, 2019). In de regressieanalyse is nagaan wat de bijdrage is van een verlicht veld aan het totale energieverbruik van de accommodatie. Dan valt op dat de bijdrage van een verlicht hockeyveld gemiddeld bijna twee keer zo hoog is als de bijdrage van een verlicht voetbalveld. Waardoor deze verschillen komen is niet geheel duidelijk. Het is ook niet duidelijk of deze verschillen er daadwerkelijk zijn: door de brede, en overlappende, betrouwbaarheidsintervallen is niet met zekerheid te zeggen dat deze waarden daadwerkelijk van elkaar verschillen. Een mogelijke verklaring kan zijn dat de vereisten van lichtsterkte een ander energieverbruik met zich meebrengen of dat bij voetbal meer dan bij hockey sprake is van ledverlichting. In het model konden we namelijk niet controleren op type veldverlichting. Een onderbouwing van deze mogelijke verklaringen ontbreekt vooralsnog en vraagt om nader onderzoek.

Van deze drie buitensporten is de bijdrage van een tennisbaan aan het totale elektriciteitsverbruik het kleinst. Dat komt waarschijnlijk door het feit dat tennisbanen kleiner zijn dan voetbalvelden en hockeyvelden, waardoor minder lichtmasten nodig zijn om een tennisbaan te verlichten.

Beperkingen: verklaarde variantie en veronderstelde lineaire relaties

Een regressiemodel schat aan de hand van inputvariabelen (onafhankelijke variabelen) een outputvariabele (afhankelijke variabele). In het model dat wij hebben toegepast gaan we uit van een lineaire relatie tussen de onafhankelijke variabelen (zoals het aantal tennisbanen) en de afhankelijke variabele (energieverbruik). Het energieverbruik van een accommodatie is afhankelijk van meer factoren dan we hebben meegenomen in het getoetste model; denk aan het type veldverlichting, de aanwezigheid van airconditioning in de kantine of de mate van isolatie. Het regressiemodel kan daarom nooit de uitkomstvariabele met volledige zekerheid voorspellen. De verklaarde variantie is een maat die aangeeft hoe goed het model de uitkomstmaten kan schatten. Deze loopt van 0 tot 100 procent.

De meeste modellen die zijn getest hebben een verklaarde variantie tussen de 30 en 60 procent. Dat betekent dat er naast de variabelen (d.w.z. de hoeveelheid en het type sportvoorzieningen, het bouwjaar en de oppervlakte van het pand dat gebruikt wordt voor sport) andere variabelen zijn die van invloed zijn op het energieverbruik. Het is goed mogelijk dat er door het ontbreken van gegevens van één of meerdere variabelen onder- of overschattingen worden gedaan voor een aantal voorzieningstypen. Zo zal het ontbreken van gegevens over isolatiewaarden van grotere invloed zijn op de schatting van het energieverbruik van zwembaden dan op die voor een tennisvoorziening.

Opvallend is dat de verklaarde variantie van het energieverbruik van golfvoorzieningen laag is. Voor elektriciteitsverbruik was dit 18 procent en voor gasverbruik 15 procent. Dat betekent dat het model voor golf relatief weinig variantie kan verklaren en dat het aannemelijk is dat belangrijke variabelen voor het energieverbruik bij golfaccommodaties niet zijn meegenomen, zoals de isolatiewaarden van de golfaccommodatie. Deze resultaten kunnen ook het gevolg zijn van de veronderstelling van het getoetste model dat relaties lineair zijn en dat de uitkomstmaten normaal verdeeld zijn.

In de gegevens van het CBS is wat de distributie van uitkomstmaten betreft een opmerkelijke verdeling van het energieverbruik van golfaccommodaties te zien: golfaccommodaties zijn relatief veel in de uiterste verbruikscategorieën te vinden. In de beide middelste categorieën zijn golfaccommodaties nauwelijks te vinden.

Stappen naar de toekomst

We hebben nu in kaart gebracht wat het gemiddelde verbruik van elektriciteit en gas per voorzieningstype was in 2018. Dit is te beschouwen als een 0-meting. In de sportsector worden energiebesparende maatregelen doorgevoerd, onder meer als gevolg van stimuleringsmaatregelen verwerkt in de BOSA-/SPUK-regelingen en door ondersteuning te bieden voor het afnemen van energiescans. Naar de toekomst toe is te verwachten dat het gemiddelde energieverbruik per type voorziening zal dalen, bijvoorbeeld door inzet van ledverlichting, betere isolatie of warmteterugwinsystemen. Het is daarom aan te bevelen om deze analyse in de toekomst te herhalen met nieuwe gegevens over energieverbruik.

3.2 Energiebegeleidingstrajecten

Om de doelstellingen in het Klimaatakkoord te behalen zullen verenigingen energiebesparende maatregelen moeten treffen. Om hen hierbij te helpen kunnen zij met behulp van NOC*NSF een energiebegeleidingstraject starten. In een energiebegeleidingstraject wordt voor de vereniging een energiescan opgesteld, waaruit naar voren komt welke maatregelen zij kan nemen om als vereniging energie te besparen. Het maximumaantal energiescans dat door verenigingen kon worden uitgevoerd is echter (bijna) bereikt. Maar het ondersteunen van verenigingen bij energiebesparing blijft een van de speerpunten uit de Routekaart Verduurzaming Sport. Daarom wordt een nieuw traject opgestart, genaamd Sport NL Groen.

In deze paragraaf wordt een analyse weergegeven van de energiescans die tussen 1 oktober 2020 en 1 oktober 2021 zijn afgenomen. Daarnaast wordt toegelicht wat het traject Sport NL Groen precies in zal houden.

Energiescans

Van 1 oktober 2020 tot 1 oktober 2021 zijn van 357 energiebegeleidingstrajecten uitkomsten beschikbaar gesteld voor analyse (tabel 3.3). In het vorige jaarrapport hebben we 633 energiescans kunnen analyseren die tot oktober 2020 waren uitgevoerd (Hoekman et al., 2020).

Het is goed om te vermelden dat op basis van de energiebegeleidingstrajecten nog geen data beschikbaar zijn over de daadwerkelijk toegepaste duurzaamheidsmaatregelen. In deze paragraaf wordt dus enkel inzicht geboden in het besparingspotentieel dat in de energiescans wordt vermeld. Doordat de energiescans door verschillende adviespartijen worden uitgevoerd, zijn de hoeveelheid en het type data die beschikbaar zijn per energiescan anders, dus niet elke analyse die in deze paragraaf behandeld wordt is uitgevoerd over hetzelfde aantal energiescans.

De energiebegeleidingstrajecten worden uitgevoerd door verschillende adviespartijen (tabel 3.3). De meeste trajecten zijn uitgevoerd door Sportief Opgewekt. Tot oktober 2020 werden de meeste scans afgenomen door De Groene Club (638; Hoekman et al., 2020).

Tabel 3.3 Aantal geanalyseerde energiebegeleidingstrajecten per adviespartij van 1 oktober 2020 tot 1 oktober 2021 (in aantallen)

Adviespartij	Aantal energiescans
Sportief Opgewekt	111
De Groene Club	100
Sportstroom	66
Team Sportservice	61
Sportservice Noord-Brabant	19
Totaal	357

Bron: Sportief Opgewekt, 2021; De Groene Club, 2021; Sportstroom, 2021; Team Sportservice, 2021; Sportservice Noord-Brabant, 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

De meeste ontvangen energiescans zijn afgenomen bij voetbalverenigingen (tabel 3.4). Het aantal afgenomen energiescans is nu relatief beperkt ten opzichte van de periode voor oktober 2020. Toen werden er ruim 500 scans afgenomen onder voetbalverenigingen; van 1 oktober 2020 tot 1 oktober 2021 zijn dit er 149. Het aantal energiescans uitgevoerd bij tennisverenigingen is toegenomen, en zelfs verdubbeld. Tot oktober 2020 waren dit er 41, vanaf 1 oktober 2020 tot 1 oktober 2021 zijn dit er 82.

Tabel 3.4 Aantal geanalyseerde energiescans per sportbond van 1 oktober 2020 tot 1 oktober 2021 (in aantallen)

Sportbond	Aantal energiescans
Koninklijke Nederlandse Voetbalbond (KNVB)	149
Koninklijke Nederlandse Lawn Tennis Bond (KNLTB)	82
Koninklijke Nederlandse Hockey Bond (KNHB)	30
Koninklijk Nederlands Korfbalverbond (KNKV)	25
Atletiekunie	15
Nederlandse Tafeltennisbond (NTTB)	10
Koninklijke Nederlandsche Roeibond (KNRB)	8
Nederlandse Jeu de Boules Bond (NJBB)	4
Koninklijk Nederlands Watersportverbond (Watersportverbod)	4
Judo Bond Nederland (JBN)	3
Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Unie (KNGU)	2
Koninklijke Nederlandse Baseball en Softball Bond (KNBSB)	2
Koninklijke Nederlandse Golf Federatie (NGF)	2
Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond (KNSB)	2
Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie (KNHS)	1
Koninklijke Nederlandsche Wielren Unie (KNWU)	1
Niet bij sportbond aangesloten	17
Totaal	357

Bron: Sportief Opgewekt, 2021; De Groene Club, 2021; Sportstroom, 2021; Team Sportservice, 2021; Sportservice Noord-Brabant, 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Van 186 energiebegeleidingstrajecten is het gemiddelde besparingspotentieel³ per energiescan berekend, uitgesplitst naar sportbond (tabel 3.5). Gemiddeld zou een vereniging die een energiebegeleidingstraject is gestart bijna 16.000 kWh elektriciteit kunnen besparen en ruim 2.000 m³ gas. Het hoogste besparingspotentieel ligt bij hockeyverenigingen. Zij zouden gemiddeld, aan de hand van de voorgestelde maatregelen in het energiebegeleidingstraject, aanzienlijk meer elektriciteit kunnen besparen dan de meeste andere sportverenigingen. Gemiddeld kunnen hockeyverenigingen ook het meeste gas besparen. Mogelijk ligt hier een oorzaak voor de uitkomsten uit de analyse van CBS-data, waar het energieverbruik van hockeyvelden eruit sprong. Daarnaast kunnen ook roeiverenigingen aanzienlijk meer gas besparen dan de sportverenigingen van overige sporten. Wel moet hierbij in acht worden genomen dat de aantallen waarover deze gemiddelden berekend worden, sterk wisselen per sportbond.

Tabel 3.5 Gemiddeld besparingspotentieel elektriciteit (kWh) en gas (m³) per energiescan, naar sportbond

Sportbond	Aantal scans	Elektriciteit (kWh)	Gas (m³)
Koninklijke Nederlandse Voetbalbond (KNVB)	108	20.136	1.565
Koninklijke Nederlandse Lawn Tennis Bond (KNLTB)	32	22.758	1.704
Koninklijk Nederlands Korfbalverbond (KNKV)	15	13.728	3.639
Atletiekunie	10	6.353	2.059
Koninklijke Nederlandse Hockey Bond (KNHB)	9	68.247	7.816
Koninklijke Nederlandsche Roeibond (KNRB)	5	12.093	6.328
Nederlandse Tafeltennisbond (NTTB)	3	3.389	147
Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond (KNSB)	1	2.056	209
Koninklijk Nederlands Watersportverbond	1	25.779	2.334
Totaal	186	15.867	2.346

Bron: Sportief Opgewekt, 2021; De Groene Club, 2021; Sportstroom, 2021; Team Sportservice, 2021; Sportservice Noord-Brabant, 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Gemiddeld zou een sportvereniging die een energiebegeleidingstraject is gestart 69 procent elektriciteit kunnen besparen en 36 procent gas (tabel 3.6). Met name voetbalverenigingen (86%) kunnen naar verhouding veel elektriciteit besparen. De schaatsvereniging en watersportvereniging waar een energiescan van beschikbaar is kennen ook een groot besparingspotentieel. De onderzochte roeiverenigingen (66%) en atletiekverenigingen (56%) kunnen naar verhouding het meeste gas besparen. Wel moet ook hierbij in acht worden genomen dat het gaat om een beperkt aantal scans van roeiverenigingen en atletiekverenigingen.

³ In het Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2020 is het totale besparingspotentieel per sportbond weergegeven. Omdat de sportbonden dan niet met elkaar te vergelijken zijn, door de grote verschillen in aantallen energiescans, is er dit jaar voor gekozen om het gemiddelde besparingspotentieel per energiescan weer te geven. De getallen van 2020 en 2021 kunnen hierdoor niet met elkaar vergeleken worden.

Tabel 3.6 Gemiddelde elektriciteitsreductie (kWh) en gasreductie (m³) per sportbond (in procenten)

Sportbond	Aantal scans	Elektriciteit (%)	Gas (%)
Koninklijke Nederlandse Voetbalbond (KNVB)	103	86	27
Koninklijke Nederlandse Lawn Tennis Bond (KNLTB)	29	63	26
Koninklijk Nederlands Korfbalverbond (KNKV)	15	80	47
Koninklijke Nederlandse Hockey Bond (KNHB)	9	71	46
Atletiekunie	8	53	56
Koninklijke Nederlandsche Roeibond (KNRB)	5	51	66
Nederlandse Tafeltennisbond (NTTB)	2	42	1
Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond (KNSB)	1	90	20
Koninklijk Nederlands Watersportverbond	1	85	34
Totaal	173	69	36

Bron: Sportief Opgewekt, 2021; De Groene Club, 2021; Sportstroom, 2021; Team Sportservice, 2021; Sportservice Noord-Brabant, 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Hockeyverenigingen kunnen gemiddeld de meeste kosten aan energie besparen per jaar (tabel 3.7). Als zij in alle energiebesparingsmaatregelen uit de energiebegeleidingstrajecten investeren, zullen zij ruim 14.500 euro per jaar aan energie besparen. Voor de geanalyseerde schaatsvereniging is de energiebesparing het laagst: zij kan gemiddeld nog geen 800 euro per jaar besparen aan energie. Ook hierbij moet in acht worden genomen dat de aantallen waarover deze gemiddelden berekend worden in de onderstaande tabel, sterk wisselen per sportbond.

Tabel 3.7 Gemiddeld besparingspotentieel energie (elektriciteit en gas) per sportbond (in euro's per jaar)

Sportbond	Aantal scans	Energiebesparing (€/jaar)
Koninklijke Nederlandse Voetbalbond (KNVB)	105	4.740
Koninklijke Nederlandse Lawn Tennis Bond (KNLTB)	22	5.418
Koninklijk Nederlands Korfbalverbond (KNKV)	16	4.500
Atletiekunie	9	3.091
Koninklijke Nederlandse Hockey Bond (KNHB)	9	14.523
Koninklijke Nederlandsche Roeibond (KNRB)	3	8.519
Koninklijke Nederlandse Schaatsenrijders Bond (KNSB)	1	770
Koninklijk Nederlands Watersportverbond	1	7.578
Totaal	166	6.142

Bron: Sportief Opgewekt, 2021; De Groene Club, 2021; Sportstroom, 2021; Team Sportservice, 2021; Sportservice Noord-Brabant, 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Bij 165 energiescans is informatie beschikbaar over de precieze aanbevolen maatregelen. Bij 64 van deze energiescans is vervolgens gedetailleerdere informatie beschikbaar over de effecten van deze maatregelen. De tien meest voorkomende aanbevolen maatregelen en de effecten daarvan zijn opgenomen in tabel 3.8. In bijlage 1 is een overzicht te vinden van alle aanbevolen maatregelen.

De meest aanbevolen maatregel is het nemen van zonnepanelen. Dit leidt gemiddeld tot 35,8 procent CO₂-reductie per jaar. Dit is echter sterk afhankelijk van de hoeveelheid zonnepanelen die wordt geadviseerd en uiteindelijk wordt geïnstalleerd. In de energiebegeleidingstrajecten tot oktober 2020 was de meest

voorkomende aanbevolen maatregel ledverlichting, gevolgd door ledverlichting voor op het veld. Deze maatregelen zijn beide ook in de energiebegeleidingstrajecten van 1 oktober 2020 tot 1 oktober 2021 nog regelmatig aanbevolen, maar het aantal keer dat zonnepanelen zijn geadviseerd is sterk toegenomen.

Vergeleken met ledverlichting voor op het veld hebben zonnepanelen gemiddeld een veel kortere terugverdiëntijd (7,2 jaar vs. 19,7 jaar), besparen ze meer energie (2.050 euro/jaar vs. 1.061 euro/jaar) en reduceren ze gemiddeld meer CO₂ (35,8%/jaar vs. 17,4%/jaar). Algemene ledverlichting is een veel kleinere investering, maar bespaart ook aanzienlijk minder energie (480 euro/jaar) en reduceert veel minder CO₂ (5,4%/jaar). De terugverdiëntijd is echter aanzienlijk korter (3,4 jaar).

Tabel 3.8 Meest voorkomende aanbevolen maatregelen in energiescans en de effecten van deze maatregelen

Maatregel	Aantal (n=164)	Gem. investering (€) (n=64)	Gem. terug- verdiëntijd (jaar) (n=64)	Gem. energie- besparing (€/jaar) (n=64)	Gem. CO₂- reductie (%/jaar) (n=64)
Zonnepanelen	57	25.849	7,2	2.050	35,8
Ledverlichting veld	42	22.031	19,7	1.061	17,4
Apparatuur controleren op verbruik en verminderen	38	414	1,4	296	6,9
Ledverlichting	37	1.910	3,4	480	5,4
Koelapparatuur verminderen/vervangen	30	762	2,2	423	7,1
Ketel vernieuwen	14	13.625	9,4	1.568	8,7
Isoleren leidingen en appendages	9	446	2,4	211	3,7
HR-boiler, warmtepompboiler of zonneboiler	8	10.900	13,2	806	7,8
HR++-glas	6	7.708	22,8	238	7,4
Isoleren muren, gevels, vloeren en daken	4	12.030	11,0	841	5,7

Bron: Sportief Opgewekt, 2021; De Groene Club, 2021; Sportstroom, 2021; Team Sportservice, 2021; Sportservice Noord-Brabant, 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Sport NL Groen

De stuurgroep Routekaart Verduurzaming Sport gaf in juli 2021 haar fiat aan een voorstel van de werkgroep CO₂-reductie van het Sportakkoord om een online tool te realiseren. Doel was om alle eigenaren van sportaccommodaties een zetje in de rug te geven met deze tool, die niet alleen een verduurzamingsadvies op maat geeft, maar ook inzicht in subsidie- en financieringsopties. Op 10 november werd tijdens de Sportvakbeurs in Gorinchem Sport NL Groen gelanceerd, de online tool voor verduurzaming van sportaccommodaties.

Sport NL Groen is een hybride tool die sportclubs, gemeenten en ondernemende sportaanbieders online stap voor stap door het proces van verduurzaming van hun accommodatie leidt en waar gewenst ondersteunt met flexibele en facultatieve ondersteuning door adviseurs. Deze tool is ontwikkeld door CFP Green Buildings, in nauwe afstemming met gedelegeerd opdrachtgever NOC*NSF (namens de Sportakkoord-partners). Gebruikersgroepen en stakeholders zijn betrokken bij het (co)creatieproces en het testen van de prototypes.

3.3 Duurzaamheidsmaatregelen bij verenigingen

In het kader van het Klimaatakkoord en op basis van de Routekaart Duurzame Sport zullen sportverenigingen duurzaamheidsmaatregelen moeten treffen. In deze paragraaf wordt inzicht geboden welk type investeringen verenigingen gedaan hebben op het gebied van verduurzaming. Dit beeld wordt

geschetst aan de hand van de subsidieregeling Bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA) en resultaten van de verenigingsmonitor. Daarnaast worden enkele praktijkvoorbeelden gedeeld van verenigingen die duurzaamheidsmaatregelen hebben getroffen.

BOSA

Amateursportorganisaties worden gestimuleerd om subsidieaanvragen te doen voor de bouw- en onderhoudskosten van sportaccommodaties en voor de aanschaf van sportmaterialen, via de subsidieregeling BOSA. Door de aanvragen voor de BOSA-subsidie te analyseren kan een inzicht worden gekregen in welk type investeringen het meest worden uitgevoerd door amateursportorganisaties, zoals sportverenigingen. De BOSA-regeling gaat per kalenderjaar. In 2021 is een budget van 79 miljoen euro beschikbaar voor de BOSA. Dit bedrag wordt verdeeld op volgorde van binnenkomst van complete aanvragen. Afhankelijk van de investering wordt er een bepaald percentage subsidie verstrekt. Voor investeringen in energiebesparing, toegankelijkheid, circulariteit, klimaatadaptatie en veiligheidsbeleving wordt 30 procent subsidie verstrekt over de gedane investering. Voor overige bouw- en onderhoudsinvesteringen en de aanschaf van sportmaterialen wordt 20 procent subsidie verstrekt.

Op 1 september 2021 waren in 2021 1.434 subsidieaanvragen gedaan voor de BOSA (tabel 3.9). De meeste aanvragen hadden betrekking op **'overige'** bouw- en onderhoudsmaatregelen (1.180 aanvragen) of de aanschaf of het onderhoud van sportmaterialen (809 aanvragen). Hiernaast zijn voornamelijk aanvragen gedaan op het gebied van energiebesparing (553 aanvragen). Omdat er voor 2021 nog aanvragen ingediend kunnen worden, kunnen de aanvragen van 2021 nog niet vergeleken worden met de totaaloverzichten van de aanvragen van 2020. Wel kan gekeken worden in hoeverre er wordt verwacht dat sportverenigingen in 2021 **binnen bepaalde thema's meer geïnvesteerd** hebben dan in 2020. De cijfers van de BOSA uit 2020 zijn gepresenteerd in de Monitor Sportakkoord (Reitsma et al., 2021). Tot nu toe zijn er voor elke maatregel nog minder aanvragen gedaan in 2021 dan in 2020. Wel lijkt er mogelijk (iets) meer aandacht te zijn voor circulaire investeringen. In 2020 zijn in totaal achttien aanvragen gedaan voor circulaire maatregelen; op 1 september 2021 waren dit er al vijftien voor 2021.

In totaal is over een bedrag van 177 miljoen euro subsidie aangevraagd (tabel 3.10). In 2020 is in totaal over een bedrag van 285 miljoen euro subsidie aangevraagd (Reitsma, et al., 2020) en uiteindelijk voor 51,6 miljoen euro aan subsidie toegekend. Hiermee is de beschikbare subsidie in 2020 van 94 miljoen euro niet volledig benut. Voor 2021 lijkt eenzelfde onderbesteding zich af te tekenen. In 2021 is inmiddels voor ruim 38 miljoen euro aan subsidie aangevraagd. Het subsidieplafond wordt echter niet alleen bereikt door subsidieaanvragen van het huidige jaar. Voor BOSA-subsidies die verleend zijn in 2020 is 80 procent van de subsidie vooraf uitgekeerd, 20 procent wordt uitgekeerd zodra de investering is afgerond. Deze 20 procent kan ook worden uitgekeerd in 2021, als de investering pas in 2021 is afgerond. Ook dit bedrag telt mee voor de beschikbare subsidie van 2021. Op 1 november 2021 rapporteerde DUS-I op haar website dat er tot dan toe 60,1 miljoen euro aan subsidies was verleend in 2021 en voor 6,4 miljoen euro aan aanvragen in behandeling was. Toch ontstaat ook hier de indruk dat niet het volledige budget van 79 miljoen euro in 2021 wordt uitgekeerd.

In tabel 3.11 worden de totale kosten van de investeringen waarover op 1 september 2021 subsidie is aangevraagd in 2021 uitgesplitst naar type sport en type maatregel. De grootste investeringen die bij energiebesparende maatregelen zijn gedaan en waarover subsidie is aangevraagd zijn investeringen in verlichting (maatregel 1.1 en 1.2), in isolatie (maatregel 3.3) en in zonnepanelen (maatregel 4.2). Over het algemeen worden de meeste kosten gemaakt door buitensportverenigingen, met uitzondering van maatregelen voor toegankelijkheid: hier worden meer kosten gemaakt door binnensportverenigingen.

Tabel 3.9 Voorlopig aantal aangevraagde BOSA-subsidies in 2021, naar type maatregel en status (in aantallen) (op 1 september 2021)

Maatregel	Nog niet		Vastgesteld				Buiten behandeling	Totaal aangevraagd*
	behandeld	Verleend	na verlening	Vastgesteld	Ingetrokken	Afgewezen		
Energiebesparing	90	115	-	273	18	21	4	553
Toegankelijkheid	14	18	-	5	2	6	-	57
Circulair	3	3	-	1	2	1	-	15
Klimaatadaptatie	2	3	-	2	-	-	-	8
Veiligheidsbeleving	5	1	-	1	1	3	2	26
Aanschaf en onderhoud sportmaterialen	70	29	-	608	20	63	5	809
Overige bouw- en onderhoudsmaatregelen	107	164	-	786	36	79	8	1180
Totaal*	123	206	-	954	44	97	10	1434

Bron: Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I), 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

*Eén aanvraag kan betrekking hebben op meerdere maatregelen, waardoor de totalen per maatregel niet overeenkomen met het totaal aantal aanvragen.

Daarnaast is het mogelijk dat een aanvraag slechts voor een gedeelte van de maatregelen waarvoor die bedoeld is daadwerkelijk wordt vastgesteld of verleend.

Hierdoor komen de aantallen per status van één maatregel niet overeen met het totaal aantal aangevraagde subsidies van diezelfde maatregel.

Tabel 3.10 Voorlopige subsidiebedragen BOSA in 2021, naar type maatregel en status (in euro's x 1.000) (op 1 september 2021)

Maatregel	Aangevraagd		Vastgesteld		Verleend		Vastgesteld na verlening	
	Investering	Subsidie	Investering	Subsidie	Investering	Subsidie	Investering	Subsidie
Energiebesparing	24.262	7.279	9.283	2.785	10.227	3.068	-	-
Toegankelijkheid	1.210	363	53	16	300	90	-	-
Circulair	394	118	3	0,9	130	39	-	-
Klimaatadaptatie	324	97	362	109	80	24	-	-
Veiligheidsbeleving	343	103	1	0,2	0,2	0,1	-	-
Overig	150.832	30.166	59.380	11.876	64.317	12.863	-	-
Totaal	177.365	38.126	69.082	14.787	75.054	16.085	-	-

Bron: Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I), 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Tabel 3.11 Voorlopige kosten investeringen waarover BOSA-subsidie is aangevraagd in het jaar 2021, naar type maatregel en sporttype (in euro's x 1.000) (peildatum 1 september 2021)

	Binnensport	Buitensport	Overig	Watersport	Zwembaden	Totaal
A. Maatregelen energiebesparing	3.165	18.074	2.529	219	275	24.262
1. Verlichting						
1.1 Sportverlichting*	107	7.387	720	3	-	8.216
1.2 Ledverlichting*	930	4.351	786	11	17	6.096
2. Ventilatie, verwarming, koeling en tapwater						
2.1 Warmteterugwinning voor bestaande sportaccommodaties	132	188	77	-	37	434
2.2 Warmtepomp	577	589	242	8	45	1.461
2.3 Warmteterugwinning uit douchewater	10	-	-	-	57	68
2.4 Zwembadafdekking	-	-	-	-	32	32
2.5 Adiabatische koeling	-	-	-	-	-	-
2.6 Infrarood-verwarmingspaneel	105	79	10	-	-	194
3. Bouwkundig						
3.1 Hr-Glas voor bestaande sportaccommodaties	10	456	4	7	-	477
3.2 Hr-Glas voor nieuwe sportaccommodaties	4	187	12	25	-	228
3.3 Isolatie wand, vloer, dak voor bestaande sportaccommodaties	298	1.455	304	14	-	2.071
4. Duurzame energieopwekking						
4.1 Zonnecollectorsysteem	13	340	-	14	24	391
4.2 Zonnepanelen voor elektriciteitsopwekking	965	3.036	373	134	62	4.570
5. Energieregistratie- en bewakingssysteem (EBS)						
5.1 Slimme meter met een energieverbruiksmanager	13	8	1	2	-	24

Zie volgende pagina voor vervolg tabel.

Tabel 3.12 (vervolg) Voorlopige kosten investeringen waarover BOSA-subsidie is aangevraagd in het jaar 2021, naar type maatregel en sporttype (in euro's x 1.000) (peildatum 1 september 2021)

	Binnensport	Buitensport	Overig	Watersport	Zwembaden	Totaal
B. Maatregelen toegankelijkheid	718	329	92	65	6	1.210
1. Automatische deur	18	30	20	-	4	71
2. Toegang sportrolstoelen	419	86	18	46	-	569
3. Lift	1	23	21	-	-	45
4. Integraal toegankelijk toilet	25	179	11	-	-	214
5. Doelgroepspecifieke sportvoorzieningen						
5.1 Zwembadlift	-	5	-	19	0,2	24
5.2 Luie zwembadtrap	-	-	-	-	0,5	0,5
5.3 Akoestiek	243	7	22	-	2	274
5.4 Voorziening slechthorenden	-	-	-	-	-	-
5.5 Klok	12	0,1	-	-	-	13
C. Maatregelen circulariteit	17	357	20	-	-	394
1. Hergebruikt infillzand	-	225	-	-	-	225
2. Kunststof slagplanken	-	97	-	-	-	97
3. Schoonloopvoorziening	17	15	-	-	-	32
4. Gerecyclede sportvloer in sporthal**	-	21	20	-	-	41
5. Zout(water)batterij	-	-	-	-	-	-
D. Maatregelen klimaatadaptatie	-	300	24	-	-	324
1. Regenwaterhergebruik- of infiltratiesysteem	-	269	24	-	-	294
2. Vegetatiedak	-	30	-	-	-	30

Bron: Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I), 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

* Sportverlichting wordt vaak foutief aangevraagd als ledverlichting. Dit wordt bij vaststelling of verlening gecorrigeerd. Hierdoor is het goedgekeurde subsidiebedrag voor sportverlichting vaak hoger dan het hier vermelde aangevraagde subsidiebedrag. Het goedgekeurde subsidiebedrag voor ledverlichting is daaropvolgend vaak lager dan het hier vermelde aangevraagde subsidiebedrag.

** Ten minste 80 procent gerecycled materiaal.

Evaluatiestudie BOSA

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) heeft in opdracht van de Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I) een evaluatiestudie uitgevoerd naar de BOSA en de SPUK Sport, waarbij de volgende hoofdvraag centraal stond: *‘Hoe zou het beleid van de BOSA en SPUK Sport verbeterd kunnen worden?’* Om de werking van het beleid inzichtelijk te maken en te onderzoeken hoe dit beleid verbeterd kan worden heeft de RVO een tussentijdse effectevaluatie uitgevoerd (Vane et al., 2021).

In paragraaf 4.5 worden de belangrijkste uitkomsten uit de evaluatiestudie voor de SPUK Sport uiteengezet. In deze paragraaf wordt ditzelfde gedaan voor de uitkomsten voor de BOSA.

Uit de tussenevaluatie blijkt dat de BOSA een waardevolle bijdrage levert zodat amateursportorganisaties investeringen kunnen realiseren, dat de investeringen omvangrijker worden en dat ze eerder gerealiseerd kunnen worden. Dit blijkt met name bij investeringen in duurzaamheid: deze investeringen lijken met behulp van de BOSA (eerder) mogelijk gemaakt. Het wordt, door deze belangrijke bijdrage, dan ook aangeraden om de BOSA te blijven inzetten.

Het aanvragen van de BOSA lijkt gebruiksvriendelijk te zijn: de tevredenheid neemt namelijk toe. In 2020 werd de aanvraagprocedure beoordeeld met een 7,1, dit jaar (2021) met een 7,7.

Een van de belemmeringen om de BOSA in te zetten voor investeringen lijkt het drempelbedrag. De BOSA kent een minimumbedrag van 5.000 euro aan subsidie, wat gelijk staat aan een investeringsbedrag van 16.667 euro als er alleen investeringen worden gedaan waar 30 procent subsidie voor wordt verstrekt. Het lijkt erop dat met name kleinere verenigingen niet altijd aan dit drempelbedrag komen, waardoor zij geen gebruik kunnen maken van de BOSA. Om toegang tot de BOSA meer gelijk te maken, zodat meer verenigingen gebruik kunnen maken van de BOSA, is het aanbevolen om het drempelbedrag te verlagen. Aangezien het subsidiebudget van de BOSA momenteel niet volledig wordt benut, zou dit mogelijk zijn.

Het lijkt erop dat het bij de BOSA ontbreekt aan een goed onderbouwde beleidstheorie. In eerste instantie zou de BOSA moeten bijdragen aan het realiseren van investeringen in bouw, onderhoud, exploitatie, inhuur en aanschaf van sportmaterialen. Gedurende de looptijd van de BOSA zijn er echter meerdere beleidsdoelen toegevoegd. **Door de verschillende thema's waarop aanvullende subsidie wordt verleend** (energiebesparing, duurzame energieopwekking, toegankelijkheid, veiligheidsbeleving, klimaatadaptatie en circulariteit) worden specifieke investeringen gestimuleerd die zouden moeten bijdragen aan een *‘functionele, goede en duurzame sportinfrastructuur’* zoals omschreven staat in het Nationaal Sportakkoord (Ministerie van VWS, 2018). Aan de hand van de evaluatie van de RVO wordt aanbevolen om bij de vormgeving van een nieuwe BOSA, die mogelijk na 2024 in werking treedt, een goed onderbouwde beleidstheorie op te stellen. Deze theorie zou inhoudelijk beter geformuleerde beleidsdoelen moeten bevatten (waarom zal het één leiden tot het ander?). Daarnaast wordt aangeraden indicatoren in te stellen, zodat de doelen gemeten kunnen worden.

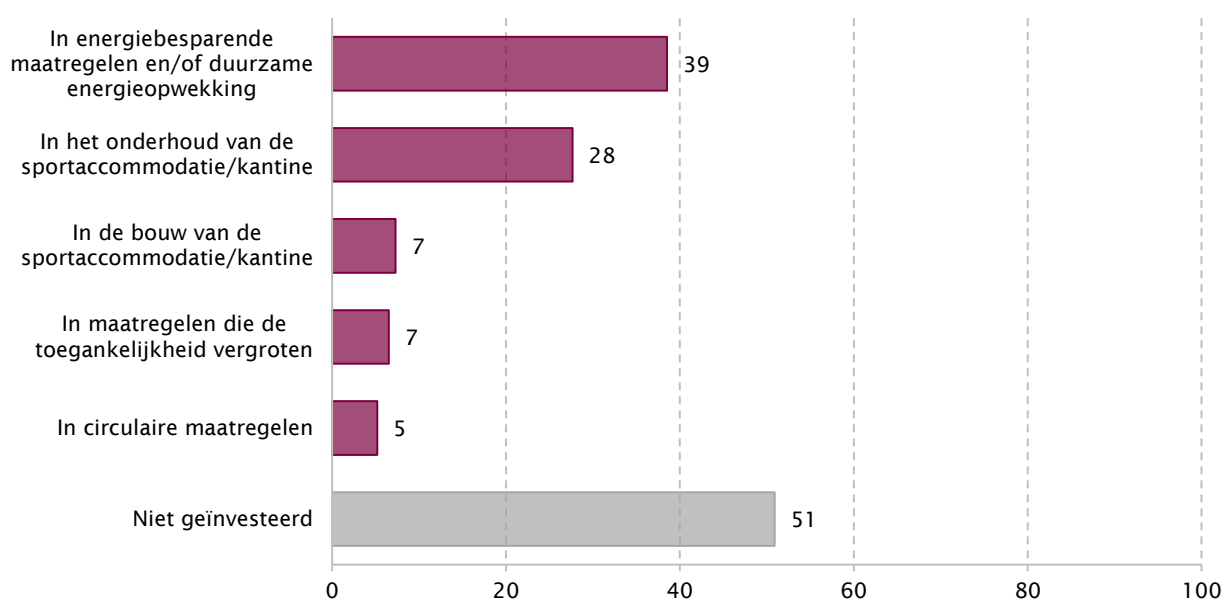
Investeringen in bouw en onderhoud van sportaccommodaties en kantines

Naar waarschijnlijkheid zullen niet alle sportverenigingen voor elke investering subsidie van de BOSA aanvragen. Daarnaast zullen niet alle sportverenigingen investeringen hebben gedaan. Daarom is ook via het Verenigingspanel aan verenigingen gevraagd naar de investeringen (sinds 1 april 2020).

Ongeveer de helft van de van de verenigingen heeft de afgelopen anderhalf jaar geïnvesteerd in de bouw en/of het onderhoud van hun sportaccommodatie en/of kantine (49%, figuur 3.3). De meeste investeringen zijn gedaan in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking (39%) en in het onderhoud van de sportaccommodatie en/of kantine (28%). Uit de aanvragen voor subsidie via de

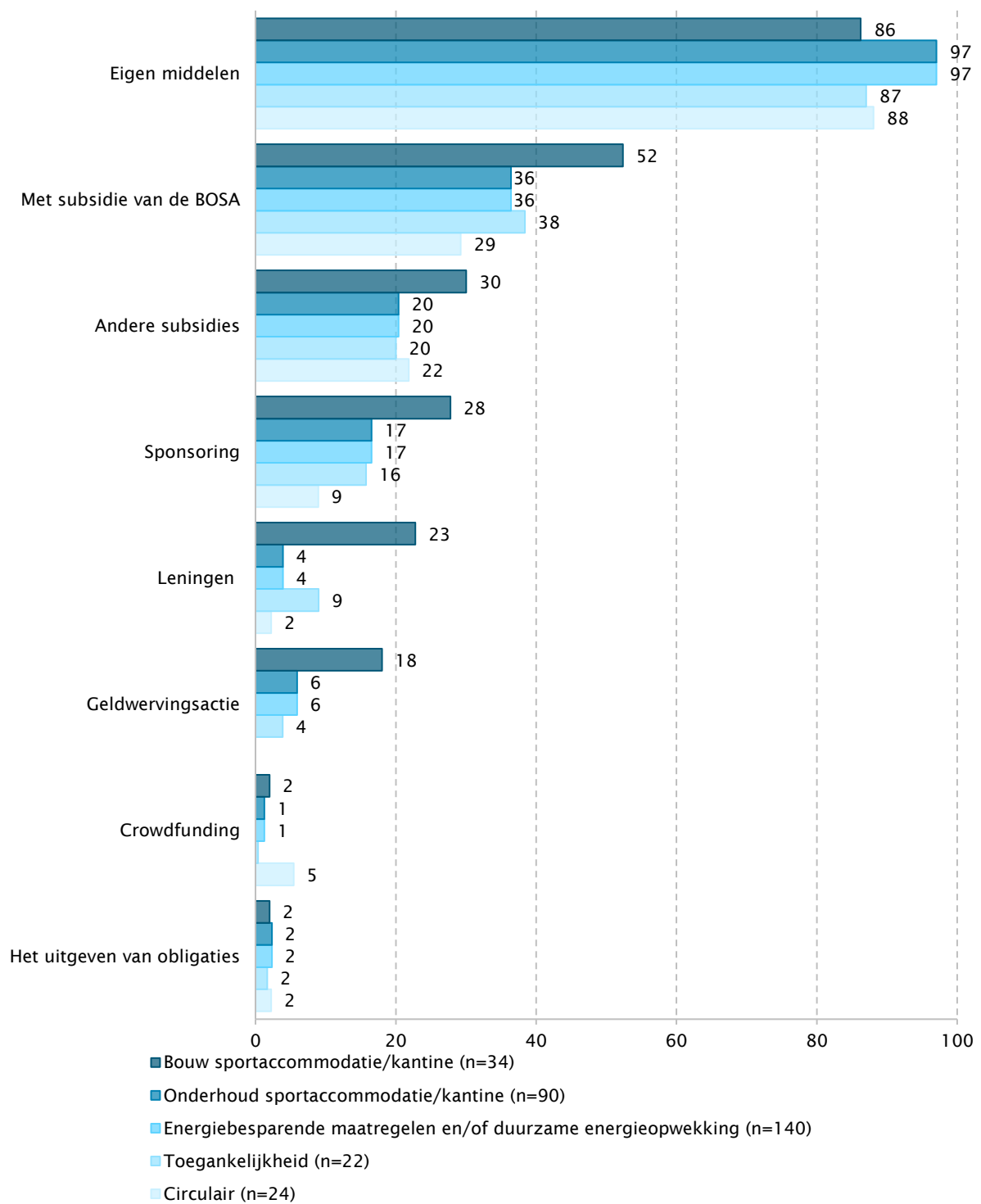
BOSA is het aantal aanvragen voor energiebesparende maatregelen en duurzame energieopwekking juist een stuk lager dan het aantal aanvragen voor bouw en onderhoud van de sportaccommodatie. Het lijkt er dus op dat voor investeringen in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking minder vaak gebruik wordt gemaakt van subsidie van de BOSA dan voor investeringen in onderhoud en bouw van de sportaccommodatie en/of kantine. De helft van de verenigingen die hebben geïnvesteerd in de onderhoud van hun sportaccommodatie en/of kantine heeft gebruik gemaakt van subsidie van de BOSA-regeling om dit gedeeltelijk te financieren (52%, figuur 3.4). Daarentegen heeft maar iets meer dan één derde van de verenigingen die investeringen heeft gedaan in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking de BOSA gebruikt om dit voor een gedeelte te financieren (36%).

Figuur 3.3 Percentage verenigingen dat sinds 1 april 2020 heeft geïnvesteerd in bouw/onderhoud van de sportaccommodatie/kantine, per type investering (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk, n=416)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel, zomer 2021.

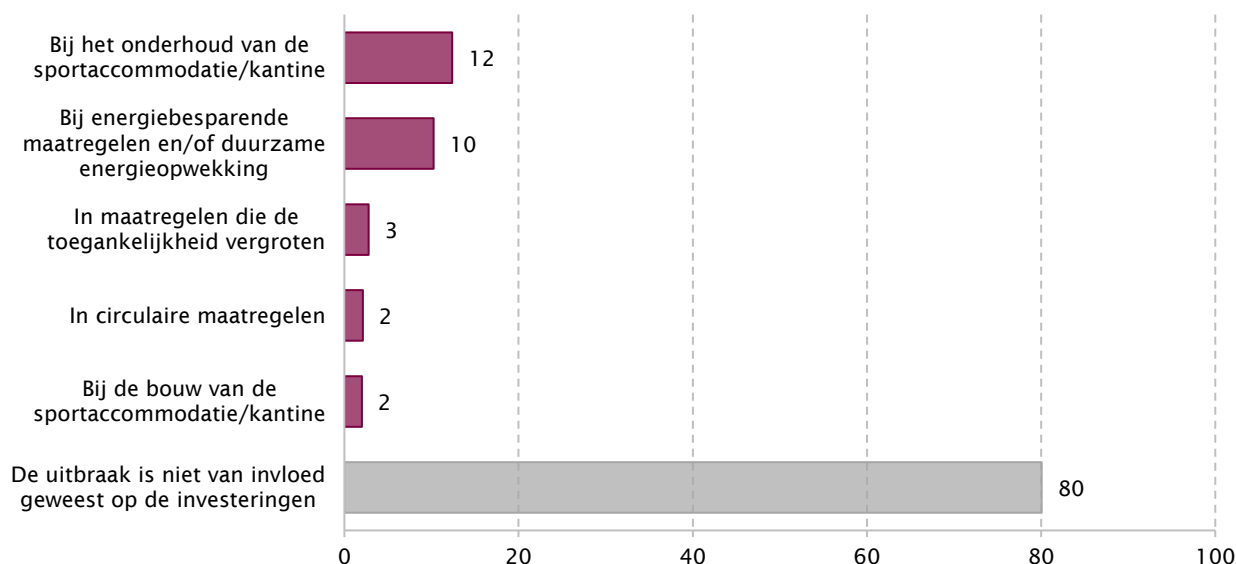
Figuur 3.4 Wijze van financiering van investeringen gedaan sinds 1 april 2020, per type investering (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel, zomer 2021.

In de periode vanaf 1 april 2020 hebben sportverenigingen veel te maken gehad met beperkingen als gevolg van de maatregelen voor het bestrijden van de coronacrisis. Toch heeft dit bij de meerderheid van de verenigingen geen invloed gehad op de gedane investeringen (80%, figuur 3.5). Bij verenigingen waar de coronacrisis wel van invloed is geweest op financieringen, heeft dit er voornamelijk toe geleid dat investeringen zijn uitgesteld (niet in figuur).

Figuur 3.5 Percentage verenigingen waar de uitbraak van het coronavirus van invloed is geweest op investeringen, per type investering (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk, n=416)

Bron: Mulier Instituut, Verenigingspanel, zomer 2021.

Duurzaamheidsinvesteringen in de praktijk

Naast de monitoring van de BOSA en de uitvraag over duurzaamheidsmaatregelen in het verenigingspanel zijn het afgelopen jaar ook meerdere praktijkvoorbeelden van duurzaamheidsinvesteringen bij verenigingen naar buiten gekomen.

In 2021 werd voor de tweede keer de **‘Sportaccommodatie van het Jaar’**-verkiezing georganiseerd. Het doel van deze verkiezing is om sportverenigingen te inspireren en uit te dagen tot het verduurzamen van hun accommodatie. De inzendingen worden beoordeeld op verschillende criteria: energiebesparing, -opwekking en -levering; hergebruik van materialen en afvalbeheer; veldbeheer en gewasbescherming; multifunctionaliteit; en communicatie. Zowel van de drie finalisten van de verkiezing als van andere inzendingen zijn verschillende artikelen verschenen op www.duurzamesportsector.nl, om zo andere sportverenigingen te inspireren om deze goede voorbeelden te volgen.

Investeringen in energiebesparing en duurzame energieopwekking zijn in dit hoofdstuk al uitgebreid aan bod gekomen. Deze investeringen lijken het populairst te zijn onder verenigingen, omdat deze op de lange termijn vaak geld opleveren. Naast deze investeringen heeft een aantal verenigingen zich ook ingezet op meer multifunctioneel gebruik van de sportaccommodatie. De accommodaties worden vaak alleen in de avonden en weekenden gebruikt, waardoor ze het grootste gedeelte van de tijd leeg staan. FC Burgum, winnaar van de **‘Sportaccommodatie van het Jaar’**-verkiezing, heeft er daarom naar gestreefd om naast duurzaamste sportaccommodatie ook **‘duurzaamste hûsekeamer (sportcafé) van Nederland’ te worden**. Zo wil de voetbalclub in de accommodatie alle sportgerelateerde sociale activiteiten van het dorp combineren met een sociale zorgfunctie. Korfbalvereniging Wit-Blauw en S.V. Grol, ook inzendingen voor

de 'Sportaccommodatie van het Jaar'-verkiezing, hebben ook geïnvesteerd in een multifunctionelere inzet van de accommodatie. Bij deze verenigingen is een buitenschoolse opvang of kinderdagverblijf actief in de accommodatie.

Onder de inzendingen komt naar voren dat bij de verenigingen groot draagvlak is om te verduurzamen. Vrijwilligers van de verenigingen steken graag de handen uit de mouwen om te helpen met de realisatie van investeringen. Het lijkt dan ook effectief te zijn om de ambities hardop uit te spreken binnen de vereniging. Op deze manier blijven leden betrokken en is de kans op sponsors om de investeringen (deels) te bekostigen het grootst.

Meerdere deelnemers aan de verkiezing hebben daarnaast ook geïnvesteerd in afvalscheiding, afvalvermindering en het gebruik van hergebruikte materialen. In paragraaf 3.8 wordt hier verder op ingegaan.

Later dit jaar brengt het Kenniscentrum Sport & Bewegen een duurzaamheidsatlas uit. Deze atlas is een bundeling van praktijkvoorbeelden van verduurzaming in de sportsector.

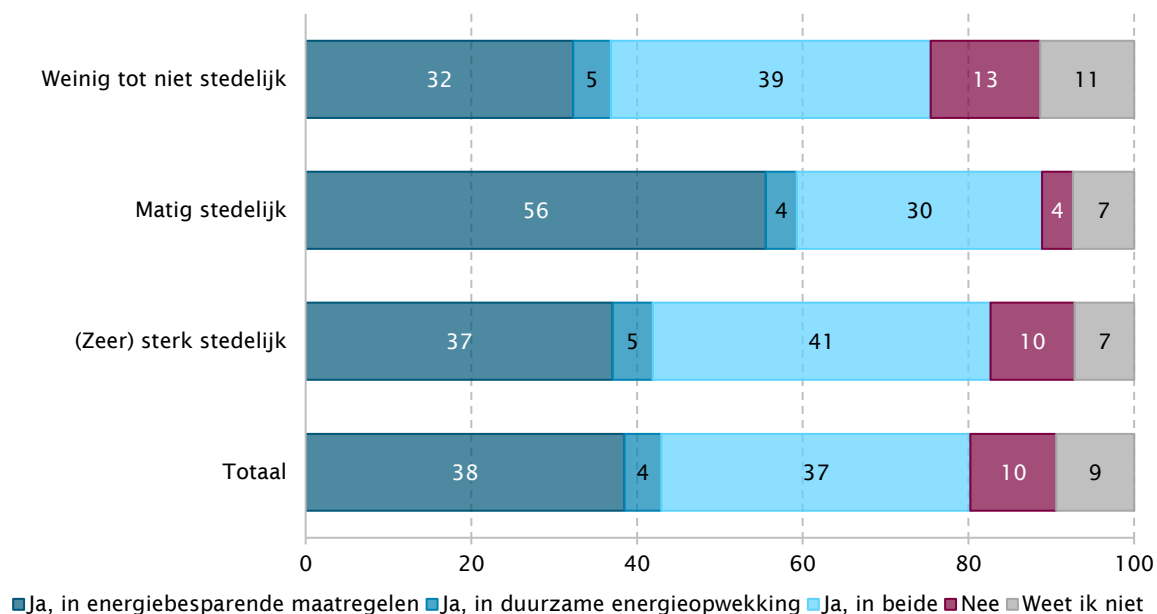
3.4 Duurzaamheidsmaatregelen bij gemeenten

Hoewel de subsidieregeling van de BOSA inzicht geeft in investeringen voor sportaccommodaties door sportverenigingen, zijn de meeste sportaccommodaties in Nederland eigendom van gemeenten (zie hoofdstuk 4). De BOSA-regeling is enkel te benutten door sportverenigingen, niet door gemeenten. Via het VSG-panel is achterhaald in welke maatregelen gemeenten de afgelopen twee jaar hebben geïnvesteerd.

De ruime meerderheid van de gemeenten heeft de afgelopen twee jaar geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking bij gemeentelijke sportaccommodaties (81%, figuur 3.6). Drie kwart van de gemeenten heeft in energiebesparende maatregelen geïnvesteerd (76%), en de helft van deze gemeenten heeft daarnaast ook in duurzame energieopwekking geïnvesteerd. Een klein aandeel van de gemeenten heeft in duurzame energieopwekking geïnvesteerd, maar niet in energiebesparende maatregelen (4%). Matig stedelijke gemeenten hebben meer in energiebesparende maatregelen geïnvesteerd dan gemeenten met een hogere of lagere stedelijkheid.

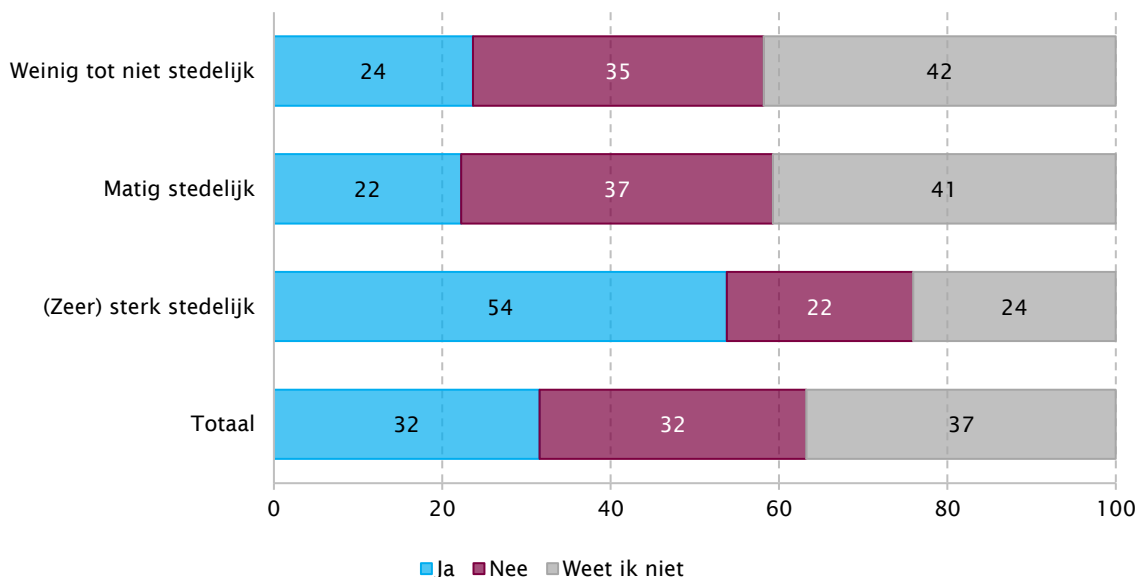
Daarnaast heeft één derde van de gemeenten de afgelopen twee jaar geïnvesteerd in circulaire maatregelen bij gemeentelijke sportaccommodaties (32%, figuur 3.7). Met name (zeer) sterk stedelijke gemeenten hebben dit gedaan (54%). Opvallend is dat ruim één derde van de gemeenten heeft ingevuld niet te weten of er is geïnvesteerd in circulaire maatregelen (37%).

Figuur 3.6 Percentage gemeenten dat de afgelopen twee jaar heeft geïnvesteerd in energiebesparende maatregelen en/of duurzame energieopwekking bij gemeentelijke sportaccommodaties (in procenten, n=135)

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

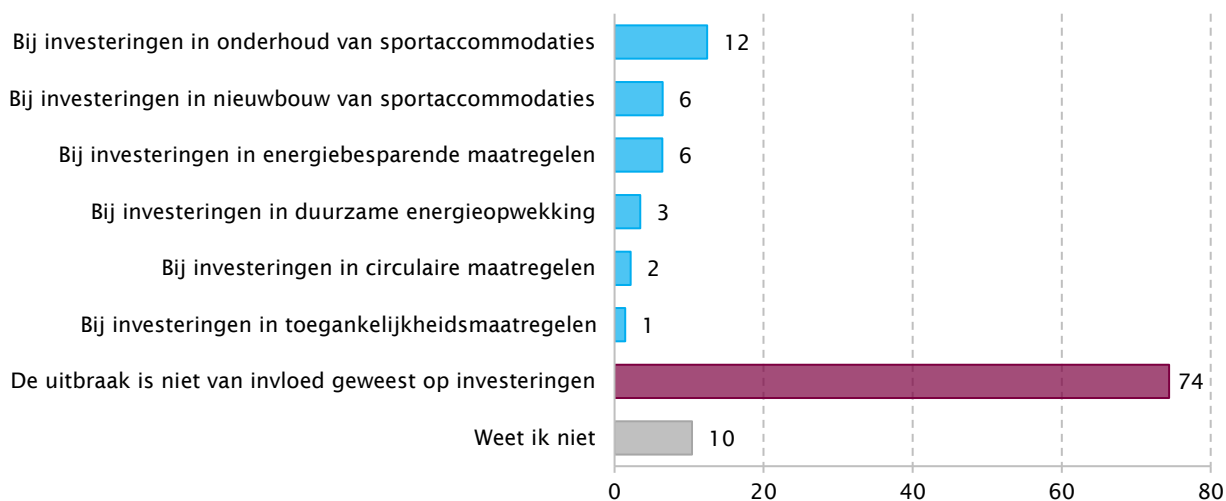
Figuur 3.7 Percentage gemeenten dat de afgelopen twee jaar heeft geïnvesteerd in circulaire maatregelen bij gemeentelijke sportaccommodaties (in procenten, n=135)

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

Door de uitbraak van het coronavirus heeft de sport de afgelopen ander halfjaar te maken gehad met stilleggingen en restricties. Toch heeft de coronacrisis bij de meerderheid van de gemeenten geen invloed gehad op investeringen voor gemeentelijke sportaccommodaties (74%, figuur 3.8). Het type investering waarop de coronacrisis het meeste invloed heeft gehad is onderhoud van sportaccommodaties: dit was bij 12 procent van de gemeenten het geval. Deze investeringen zijn zowel uitgesteld als juist vervroegd.

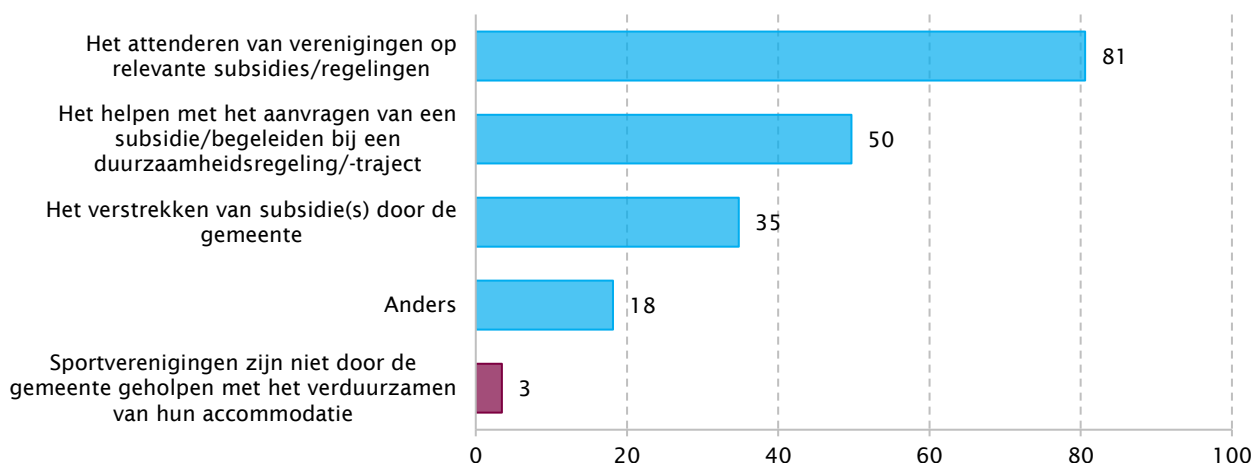
Figuur 3.8 Percentage gemeenten waar de uitbraak van het coronavirus van invloed is geweest op investeringen voor gemeentelijke sportaccommodaties, per type investering (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk, n=135)

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

Naast het verduurzamen van gemeentelijke sportaccommodaties kunnen gemeenten ook een rol spelen in het ondersteunen van lokale sportverenigingen bij verduurzaming. Bijna alle gemeenten hebben lokale verenigingen op één of meerdere wijzen geholpen met het verduurzamen van hun accommodatie (97%, figuur 3.9). Dit hebben acht op de tien gemeenten gedaan door lokale sportverenigingen te attenderen op relevante subsidies en regelingen (81%). De helft van de gemeenten helpt verenigingen met het aanvragen van een subsidie of het begeleiden bij een duurzaamheidstraject of -regeling (50%).

Figuur 3.9 Wijze waarop gemeenten de afgelopen twee jaar lokale sportverenigingen hebben geholpen met het verduurzamen van hun accommodatie (in procenten, meerdere antwoorden mogelijk, n=135)

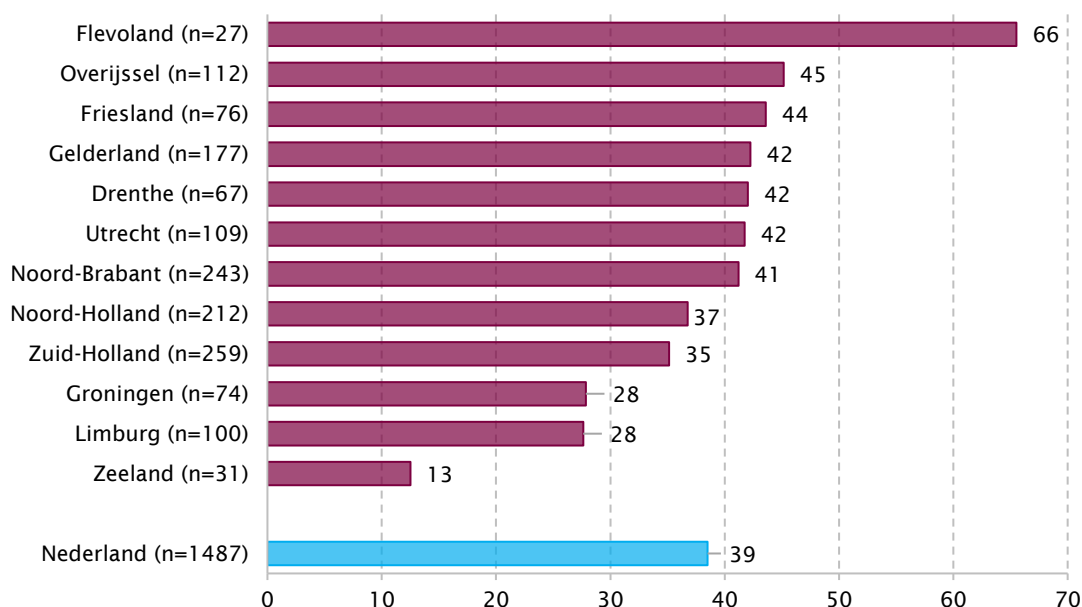
Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

3.5 Duurzame energieopwekking

Zonnepanelen

Een van de maatregelen die getroffen kan worden op het gebied van duurzame energieopwekking is investeren in zonnepanelen. Daarom is een analyse uitgevoerd om te bepalen hoeveel binnensportaccommodaties⁴ in Nederland over zonnepanelen beschikken. Voor deze analyse is gebruik gemaakt van automatische beeldherkenning. Hiervoor is een model getraind om zonnepanelen te herkennen, dat is gekoppeld aan de DSA. Van 1.487 binnensportaccommodaties in Nederland is bepaald of zij zonnepanelen op het dak hebben. 39 procent van de binnensportaccommodaties in Nederland heeft zonnepanelen (figuur 3.10). Flevoland heeft naar verhouding de meeste binnensportaccommodaties met zonnepanelen (66%) en Zeeland de minste (13%). Deze twee provincies zijn alleen ook de provincies waarvoor de minste sportaccommodaties zijn meegenomen in de analyse, waardoor de waarden iets kunnen afwijken.

Figuur 3.10 Percentage binnensportaccommodaties met zonnepanelen per provincie (in procenten)

Bron: Mulier Instituut, Database SportAanbod (DSA), 1 oktober 2021.

Stroomnetwerk

Als sportverenigingen met zonnepanelen op hun accommodaties willen verduurzamen, is het van belang dat de zonnepanelen ook kunnen worden aangesloten op het stroomnetwerk. Door overbelasting van het elektriciteitsnet in sommige delen van Nederland zijn problemen ontstaan bij het aansluiten van zonnepanelen op sportaccommodaties op het stroomnet (Froeling-Andries, 2021; NOS, 2021). Eerder was **dit alleen in bepaalde regio's een probleem (RTV Drenthe, 2019), maar het netcapaciteitsprobleem komt in steeds grotere delen van Nederland voor.** Met name grote nieuwe initiatieven om zonne-energie op te wekken kunnen hierdoor in delen van Nederland niet doorgaan, en netbeheerders spreken de verwachting

⁴ Enkel sportaccommodaties opgenomen in de DSA met ten minste één gymzaal, sportzaal of sporthal én die over een geometrie beschikken in het databestand zijn meegenomen in deze analyse.

uit dat deze problematiek de komende jaren zal toenemen (Nieuwsuur, 2021). Dit is iets om in de gaten te houden met het oog op realistische terugverdienperiodes bij de aanleg van zonnepanelen. Hier is binnen de energiebegeleidingstrajecten aandacht voor om te komen tot realistische inschattingen van terugverdienperiodes en haalbaarheid van maatregelen.

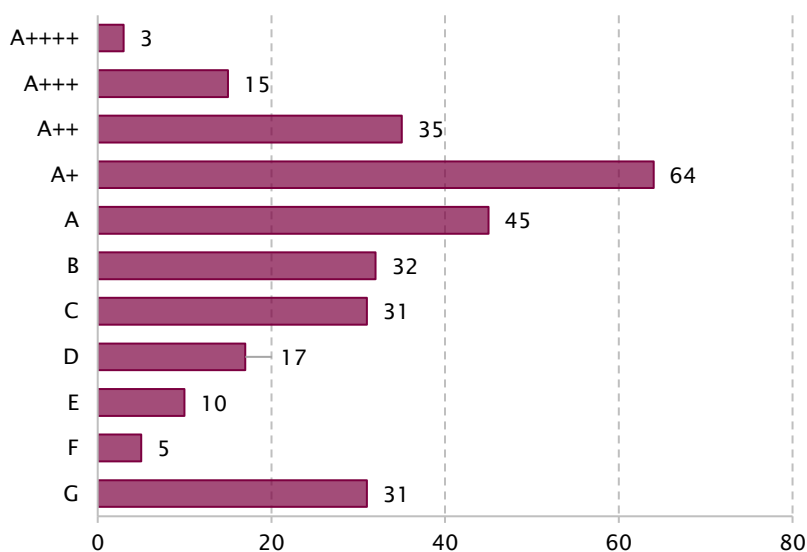
Warmteopwekking uit kunstgrasvelden

Naast de opwekking van elektriciteit uit zonnepanelen vinden ook ontwikkelingen plaats op het gebied van warmteopwekking uit kunstgrasvelden. Kunstgrasvelden kunnen in de zomer erg warm worden. Verschillende innovaties komen op het moment uit de grond om ervoor te zorgen dat deze warmte niet verloren gaat. Via buizen vloeistof die onder de velden lopen kan de warmte van het veld opgeslagen worden en op een later moment gebruikt worden om gebouwen te verwarmen.

3.6 Energielabels

Investeren in energiebesparende maatregelen of duurzame energieopwekking kan invloed hebben op het energielabel van de sportaccommodatie. Aan de hand van beschikbare data over energielabels van gebouwen, gekoppeld aan de BAG-gegevens in de DSA, is van 288 sportaccommodaties het energielabel bepaald (figuur 3.11). Vanwege het kleine aantal sportaccommodaties met een bekend energielabel is voor deze analyse geen onderscheid gemaakt naar type sportaccommodatie. Het label kan dus horen bij bijvoorbeeld een voetbalaccommodatie, maar ook bij een zwembad.

Figuur 3.11 Energielabels van sportaccommodaties in 2021 (in aantallen, n=288)

Bron: EP-online, 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Meer dan de helft van de sportaccommodaties heeft energielabel A of hoger (162 van de 288). Het meest aangetroffen energielabel bij de sportaccommodaties is energielabel A+ (64 van de 288). 31 sportaccommodaties hebben het laagste energielabel: label G.

3.7 Milieuvriendelijk beheer grassportvelden

Toen in 2015 de ‘Green Deal Sportvelden’ werd gesloten, was de doelstelling om na 2022 geen gewasbeschermingsmiddelen meer te gebruiken. Vanaf 1 april 2020 was het daarom, op enkele uitzonderingen na, niet toegestaan om gewasbeschermingsmiddelen te gebruiken op grassportvelden. Vanaf 1 januari 2023 stond er een algemeen verbod op gewasbeschermingsmiddelen op de planning. Op

24 november 2020 heeft het gerechtshof echter uitgesproken dat een verbod op het professioneel gebruik van gewasbeschermingsmiddelen buiten de landbouw, waar grassportvelden onder vallen, onrechtmatig is vanwege een ontoereikende rechtsgrondslag. Daardoor geldt er op dit moment officieel geen verbod op gewasbeschermingsmiddelen voor sportvelden. Wel heeft voormalig staatssecretaris van Veldhoven-Van der Meer van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat aangegeven zich in te zetten om de wettelijke grondslag dusdanig aan te passen dat het verbod op het professioneel gebruik van gewasbeschermingsmiddelen buiten de landbouw weer van kracht wordt (Van Veldhoven-Van der Meer, 2020).

Het milieuvriendelijk beheren van grassportvelden is nog steeds een doelstelling die wordt nagestreefd, en de verwachting is dat het verbod op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen voor (onder andere) grassportvelden weer van kracht zal worden. Daarom wordt het milieuvriendelijk beheer van grassportvelden nog steeds gemonitord. In opvolging van de monitoring onder gemeentelijke beheerders in 2020 (Schots et al., 2020) is in november 2021 een vragenlijst uitgezet onder gemeentelijke beheerders van grassportvelden. De resultaten van dit onderzoek verschijnen eind 2021 of begin 2022. Daarnaast is geprobeerd inzicht te krijgen in het beheer van grassportvelden door sportaanbieders. Naast dat het aandeel sportaanbieders dat verantwoordelijk is voor het beheer van grassportvelden relatief laag is, blijkt het ook lastig om deze sportaanbieders te bereiken. De Werkgroep Milieuvriendelijk Beheer gaat met het Mulier Instituut onderzoeken hoe het milieuvriendelijk beheer onder sportaanbieders inzichtelijk gemaakt kan worden.

3.8 Circulair

De verduurzaming van de sport gaat verder dan de energietransitie. Ook op het gebied van circulariteit kan de sportinfrastructuur worden verduurzaamd. Daarmee wordt bedoeld dat de sportsector het afval en de bijbehorende problematiek tot een minimum kan beperken door verantwoord om te gaan met materialen. De werkgroep circulariteit van de Routekaart Verduurzaming Sport hanteert een uitgebreidere definitie:

‘Circulaire Sport is het ontwikkelen, gebruiken en hergebruiken van (sport)gebouwen, (sport)materiaal, sportgebieden en sportinfrastructuur, zonder natuurlijke hulpbronnen onnodig uit te putten, de leefomgeving te vervuilen en ecosystemen aan te tasten door gebruik te maken van zoveel mogelijk hernieuwbare grondstoffen. Dit betekent ook bouwen op een wijze die economisch, sociaal cultureel en ecologisch verantwoord is. Hier en daar, nu en later.’

In het afgelopen jaar hebben er in de sportsector ontwikkelingen plaatsgevonden op het gebied van circulariteit. In deze paragraaf wordt een aantal belangrijke ontwikkelingen besproken.

Afval

Om afvalpreventie en het scheiden van afval bij sportverenigingen te stimuleren heeft Rijkswaterstaat een stappenplan gemaakt (VANG Buitenshuis, 2021). In dit stappenplan staat hoe sportverenigingen inzicht kunnen krijgen in het afval dat rondgaat op hun club. Vervolgens wordt in het stappenplan uitgelegd op welke manieren verenigingen afval zoveel mogelijk kunnen voorkomen en het afval kunnen scheiden dat (nog) niet kan worden voorkomen. Hierbij worden ook praktijkvoorbeelden beschreven en staat benoemd met welke wet- en regelgeving de sportverenigingen rekening moeten houden.

Een van de belangrijkste recente veranderingen in de wet- en regelgeving is de statiegeldregeling voor kleine plastic flesjes. Sinds 1 juli 2021 zit er statiegeld op plastic flessen van minder dan 1 liter. Op veel sportverenigingen worden deze flesjes verkocht. Daarom is er voor niet-commerciële sportverenigingen een regeling waarbij de sportverenigingen de flesjes inzamelen en de opbrengst van 0,15 euro per flesje mogen houden. Statiegeld Nederland heeft voor sportverenigingen met meer dan tweehonderd leden

kosteloos een minicontainer en een communicatiepakket beschikbaar gesteld. Op 27 oktober 2021 was deze combinatie 2.611 keer besteld, waarvan er op dat moment ongeveer 2.500 waren geleverd (Statiegeld Nederland, persoonlijke communicatie, 27 oktober 2021). Sportverenigingen met minder dan tweehonderd leden hebben de mogelijkheid om zelf met speciale zakken flesjes in te zamelen en deze in te leveren. Per 31 december 2022 komt er ook 0,15 euro statiegeld op blikjes. Net als de plastic flesjes kunnen sportverenigingen ook blikjes apart inzamelen. Door het inzamelen van plastic flesjes, en in de toekomst blikjes, kunnen sportverenigingen een bijdrage leveren aan circulariteit en tegelijkertijd extra inkomsten genereren.

Naast de statiegeldregeling voor flesjes is er afgelopen jaar nog een andere verandering in de afvalregelgeving in werking getreden die invloed heeft op de sportsector. Sinds 3 juli 2021 is er een verbod op veel producten van *single-use plastic*. Hierdoor kunnen sportverenigingen geen gebruik meer maken van bijvoorbeeld plastic bordjes, bestek en roerstaafjes. De bestaande voorraden van deze producten mochten nog wel worden gebruikt.

Sommige sportverenigingen gaan verder dan afvalpreventie en afvalscheiding. Zo zet de Leidse Studenten Duikvereniging zich in voor duurzaamheid via haar sport. De club heeft een speciale duurzaamheidscommissie en **organiseert afvalbingo's**, waarbij prijzen kunnen worden gewonnen door afval uit het water op te duiken (Dummer, 2021).

Kunstgras

Begin 2021 hebben de staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat en de minister voor Medische Zorg en Sport op basis van het rapport **'Naar een verduurzaming van kunstgras'** de visie uitgesproken 'dat kunstgrasvelden in 2030 bij voorkeur geen instrooi-materialen bevatten, een lange levensduur hebben, geproduceerd zijn uit hernieuwbare of secundaire grondstoffen, milieuverantwoord beheerd worden, en hoogwaardig gerecycled worden' (Van Veldhoven-Van der Meer, 2021, p. 1). Om dit streven werkelijkheid te maken zijn innovatieve oplossingen nodig. Hiervoor heeft de minister voor Medische Zorg en Sport op 1 april 2019 een **'Small Business Innovation Research'** (SBIR)-oproep gedaan, waarbij hoogwaardig recyclebare **kunstgrasvelden een van de twee thema's was**. De winnaars van deze oproep hebben twee typen kunstgrasvelden ontwikkeld: een volledig recyclebaar kunstgrasveld en een kunstgrasveld dat aan het einde van de levensduur composteerbaar is. Ook bij de Innovatieprijs Sportaccommodaties behoorde een kunstgrasontwikkeling tot de winnaars. Bij dit winnende kunstgrasstelsel kunnen aan het einde van de levensduur van het veld alle componenten na scheiding weer met hoge kwaliteit worden hergebruikt.

Naast het stimuleren van innovaties wordt ook gewerkt aan normering en certificering voor de duurzaamheid van kunstgrasvelden. NOC*NSF is bezig met de integratie van duurzaamheid in het Kwaliteitszorgstelsel Sportaccommodaties (KZS). In het vernieuwde KZS zullen ook duurzaamheidscriteria voor kunstgrasvelden worden opgenomen. Volgens plan zal het vernieuwde KZS, en dus ook de nieuwe normering en certificering van kunstgrasvelden, in maart 2022 gereed zijn. Daarnaast heeft BSNC een *Life Cycle Assessment* tool (LCA-tool) ontwikkeld waarmee kunstgrasvelden kunnen worden gewaardeerd op duurzaamheid en circulariteit. Momenteel werkt deze LCA-tool nog in Excel, maar in de toekomst zal die worden doorontwikkeld naar een onafhankelijke en toetsbare tool die gebruiksvriendelijk is voor gemeenten. De LCA-tool zal gekoppeld worden aan de Nationale Milieu Database.

Gezien de ontwikkelingen op het gebied van kunstgras en circulariteit is het relevant om een overzicht te hebben van het aantal kunstgrasvelden in Nederland. In tabel 3.11 staat het aantal kunstgrasvelden in Nederland dat geregistreerd is in de DSA.

Tabel 3.11 Kunstgrasvelden in de DSA naar sport

Voorziening	Aantal
Hockey	984*
Korfbal	120
Tennis	2.226**
Voetbal	2.050

Bron: Mulier Instituut, Database SportAanbod (DSA), 1 oktober 2021.

* Aantal is bepaald op basis van automatische beelddetectie. Onder dit aantal kunstgrasvelden vallen alle zandvelden en watervelden.

** Onder dit aantal kunstgrasvelden vallen alle outdoorvelden van kunstgras, kunstgravel, redcourt en rubber.

Circulaire investeringen door verenigingen

Via de BOSA kunnen amateursportorganisaties subsidie aanvragen voor bouw- en onderhoudskosten voor circulaire maatregelen op hun accommodatie. Circulaire maatregelen vallen onder de maatregelen waarvoor 10 procent aanvullende subsidie wordt verstrekt, bovenop de gebruikelijke 20 procent van de kosten. In 2021 zijn er tot 1 september vijftien aanvragen gedaan voor subsidie voor circulaire maatregelen (tabel 3.9). Daarvan zijn vier aanvragen verleend of vastgesteld. Daarnaast zijn twee aanvragen ingetrokken, is één aanvraag afgewezen en waren drie aanvragen nog niet behandeld op 1 september.

Het totaalbedrag aan investeringen voor circulaire maatregelen waarvoor BOSA-subsidie is aangevraagd tussen 1 januari en 1 september 2021 bedroeg 394.000 euro (tabel 3.10). Het grootste deel hiervan (225.000 euro) werd uitgegeven aan hergebruikt infillzand. Verder werd er subsidie aangevraagd voor investeringen in kunststof slagplanken (97.000 euro), een schoonloopvoorziening (32.000 euro) en gerecyclede sportvloeren in sporthallen (41.000 euro). Het totaal aangevraagde bedrag aan subsidie voor circulaire maatregelen bedraagt daarmee 118.000 euro. Van dit bedrag is op 1 september 40.000 euro verleend of vastgesteld. Over heel 2020 werd 155.000 euro subsidie voor circulaire maatregelen aangevraagd (Reitsma et al., 2021), waarvan 48.000 euro is vastgesteld of verleend.

Aangezien er in de periode van 1 september 2021 tot en met 31 december 2021 nog aanvragen kunnen worden ingediend en behandeld, kunnen de subsidiebedragen in 2021 nog niet in volledigheid met de subsidiebedragen van 2020 worden vergeleken. Desondanks kan al wel worden geconcludeerd dat de op 1 september vastgestelde en verleende subsidie al dicht bij de vastgestelde en verleende subsidie over heel 2020 ligt. Het is dus goed mogelijk dat er in 2021 meer subsidies voor circulaire maatregelen worden vastgesteld of verleend dan in 2020. Daardoor is het waarschijnlijk dat er eind 2021 meer investeringen zullen zijn gedaan in circulaire maatregelen die voldoen aan de eisen van de BOSA dan in 2020.

Circulaire investeringen door gemeenten

Naast sportverenigingen heeft ook 32 procent van de gemeenten in de afgelopen twee jaar geïnvesteerd in circulaire maatregelen bij gemeentelijke sportaccommodaties (figuur 3.7). Met name (zeer) sterk stedelijke gemeenten hebben geïnvesteerd in circulaire maatregelen (54%). Matig stedelijke gemeenten (22%) en weinig tot niet stedelijke gemeenten (24%) hebben dit de afgelopen twee jaar minder gedaan. Opvallend is dat deze gemeenten ook vaker aangeven dat ze niet weten of ze hebben geïnvesteerd in circulaire maatregelen op hun sportaccommodaties. Bij weinig tot niet stedelijke gemeenten en matig stedelijke gemeenten weten ruim vier op de tien gemeenten niet of ze hebben geïnvesteerd in circulaire maatregelen. Van de (zeer) sterk stedelijke gemeenten geeft 24 procent aan dit niet te weten.

De coronacrisis heeft zeer beperkt invloed gehad op gemeentelijke investeringen in circulaire maatregelen op hun sportaccommodaties. Van de gemeenten geeft 2 procent aan dat de uitbraak van het coronavirus invloed heeft gehad op hun investeringen in circulaire maatregelen (figuur 3.8).

4. Exploitatie- en beheervraagstukken

De sterke sportinfrastructuur van Nederland is grotendeels te danken aan de faciliterende rol die de overheid heeft ingenomen. Het faciliteren van sport- en beweegmogelijkheden rekent de lokale overheid tot haar verantwoordelijkheid, ook al ontbreekt hiervoor een wettelijk kader dat gemeenten verplicht om zich in te zetten voor de sport (Hoekman, 2018). Het sociaal-maatschappelijke belang van sport, maar ook het marktfalen, hebben geleid tot gemeenten die van oudsher een rol voor zichzelf zien weggelegd om te voorzien in sportaccommodaties voor haar inwoners.

Het grootste deel van de gemeentelijke sportuitgaven gaat naar het onderhoud, de bouw en de exploitatie van sportaccommodaties (Van den Dool & Van Eldert, 2021). Uit de Monitor Lokaal Sportbeleid 2020 (Hoogendam et al., 2021) komt dan ook naar voren dat de gemeente nog steeds de belangrijkste partij is voor de realisatie en exploitatie van sportaccommodaties in de gemeente. Ondanks dat gemeenten een groot deel van de georganiseerde sportbeoefening faciliteren, lijkt de verzelfstandiging en privatisering van accommodaties steeds verder door te zetten. In ongeveer drie op de vier gemeenten (72%) is bij minstens één van de verschillende typen sportaccommodaties (binnensport, buitensport, zwembaden) sprake van verzelfstandiging of privatisering. Dit laat zien dat het sportlandschap zich blijft ontwikkelen en diffuser is geworden. In Nederland zijn tegenwoordig veel verschillende aanbieders van sportaccommodaties. Er bestaan nu tal van stichtingen, sportbedrijven en marktpartijen die een rol spelen in de exploitatie en het beheer van sportaccommodaties (Hoekman et al., 2019).

Om beter zicht te krijgen op de diversiteit aan eigendomsverhoudingen en beheervormen zijn afgelopen jaar op verschillende manieren data verzameld of is de dataverzameling in gang gezet. In dit hoofdstuk is aandacht voor de vraagstukken die spelen in gemeenten rondom exploitatie en beheer van sportaccommodaties. Eerst wordt op basis van gegevens uit de DSA in beeld gebracht welke partijen eigenaar en welke partijen exploitant van sportaccommodaties in Nederland zijn. Op basis van een vragenlijst aan gemeenteambtenaren sport via het VSG-panel is vervolgens inzicht gekregen in de relatie tussen gemeenten en externe uitvoeringsorganisaties. Daarna wordt dieper ingegaan op de gemeentelijke uitgaven aan sportaccommodaties en de monitoring van huurtarieven. Afsluitend besteden we in dit hoofdstuk aandacht aan de openstelling van gemeentelijke sportaccommodaties en aan subsidieregelingen en steunmaatregelen voor gemeenten voor sportaccommodaties.

4.1 Exploitatievormen van sportaccommodaties

Een van de doelen uit het Nationaal Sportakkoord die moeten bijdragen aan het versterken van een duurzame sportinfrastructuur is het sterk verbeteren van de exploitatie van sportaccommodaties en het verkleinen van exploitatietekorten (Ministerie van VWS, 2018). In het begin van dit hoofdstuk kwam al naar voren dat in Nederland tegenwoordig tal van stichtingen, sportbedrijven en marktpartijen bestaan die taken van de gemeente hebben overgenomen. Door de exploitatie van sportaccommodaties op zich te nemen spelen zij een rol in de uitvoering van het sportaccommodatiebeleid (Hoekman et al., 2019). Gemeenten besteden exploitatietaken en eventueel aanvullende taken uit aan deze partijen, veelal tegen een financiële vergoeding. Uit de Monitor Lokaal Sportbeleid 2020 blijkt dat de voornaamste reden van gemeenten om dit uit te besteden is om kosten te besparen, gevolgd door dat ze de exploitatie van sportaccommodaties niet meer zien als taak van de gemeente en dat ze streven naar een verbetering van de effectiviteit (Hoogendam et al., 2021).

De exploitatie van sportvoorzieningen is in te delen in vier exploitatievormen. De exploitatie kan binnen een gemeente verschillend vormgegeven worden en de vormgeving kan ook per sportvoorziening verschillen. Een uitgebreide toelichting op de vier exploitatievormen is te vinden in Hoekman et al. (2019). De vier vormen zijn:

- gemeentelijke sportaccommodatie - *uitvoering ligt bij een gemeentelijke dienst/afdeling Sport (en Recreatie) of voor maatschappelijk vastgoed;*
- intern verzelfstandigde sportaccommodatie - *uitvoering ligt bij een intern verzelfstandigd sportbedrijf of een intern verzelfstandigd bedrijf voor maatschappelijk vastgoed;*
- extern verzelfstandigde sportaccommodatie - *uitvoering ligt bij een extern verzelfstandigd sportbedrijf of een extern verzelfstandigd bedrijf voor maatschappelijk vastgoed;*
- geprivatiseerde sportaccommodatie - *uitvoering ligt bij een private partij.*

Eigendom en exploitatie voorzieningen

Sportvoorzieningen

In 2021 is het Mulier Instituut begonnen met het verrijken van de data in de DSA met exploitatievormen. Aangezien eerder de registratie van exploitatievormen van sportaccommodaties ontbrak, zijn eigendoms- en beheergegevens (eigenaar en exploitant) van sportvoorzieningen dit jaar verzameld en geregistreerd. Op dit moment zijn van 33.572 van de in totaal 61.653 voorzieningen in de DSA de eigendoms- en/of exploitatiegegevens geregistreerd (peildatum: 1 oktober 2021).

In tabel 4.1 is opgenomen in welke mate welke partij eigenaar en/of exploitant is van sporthallen, sportvelden en overdekte zwembaden in Nederland op basis van de momenteel beschikbare data in de DSA. Het overgrote deel van de sporthallen en sportvelden is in eigendom van de gemeente. De gemeente is in het grootste deel van de gevallen ook de exploitant van sportvelden in de gemeente. Ondanks dat de gemeente nog steeds het vaakst de exploitant van sporthallen is, zien we dat dit ten opzichte van sportvelden ook vaker door een bv/nv of stichting wordt gedaan. In dit laatste geval wordt dan gesproken van een extern verzelfstandigde sportaccommodatie. Zwembaden zijn relatief vaak geprivatiseerde sportaccommodaties. Van de gemeentelijke zwembaden zijn de exploitatietaken relatief vaak uitbesteed aan een externe partij.

Tabel 4.1 Eigenaren en exploitanten sportvoorzieningen (in procenten)

	Sporthallen		Sportvelden*		Overdekte zwembaden	
	Eigenaar (n=903)	Exploitant (n=472)	Eigenaar (n=2.801)	Exploitant (n=2.407)	Eigenaar (n=362)	Exploitant (n=389)
Gemeente	94	51	86	70	57	22
Bv/nv	1	34	1	18	n.b.	60
Stichting	2	13	5	7	n.b.	18
Vereniging	2	1	7	4	n.b.	-
Overig	-	1	1	1	n.b.	1

Bron: Mulier Instituut, Database SportAanbod (DSA), 1 oktober 2021.

*Atletiekaccommodaties, handbal-, hockey-, honk-/softbal-, korfbal-, rugby- en voetbalvelden.

Eigendom, exploitatie en/of beheer van randvoorzieningen (bv. de opstallen, ondergrond, lichtmasten en overige terreinen bij sportaccommodaties) betreft veelal een complexere situatie dan de zuivere indeling in de eerder beschreven vier exploitatievormen. Het Mulier Instituut zet de komende tijd in op het registreren van eigendoms- en beheergegevens van deze randvoorzieningen. In de volgende paragraaf wordt al wel kort ingegaan op het eigendom van de randvoorzieningen bij buitensportaccommodaties op

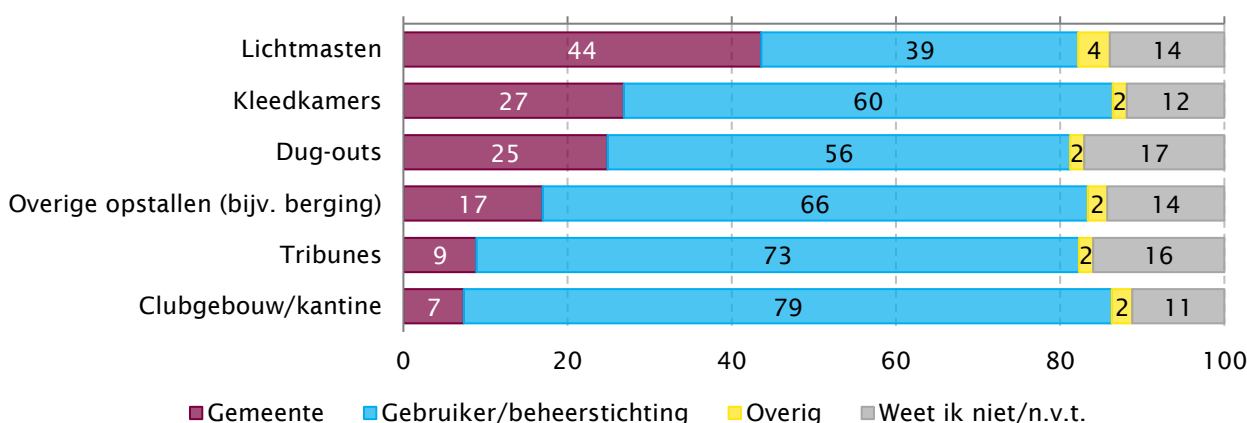
basis van gegevens uit een vragenlijst die in september 2021 is uitgezet onder gemeenteambtenaren sport via het VSG-panel.

Randvoorzieningen op het terrein van buitensportaccommodaties

Op het terrein van buitensportaccommodaties zijn doorgaans naast de sportvelden de nodige randvoorzieningen aanwezig. Hierbij valt te denken aan het clubgebouw of de kantine, dug-outs, kleedkamers, lichtmasten en tribunes. In hoeverre deze randvoorzieningen worden opgenomen in de vergoeding die gebruikers, in de vorm van huur, betalen aan de gemeente verschilt sterk tussen gemeenten en is afhankelijk van bij wie de randvoorzieningen in eigendom zijn.

Aan gemeenten is gevraagd wie over het algemeen economisch eigenaar is van de randvoorzieningen. Het economisch eigenaarschap⁵ van de randvoorzieningen op het terrein van de gemeentelijke buitensportaccommodaties verschilt sterk per randvoorziening. Bij lichtmasten ligt het economisch eigendom relatief vaak bij de gemeente (44%; figuur 4.1), terwijl het economisch eigendom van de tribunes en clubgebouwen voornamelijk bij de gebruikers zelf ligt.

Figuur 4.1 Economisch eigenaar van de randvoorziening op het terrein van de gemeentelijke buitensportaccommodaties in de gemeente, naar randvoorziening (in gewogen procenten van gemeenten, n=135)

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

Bij alle randvoorzieningen komt naar voren dat in gemeenten met een hoger inwoneraantal en/of hogere stedelijkheid de gebruikers vaker zelf economisch eigenaar zijn van de randvoorzieningen (niet in figuur). Zo ligt voor bijvoorbeeld de tribunes het economisch eigenaarschap bij 90 procent van de gemeenten met een inwoneraantal van meer dan 75.000 bij de gebruikers, waar dat voor slechts 67 procent van de gemeenten met minder dan 25.000 inwoners geldt.

Externe uitvoeringsorganisaties

Aan een verandering in de rol en taakopvatting van gemeenten kunnen verschillende bestuurlijke redenen ten grondslag liggen, wat in de sport heeft geleid tot verzelfstandiging, privatisering en uitbesteding van

⁵ Er is sprake van economisch eigendom als een individu of rechtspersoon het genot heeft van een object, de kosten en lasten betaalt én belang heeft bij de waardeontwikkeling (het risico draagt).

allerlei voorheen uitvoerende overheidstaken aan andere partijen. Hierdoor ontstond een duidelijke **scheiding tussen ‘beleid’ en ‘uitvoering’**. In het Nederlandse sportlandschap neemt de rol van externe uitvoeringsorganisaties dan ook steeds verder toe, met name voor de uitvoering van het sportaccommodatiebeleid. De exploitatie van sportaccommodaties wordt steeds vaker verzelfstandigd of uitbesteed. In 2020 is bij circa drie op de vier gemeenten sprake van verzelfstandiging of privatisering bij minstens één van de verschillende typen sportaccommodaties (binnensport, buitensport, zwembaden) (Hoogendam et al., 2021). In veel gevallen ligt naast de bestuurlijke redenen vaak een financieel vraagstuk ten grondslag aan het verzelfstandigen of privatiseren van voorheen gemeentelijke sportaccommodaties. De verzelfstandiging of privatisering van gemeentelijke sportaccommodaties is een van de meest voorkomende maatregelen van gemeenten om de exploitatielasten/-tekorten terug te dringen (Schadenberg & Van Eldert, 2020a).

In de vragenlijst aan het VSG-panel in september 2021 zijn aan de gemeenten vragen gesteld over externe uitvoeringsorganisatie die (een deel van) het sportbeleid uitvoeren in de gemeente. In ruim twee derde van de Nederlandse gemeenten (68%) zijn één of meerdere uitvoeringsorganisaties verantwoordelijk voor het beheer, het onderhoud en/of de exploitatie van (een deel van) de gemeentelijke sportaccommodaties. De resultaten uit de vragenlijst laten zien dat dit niet vaker voorkomt in grotere gemeenten dan in kleinere gemeenten of vice versa. Uit eerder onderzoek (Schadenberg & Van Eldert, 2020b) blijkt dat de externe uitvoeringsorganisaties met name in stedelijke gemeenten extern verzelfstandigde sportbedrijven zijn.

De taken die door gemeenten worden uitbesteed aan de externe uitvoeringsorganisatie die verantwoordelijk is voor het beheer, het onderhoud en/of de exploitatie van de sportaccommodaties zijn in de meeste gevallen vastgelegd in een exploitatieovereenkomst, gevolgd door een huurovereenkomst en dienstverleningsovereenkomst (tabel 4.2). Een aanbestedingscontract komt relatief weinig voor. In een aanbestedingscontract worden aan de voorkant te leveren prestaties geoperationaliseerd. De overige overeenkomsten omvatten vaak algemenere afspraken over uit te voeren taken. Dit laatste geeft veel vrijheid aan het handelen van de externe uitvoeringsorganisatie. Dit komt de controle en sturing op de activiteiten van de externe uitvoeringsorganisatie door de gemeenteraad niet ten goede.

Tabel 4.2 Wijze van vastlegging door de gemeente uitbestede accommodatietaken aan externe uitvoeringsorganisaties (in procenten van aantal uitvoeringsorganisaties*, n=89)

Soort verbintenis	Percentage
In een exploitatieovereenkomst	51
In een huurovereenkomst	28
In een subsidieovereenkomst	26
In een dienstverleningsovereenkomst (dvo)	16
In een aanbestedingscontract	5
Anders/weet ik niet	11

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

*Dit zijn enkel de uitvoeringsorganisaties die taken rondom beheer, onderhoud en exploitatie van één of meerdere sportaccommodaties hebben.

Als de uitbestede taken niet in een aanbestedingscontract zijn vastgelegd, betekent dit niet per definitie dat er helemaal geen prestatieafspraken gemaakt zijn. Het merendeel van de gemeenten (56%) heeft prestatieafspraken gemaakt met de externe uitvoeringsorganisatie over de accommodatietaken (tabel 4.3). Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het vastleggen van het aantal georganiseerde evenementen, de beoogde sportdeelname of een minimale beoordeling door verenigingen. Ondanks dat het merendeel van de gemeenten prestatieafspraken vastlegt, legt slechts een kwart deze vast met meetbare doelen (bv. streefpercentage of rapportcijfer) voor een bepaalde periode. In (zeer) sterk

stedelijke gemeenten zijn vaker afspraken over de prestatie van de organisatie(s) gemaakt en is dit vaker vastgelegd op basis van meetbare doelen.

Tabel 4.3 Aanwezigheid prestatieafspraken in gemeente over uitbestede accommodatietaken tussen gemeente en externe uitvoeringsorganisatie(s) (in procenten van aantal gemeenten met een externe uitvoeringsorganisatie, n=92)

	Totaal	Stedelijkheid		
		(Zeer) sterk stedelijk	Matig stedelijk	Weinig tot niet stedelijk
Ja, en de prestatieafspraken zijn vastgelegd met meetbare doelen voor een bepaalde periode	25	32	25	23
Ja, maar de prestatieafspraken zijn niet vastgelegd met meetbare doelen voor een bepaalde periode	31	40	19	32
Nee	29	20	56	23
Weet ik niet	14	8	-	21

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

Een groot deel van de externe uitvoeringsorganisaties die (deels) verantwoordelijk zijn voor beheer, onderhoud en exploitatie van de gemeentelijke sportaccommodaties moet aan de gemeente verantwoording afleggen over het functioneren. Acht op de tien uitvoeringsorganisatie doen dit (onder andere) in een jaarverslag. In minder stedelijke gemeenten vindt verantwoording (mede) plaats in een gesprek met de wethouder (tabel 4.4).

Tabel 4.4 Wijze van verantwoording over functioneren door externe uitvoeringsorganisatie over accommodatietaken aan gemeente (in procenten van aantal uitvoeringsorganisaties*, n=89)

	Totaal	Stedelijkheid		
		(Zeer) sterk stedelijk	Matig stedelijk	Weinig tot niet stedelijk
In een jaarverslag	81	96	88	71
In een gesprek met de wethouder	36	24	44	39
In een presentatie aan de gemeenteraad	3	8	-	-
Anders	21	20	13	24
Niet	2	-	6	-
Weet ik niet	17	-	6	29

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

* Dit zijn enkel de uitvoeringsorganisaties die taken rondom beheer, onderhoud en exploitatie van één of meerdere sportaccommodaties hebben.

In aanvulling op de verantwoording die externe uitvoeringsorganisaties aan de gemeenten moeten afleggen over hun functioneren, vindt bij het merendeel van de externe uitvoeringsorganisaties ook monitoring en evaluatie van het functioneren plaats. Dit gebeurt bij negen op de tien externe uitvoeringsorganisaties, veelal op structurele of periodieke basis (tabel 4.5). Dit is opvallend, aangezien uit de Monitor Lokaal Sportbeleid 2020 naar voren kwam dat slechts een minderheid van de gemeenten (29%) structureel of periodiek aandacht heeft voor monitoring en evaluatie. De helft van alle gemeenten heeft hier incidenteel aandacht voor. Grote gemeenten hebben vaker structureel aandacht voor monitoring en evaluatie dan kleinere gemeenten (Hoogendam et al., 2021). Ook uit de vragenlijst via het VSG-panel komt wederom naar voren dat (zeer) sterk stedelijke gemeenten hier meer aandacht voor hebben dan minder stedelijke gemeenten.

Tabel 4.5 Frequentie van monitoring en evaluatie door de gemeente over uitvoering accommodatietaken door externe uitvoeringsorganisatie(s) (in procenten van aantal gemeenten met een externe uitvoeringsorganisatie, n=92)

	Totaal	Stedelijkheid		
		(Zeer) sterk stedelijk	Matig stedelijk	Weinig tot niet stedelijk
Ja, incidenteel/ad hoc	32	16	44	33
Ja, structureel/periodiek	59	72	56	54
Anders	2	4	6	-
Nee	1	4	-	-
Weet ik niet	9	8	-	12

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

De manier waarop de monitoring en evaluatie van het functioneren van de externe uitvoeringsorganisaties plaatsvindt, kan verschillen. Het merendeel van de externe uitvoeringsorganisaties wordt door de gemeenten gevraagd zelf te rapporteren over de voortgang en resultaten (67%). In drie op de tien gevallen (29%) voert de gemeente de monitoring uit in overleg met de uitvoeringsorganisatie en bij ruim een vijfde (23%) voert de gemeente de monitoring en evaluatie zelf uit (niet in tabel). De monitoring en evaluatie wordt nauwelijks uitbesteed aan een onafhankelijk onderzoeksbureau (2%).

In vrijwel alle gevallen worden afspraken tussen de gemeente en uitvoeringsorganisatie aangepast of herijkt naar aanleiding van de monitoring en evaluatie (91%).

4.2 Gemeentelijke uitgaven sportaccommodaties

Het systeem Informatie voor Derden (Iv3) is een informatiesysteem waarin financiële gegevens van decentrale overheden, waaronder gemeenten, worden geregistreerd. Vanaf 2010 wordt de Iv3 door het CBS beschikbaar gesteld. Gemeenten moeten in de Iv3 op verschillende taakvelden de uitgaven en inkomsten registreren. Sinds 2017 zijn twee sportspecifieke taakvelden gedefinieerd:

- sportbeleid en activering: lasten en baten voor de niet-fysieke maatregelen ter stimulering van professionele- en amateursport;
- sportaccommodaties: lasten en baten aan sportaccommodaties voor sportbeoefening.

Sportuitgaven

In 2020 kwam 2,1 procent van alle gemeentelijke uitgaven ten goede van de sport. Dit percentage is 0,2 procentpunt lager dan in 2019. De gemeentelijke uitgaven aan sport bedroegen in 2020 bijna 1,6 miljard euro (tabel 4.6). Hiertegenover stond **zo'n 423 miljoen euro aan inkomsten. De netto-uitgaven** aan sport door gemeenten kwamen daarmee in totaal uit op bijna 1,2 miljard euro. Een aanzienlijk deel (73% in 2020) hiervan komt voor de rekening van het taakveld sportaccommodaties, de rest voor het taakveld sportbeleid en activering. Tussen 2017 en 2019 zijn de netto-uitgaven aan sportaccommodaties gestegen van 753 miljoen euro naar 854 miljoen euro.

Tabel 4.6 Uitgaven, inkomsten en netto-uitgaven gemeenten aan sport (in euro's x 1.000.000) in 2017, 2018, 2019 en 2020

		Sport (totaal)	Sportbeleid en activering	Sportaccommodaties
Uitgaven	2017	1.428	324	1.104
	2018	1.448	311	1.137
	2019	1.555	341	1.214
	2020	1.597	361	1.235
Inkomsten	2017	373	21	351
	2018	364	25	339
	2019	441	30	411
	2020	423	42	381
Netto-uitgaven (uitgaven - inkomsten)	2017	1.056	303	753
	2018	1.084	285	799
	2019	1.114	311	803
	2020	1.174	320	854

Bron: CBS, Iv3-data, 2017-2020. Bewerking: Mulier Instituut.

In 2020 gaven gemeenten netto gemiddeld bijna 68 euro per inwoner uit aan sport (tabel 4.7). Hiervan kwam ruim 18 euro ten goede aan het taakveld sportbeleid en activering en 49 euro aan sportaccommodaties. Ten opzichte van 2019 zijn de gemeentelijke uitgaven aan sport toegenomen in 2020 (+4%). Relatief gezien stegen de uitgaven die ten goede komen aan sportaccommodaties het meest ten opzichte van 2019.

Tabel 4.7 Netto-uitgaven (in euro's) gemeenten aan sport per inwoner in 2017, 2018, 2019 en 2020

	Sport (totaal)	Sportbeleid en activering	Sportaccommodaties
2017	62,4	18,1	44,4
2018	63,6	17,0	46,6
2019	65,3	18,3	46,9
2020	67,8	18,6	49,2
Index (2018/2017)	1,02	0,94	1,05
Index (2019/2018)	1,03	1,08	1,01
Index (2020/2019)	1,04	1,01	1,05

Bron: CBS, Iv3-data, 2017-2020. Bewerking: Mulier Instituut.

Binnen het taakveld sportaccommodaties kunnen de inkomsten en uitgaven grofweg onderverdeeld worden in drie groepen:

1. investeringen/afschrijvingen: naast afschrijvingen betreft dit ook kosten voor de aankoop van grond voor nieuw te bouwen accommodaties;
2. interne exploitatie: kosten en opbrengsten die samenhangen met de exploitatie van een accommodatie door een gemeente, bijvoorbeeld huuropbrengsten, entreegelden, salarissen en de inhuur van onderhoudsbedrijven;
3. externe exploitatie: kosten en opbrengsten in de situatie dat de exploitatie in handen ligt van een bedrijf of stichting dat/die hiervoor subsidie van de gemeente ontvangt.

Tabel 4.8 Onderverdeling netto-uitgaven Nederlandse gemeenten voor sportaccommodaties in 2017, 2018, 2019 en 2020 (gemiddelde in euro's per inwoner)

	2017	2018	2019	2020
Besteding sport per inwoner	44,4	46,6	46,9	49,2
Investerings/afschrijvingen	21,8	21,9	21,9	22,5
Interne exploitatie	12,3	11,6	14,0	17,4
Externe exploitatie	10,2	13,1	11,1	9,3

Bron: CBS, Iv3-data, 2017-2020. Bewerking: Mulier Instituut.

De investeringen en afschrijvingen vormen de grootste kostenpost binnen de gemeentelijke netto-uitgaven aan sportaccommodaties (tabel 4.8). Ten opzichte van 2019 zijn de uitgaven aan investering en afschrijvingen van sportaccommodaties in 2020 licht gestegen. De netto-uitgaven aan interne exploitatie van sportaccommodaties door gemeenten stegen iets harder tussen 2019 en 2020 (gemiddelde stijging van 3,60 euro per inwoner). In de netto-uitgaven aan externe exploitatie van sportaccommodaties is juist een lichte daling zichtbaar tussen 2019 en 2020 (gemiddelde daling van 1,80 euro per inwoner).

4.3 Financieringsvraagstukken gemeentelijk exploitatiebeleid

Financiering externe uitvoeringsorganisaties

De meeste externe uitvoeringsorganisaties ontvangen een (jaarlijkse) bijdrage van de gemeente voor het uitvoeren van (een deel van) het gemeentelijke sportaccommodatiebeleid, veelal in de vorm van een jaarlijkse subsidie (47%). Een derde van de uitvoeringsorganisaties dient een begroting in waarin de gewenste (benodigde) gemeentelijke bijdrage is opgenomen (35%, figuur 4.9). In een derde van de gevallen is de hoogte van de gemeentelijke bijdrage (deels) historisch gegroeid (31%). De gemeentelijke bijdrage van circa één op de vijf uitvoeringsorganisatie is (deels) gebaseerd op de kostprijs van de sportaccommodatie(s) (18%).

Tabel 4.9 Grondslag bepaling hoogte gemeentelijke bijdrage aan externe uitvoeringsorganisatie (in procenten van aantal uitvoeringsorganisaties*, n=89)

	Totaal	Stedelijkheid		
		(Zeer) sterk stedelijk	Matig stedelijk	Weinig tot niet stedelijk
Door uitvoeringsorganisatie ingediende begroting	35	36	50	28
Historisch gegroeid	31	40	13	35
Meerjarenonderhoudsplannen (MJOP)	33	20	50	32
Kostprijs/kostendekkenheidsanalyses	18	20	19	16
Gebruikersaantallen sportaccommodaties	2	8	-	-
Vast bedrag per sportende inwoner	2	-	-	3
Anders	10	16	13	7
Weet ik niet	13	12	-	18

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

* Dit zijn enkel de uitvoeringsorganisaties die taken rondom beheer, onderhoud en exploitatie van één of meerdere sportaccommodaties hebben.

Huurtarieven

Differentiatie tarieven binnensportaccommodaties

Om een landelijk beeld te kunnen schetsen van hoe gemeenten het tariefstelsel voor de verhuur van sportaccommodaties vormgeven ontwikkelt het Mulier Instituut een huurtarievenmonitor. In deze paragraaf worden de eerste resultaten uit de monitor gepresenteerd. Het gaat hierbij specifiek om de differentiatie die gemeenten hanteren in de tarifiering voor sporthallen en gymzalen. Verdere resultaten en analyses op basis van de huurtarievenmonitor worden op een later moment gepubliceerd.

Voor de huurtarievenmonitor zijn openbaar beschikbare gegevens over huurtarieven van gemeentelijke binnensportaccommodaties verzameld (peildatum: 1 september 2021). De huurtarieven van sporthallen en gymzalen zijn momenteel van respectievelijk 159 en 150 gemeenten in beeld. Dit betekent een dekkingpercentage van ongeveer 45 procent voor sporthallen en bijna 43 procent voor gymzalen.

De differentiatie in de tarieven voor sporthallen en gymzalen verschilt sterk tussen gemeenten. Grofweg samengevat zijn er vier aspecten binnen het tarievenstelsel waarop differentiatie wordt aangebracht. In tabel 4.10 worden deze weergegeven.

Tabel 4.10 Aspecten waarop tarievenstelsels voor sporthallen en gymzalen tussen gemeenten verschillen

Categorie	Omschrijving	Voorbeelden
Type huurder	Voor wie het tarief geldig is	Verenigingstarief, commercieel tarief
Eenheid	Hoe lang of hoe vaak de voorziening gebruikt mag worden per keer dat het tarief geldig is	Uurtarief, dagtarief, jaartarief
Wanneer	Op welke momenten het tarief geldig is	Week- en weekendtarief, dag- en avondtarief
Jaar/seizoen	In welke periode het tarief geldig is	Kalenderjaar, seizoen, zomer- en wintertarief

Bron: Mulier Instituut, Monitor huurtarieven gemeentelijke sportaccommodaties, 2021.

De meeste differentiatie komt naar voren bij type huurder. Voor sporthallen heeft 72 procent van de gemeenten tarieven voor minstens twee typen huurders, voor gymzalen ligt dit percentage op 62 procent (niet in tabel). Op de andere aspecten vindt bij gemeenten daarentegen weinig differentiatie plaats. Voor sporthallen worden in twee op de drie gemeenten (66%) geen verschillende tarieven gehanteerd voor verschillende momenten, in 88 procent van de gemeenten wordt geen onderscheid gemaakt naar eenheid en in 96 procent van de gemeenten zijn er geen verschillende tarieven voor verschillende perioden. Voor gymzalen liggen deze percentages op respectievelijk 72 procent, 87 procent en 97 procent.

In tabel 4.11 en 4.12 wordt een verdieping gegeven aan de differentiatie op het aspect type huurder. Voor sporthallen komt hierbij naar voren dat ongeveer de helft van de gemeenten (49%; tabel 4.11) een verenigingstarief hanteert en ongeveer 47 procent een commercieel tarief. Daarna komt met 38 procent **de categorie 'niet gespecificeerd' het** vaakst voor. Hieronder valt een groot aantal gemeenten dat in hun tariefstelsel geen onderscheid maakt naar type huurder. Ook bij gymzalen hebben gemeenten het **vaakst een apart tarief voor verenigingen. Bij gymzalen is 'niet gespecificeerd' daarna de grootste** categorie, wat met name komt doordat er relatief minder gemeenten zijn die een commercieel tarief voor gymzalen hebben.

Tabel 4.11 Typen huurders die door gemeenten gedifferentieerd worden in de tarifiering voor de gemeentelijke sporthallen en hoe vaak deze voorkomen onder gemeenten (in absolute aantallen en procenten, n=159)

Type huurder	Aantal gemeenten	Percentage
Vereniging	78	49
Commercieel	74	47
Niet gespecificeerd	60	38
Particulier	34	21
Overig	33	21
Niet-commercieel	22	14
Maatschappelijk	18	11
Incidenteel	10	6
Niet-sportgebruik	6	4
Sportgebruik	5	3
Structureel	2	1

Bron: Mulier Instituut, Monitor huurtarieven gemeentelijke sportaccommodaties, 2021.

Tabel 4.12 Typen huurders die door gemeenten gedifferentieerd worden in de tarifiering voor de gemeentelijke gymzalen en hoe vaak deze voorkomen onder gemeenten (in absolute aantallen en procenten, n=150)

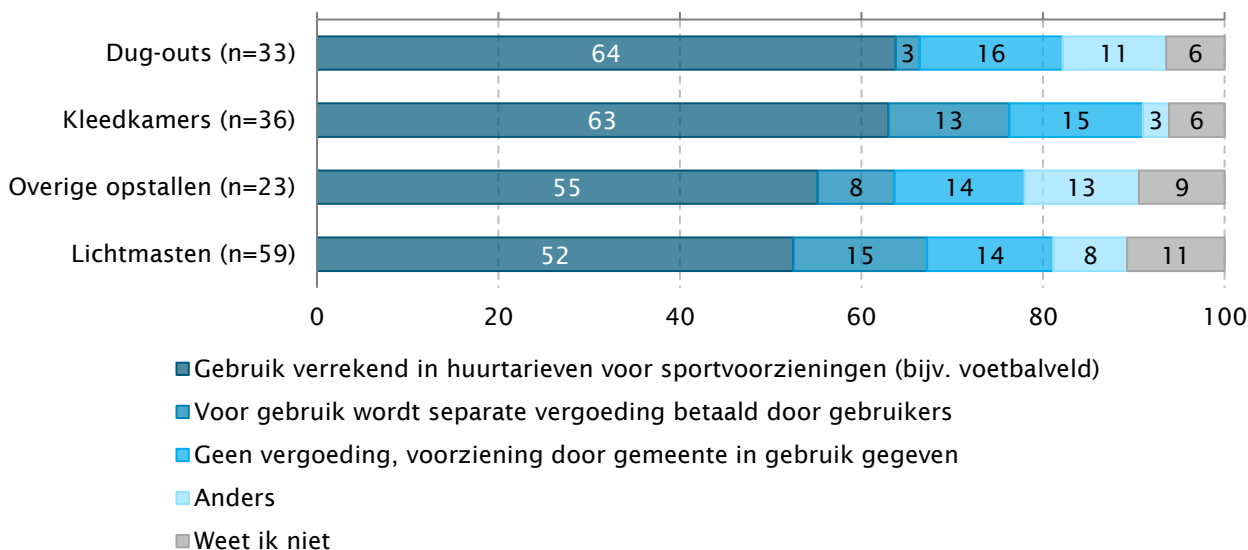
Type huurder	Aantal gemeenten	Percentage
Vereniging	68	45
Niet gespecificeerd	56	37
Commercieel	53	35
Overig	32	21
Particulier	26	17
Niet-commercieel	24	16
Maatschappelijk	15	10
Incidenteel	8	5
Sportgebruik	5	3
Niet-sportgebruik	4	3

Bron: Mulier Instituut, Monitor huurtarieven gemeentelijke sportaccommodaties, 2021.

Financiering randvoorzieningen

In paragraaf 4.1 kwam naar voren dat de gebruiker/beheerstichting van de gemeentelijke buitensportaccommodaties bij het overgrote deel van de randvoorzieningen bij de sportaccommodaties over het algemeen economisch eigenaar is. Wanneer de gemeente zelf economisch eigenaar is van de randvoorziening, wordt het gebruik hiervan relatief vaak verrekend in de huurtarieven voor de sportvoorzieningen (figuur 4.2). Dit geldt met name voor de dug-outs en kleedkamers. In enkele gevallen betalen de gebruikers voor het gebruik een separate vergoeding. Daarnaast komt het in enkele gemeenten voor dat de gemeente geen vergoeding vraagt voor de randvoorzieningen en deze in gebruik geeft. Overigens geven veel gemeenten over de lichtmasten aan dat het stroomverbruik, ondanks dat het gebruik van de lichtmasten al dan niet is verrekend in de huurtarieven, over het algemeen buiten de tarieven valt. De gebruikers betalen dit zelf.

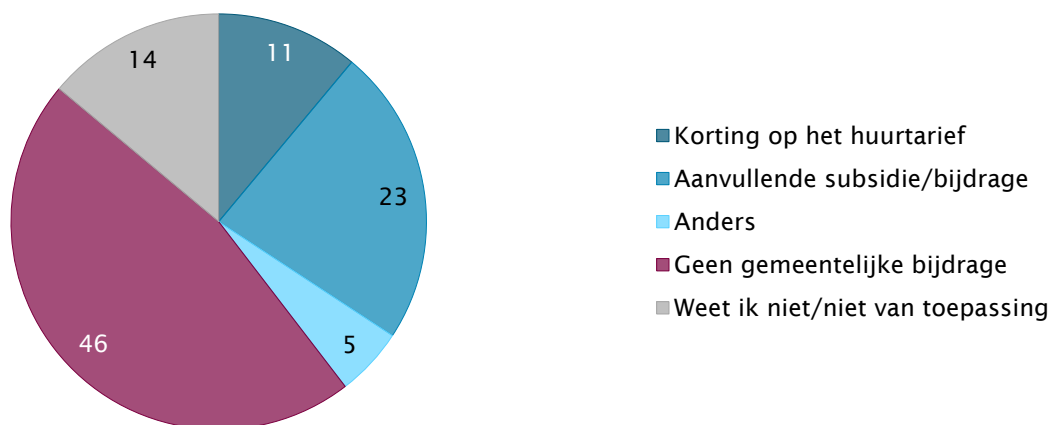
Figuur 4.2 Manier waarop het gebruik van randvoorzieningen in rekening gebracht wordt door gemeenten, indien deze in gemeentelijk eigendom zijn (in gewogen procenten van gemeenten)

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

In bijna een kwart van de gemeenten (23%; figuur 4.3) waar de gebruikers over het algemeen eigenaar zijn van (een deel van) de randvoorzieningen op het terrein van de buitensportaccommodaties, ontvangen deze gebruikers een aanvullende subsidie of bijdrage van de gemeente. Daarnaast wordt in 11 procent van de gemeenten korting gegeven op het huurtarief wanneer de gebruikers zelf de randvoorzieningen in eigendom hebben. Bij elkaar ontvangen gebruikers in een derde van de gemeenten dus een financiële vergoeding voor het feit dat ze zelf een randvoorziening in eigendom hebben. In het vervolg is het interessant om te bezien voor welke typen buitensportaccommodaties deze situatie doorgaans van toepassing is. Daartegenover verstrekt een groot deel van de gemeenten (46%) juist geen gemeentelijke bijdrage wanneer de gebruikers eigenaar zijn van de randvoorzieningen. In veel gevallen komt dit doordat de buitensportaccommodatie geprivatiseerd is.

Figuur 4.3 Bijdrage die gemeenten over het algemeen verstrekken aan gebruikers die (een deel van) de randvoorzieningen in eigendom hebben (in gewogen procenten van gemeenten, n=111)

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

Financieringsvraagstukken sportaccommodaties

In het recente advies van de Nederlandse Sportraad (Nederlandse Sportraad, 2020) wordt ingegaan op een sportwet en de rol die de overheid speelt in het faciliteren van de sport. Hierbij wordt melding gemaakt van benodigde budgetten om sportaccommodaties te financieren. Dit haakt aan op het financieringsvraagstuk van sportaccommodaties en wat daarbij de rol van de overheid en van de markt is. Dit is een interessant vraagstuk, dat ook andere landen bezighoudt. Het Mulier Instituut organiseert in 2022 samen met de Raad van Europa (EPAS) een bijeenkomst over financieringsvraagstukken van sportaccommodaties. Hierbij worden de kennis en ontwikkelingen uit Nederland gedeeld en wordt inzicht verkregen in aanpakken, modellen en goede voorbeelden uit andere landen.

4.4 Openstelling beweegvriendelijke locaties

Een van de speerpunten binnen de pijler duurzame sportinfrastructuur in het Nationaal Sportakkoord is om sportaccommodaties meer open te stellen (Ministerie van VWS, 2018). Zo wordt gestreefd naar een breder en intensiever gebruik van sportaccommodaties en andere beweegvriendelijke locaties. Een open sportaccommodatie is een sportaccommodatie die toegankelijk is en vrij te gebruiken. Met andere woorden, een accommodatie die flexibel is op het gebied van programmering en waar de mogelijkheid bestaat om meerdere sport- of andersoortige activiteiten te programmeren (Schots & Schadenberg, 2020).

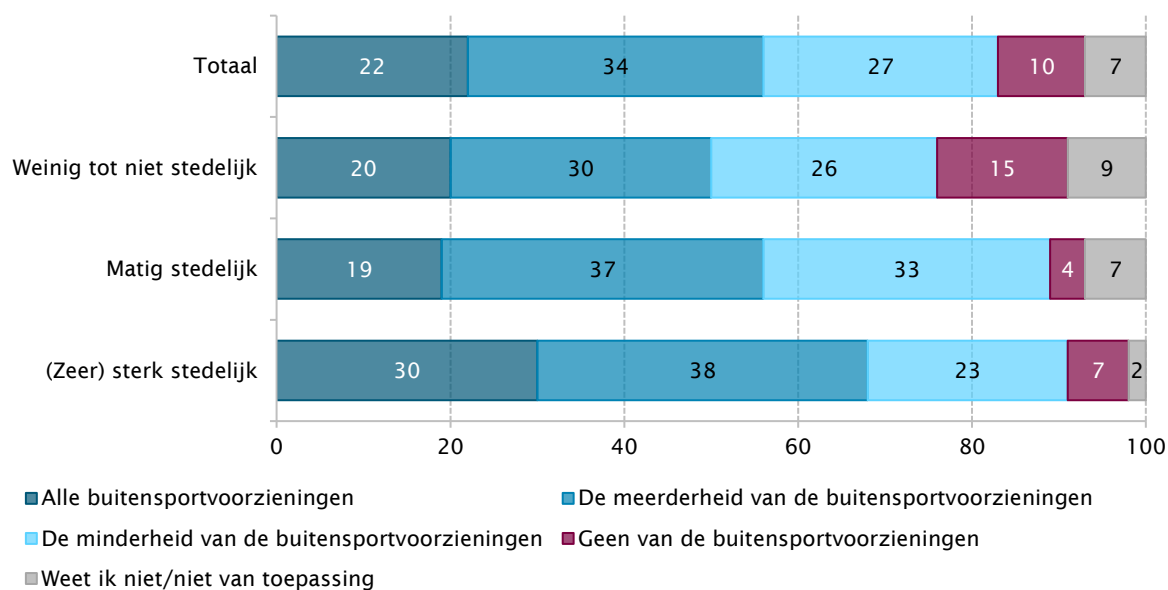
Indicator open sportparken

Een gemeente kan een open sportaccommodatie realiseren door de accommodatie vrij toegankelijk te maken voor inwoners (Schots & Schadenberg, 2020). In het vorige Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2020 is gerapporteerd over de huidige stand van zaken voor open sportparken (Hoekman et al., 2020). Uit een peiling van het VSG-panel in het najaar van 2019 bleek dat in de helft (51%) van 173 bevraagde gemeenten één of meerdere sportparken aanwezig zijn die niet omheind en daardoor vrij toegankelijk zijn voor inwoners. Ook is gebleken dat een groot deel van de gemeenten (39%) meer sportparken willen openstellen voor gebruik door een breder publiek, waaronder buurtbewoners, particulieren of anders georganiseerden. Over de prevalentie van toegankelijke sportparken en de ambitie van gemeenten om meer parken open te stellen zijn momenteel geen recentere cijfers bekend.

Deelgebruik van gemeentelijke buitensportvoorzieningen

Een andere maatregel om te komen tot een sportaccommodatie met een meer 'open' karakter is om deelgebruik toe te staan in plaats van een vereniging het alleenrecht op een accommodatie toe te kennen. In ruim één op de vijf gemeenten zijn alle buitensportvoorzieningen in gemeentelijke eigendom (sportvelden/-banen) te gebruiken of te huren door meerdere partijen (22%, figuur 4.4). In een derde van de gemeenten (34%) is dit het geval voor de meerderheid van de voorzieningen. Met name in de weinig tot niet-stedelijke gemeenten kan of mag vaker een groter deel van de gemeentelijke buitensportvoorzieningen slechts door één vereniging worden gebruikt en is vaker sprake van alleengebruik van de voorzieningen. In (zeer) sterk stedelijke gemeenten kunnen het vaakst alle of de meerderheid van de buitensportvoorzieningen door meerdere partijen worden gebruikt.

Figuur 4.4 Aantal gemeenten waar de buitensportvoorzieningen door meerdere partijen (o.a. verenigingen en sportgroepen) te gebruiken of te huren zijn, naar gemeentegrootte (in procenten, n=135)

Bron: Mulier Instituut/Vereniging Sport en Gemeenten (VSG), VSG-panel, september 2021.

Het principe dat een buitensportaccommodatie toegankelijk is voor deelgebruik is in veel gevallen echter voornamelijk een theorie. In de praktijk worden de meeste gemeentelijke buitenvoorzieningen niet door meerdere partijen gebruikt, ondanks dat dit wel mogelijk is. In vier op de tien gemeenten waar deelgebruik wél plaatsvindt, vindt dit over het algemeen slechts op incidentele basis plaats (41%, niet in figuur). In de (zeer) sterk stedelijke gemeenten vindt vaker (structureel) deelgebruik plaats: in bijna 50 procent van deze gemeenten wordt het merendeel van de gemeentelijke buitensportvoorzieningen gedurende het seizoen structureel door meerdere partijen gebruikt.

In de meeste gemeenten waar in theorie deelgebruik door meerdere verenigingen of sportgroepen van (een deel van) de gemeentelijke buitensportvoorzieningen mogelijk is, kan dit geregeld worden door de vereniging die de hoofdgebruiker/-huurder van de voorziening is (onderhuur, 71%, niet in figuur). In relatief veel (zeer) sterk stedelijke gemeenten is onderhuur niet toegestaan en wordt het deelgebruik door de gemeente of het (gemeentelijk) sportbedrijf geregeld.

Gebruik van buitensportvoorzieningen in een flexibel exploitatiemodel

Als deelgebruik door de gemeente of het (gemeentelijk) sportbedrijf wordt geregeld, kan dit worden gedaan via een flexibel exploitatiemodel. Volgens dit model zijn accommodaties beschikbaar voor iedereen om te huren en wordt gebruik per uur betaald. Bij binnensportvoorzieningen (sporthallen, sportzalen en gymzalen), die gekenmerkt worden door hun multifunctionaliteit, is een flexibel exploitatiemodel de standaard. Bij buitensportvoorzieningen worden doorgaans nog seizoens- of jaartarieven voor verenigingen gehanteerd, waardoor zij gedurende het seizoen of jaar gebruiksrecht hebben (Schots & Schadenberg, 2020). Steeds meer exploitanten passen hun systeem echter aan om een breder en intensiever gebruik van sportvelden te realiseren.

Om grip te krijgen op de gevolgen van het toepassen van een flexibel exploitatiemodel en de vraag of het inderdaad kan leiden tot een breder en intensiever gebruik van buitensportvelden, heeft het Mulier Instituut verdiepend onderzoek gedaan onder een aantal Nederlandse gemeenten. Zes gemeenten zijn

bevraagd over de invloed van het flexibele exploitatiemodel op het gebruik, de verhuur en de exploitatie van buitensportvelden. De belangrijkste uitkomsten worden hier uiteengezet.

Beschrijving flexibel exploitatiemodel

De (meeste) sportvelden in de betreffende gemeenten zijn in gemeentelijke eigendom en de gemeente of het (gemeentelijke) sportbedrijf is verantwoordelijk voor de verhuur van de sportvelden. De verenigingen die als hoofdgebruikers van de sportvelden gezien kunnen worden, krijgen voorrang op de sportvelden en moeten voorafgaand aan het seizoen de uren doorgeven waarop zij van de sportvelden gebruik willen maken. Zij betalen vervolgens een tarief per uur. De resterende uren zijn beschikbaar voor huur door andere verenigingen en andere (commerciële) partijen. Indien uren vrijkomen, bijvoorbeeld door het wegvallen van een team, worden deze teruggegeven aan de gemeente of het gemeentelijke sportbedrijf, en hoeft de vereniging niet langer voor de uren te betalen.

Regionale en lokale verschillen in animo

In de meeste gemeenten worden de sportvelden weinig verhuurd buiten de uren van de hoofdgebruiker om. Wel wordt in de meeste gemeenten een toenemende trend waargenomen: het aantal aanvragen voor het gebruik van sportvelden neemt toe. In het huidige gebruik van de sportvelden bestaan verschillen naar stedelijkheid. In zeer stedelijke gemeenten, met een hoge druk op de beschikbare (sport)ruimte, lijkt meer belangstelling te zijn, enerzijds van niet-verenigingen om gebruik te maken van de sportvelden (bv. andersoortige competitieaanbieders) en anderzijds van **kleine verenigingen die geen 'eigen' veld hebben** (bv. een frisbeevereniging op een voetbalveld). Ook binnen minder stedelijke gemeenten kunnen verschillen bestaan. Bijvoorbeeld: een specifiek sportpark (in de hoofdkern) heeft een multifunctioneel karakter en kent meerdere gebruikers, maar de overige sportparken (in de omliggende kernen) worden uitsluitend door de verenigingen gebruikt.

Knelpunten; randvoorzieningen, controle en bewerkelijk

Drie overkoepelende knelpunten van het flexibele exploitatiemodel zijn in de gesprekken naar voren gekomen.

Waar de sportvelden in eigendom van de gemeente zijn, zijn vaak de randvoorzieningen in eigendom van de vereniging (de hoofdgebruiker van de sportvelden). Medewerking van de vereniging is vaak noodzakelijk wanneer de sportvelden aan andere partijen worden verhuurd; zij zijn bijvoorbeeld verantwoordelijk voor het openen en sluiten van de kleedkamers. Dit leidt in sommige gevallen tot spanning tussen enerzijds de gemeente, als eigenaar van de sportvelden, en anderzijds de vereniging, als eigenaar van de kleedkamers. Dit speelt met name wanneer de vereniging niet graag ziet dat andere partijen gebruik maken **van 'hun'** velden. Hoe dit is geregeld verschilt per gemeente: in de ene situatie is medewerking van de vereniging vastgelegd in de gebruikersovereenkomst, in de andere situatie **is gebruik door 'externe partijen' altijd** in overleg. Eventueel staat een financiële vergoeding tegenover medewerking. Indien van toepassing, is de vereniging vrij om haar kantine te openen bij gebruik van de sportvelden door derden.

De meeste gemeenten (afdeling Sport) hebben geen (financiële) middelen beschikbaar om er actief op toe te zien of de sportvelden door de rechtmatige partij worden gebruikt of om te controleren of de sportvelden leeg zijn wanneer dit zou moeten. Verenigingen vragen bijvoorbeeld meer uren aan dan zij daadwerkelijk nodig hebben, zodat zij naast het geven van training ook ruimte hebben voor het organiseren van andersoortige activiteiten of de velden kunnen onderverhuren. Dit maakt het voor commerciële partijen mogelijk om gebruik te maken van een gesubsidieerd tarief.

Zowel de gemeenten en (gemeentelijke) sportbedrijven als de verenigingen ervaren het flexibele exploitatiemodel als bewerkelijk. De verenigingen moeten goed hun eigen behoefte in beeld brengen en een aanvraag indienen bij de gemeente. Een goede registratie, bij beide partijen, is noodzakelijk en er zijn meer contactmomenten tussen de partijen nodig. Daarnaast kost het de gemeente moeite om de

overgebleven uren actief aan te bieden aan andere partijen, indien dit al gebeurt door de gemeente of het (gemeentelijk) sportbedrijf.

Positief: inzicht, eerlijk en mogelijkheden

Het flexibele exploitatiemodel leidt in de gemeenten inherent tot beter zicht op het gebruik van de sportvelden ten opzichte van gebruik tegen betaling van een jaar- of seizoentarief. Verenigingen kijken kritisch naar hun eigen behoefte en zijn erbij gebaat om efficiënt met de beschikbare ruimte om te gaan. Omdat men alleen betaalt voor de uren dat de sportvelden worden gebruikt, wordt het model ook als eerlijker bestempeld. Onder de streep vindt volgens de exploitanten van de sportvelden geen betere exploitatie plaats. Enerzijds komt dit door de niet-kostendekkende tarieven die worden gehanteerd, anderzijds door het feit dat gebruik buiten de verenigingen om nog sporadisch gebeurt. Wel biedt het model meer mogelijkheden om in de toekomst de exploitatieprestatie te verbeteren.

Toekomst van flexibel exploitatiemodel

Een flexibel exploitatiemodel biedt in theorie meer mogelijkheden om een breder en intensiever gebruik van sportaccommodaties te realiseren. Het model past ook bij de beleidsontwikkeling om te komen tot goed onderbouwd (sport)beleid. De praktijk wijst echter uit dat het flexibiliseren van de tarifiering niet **(direct) leidt tot een meer ‘open’ karakter van sportvelden of tot een betere exploitatieprestatie**. De voornaamste reden hiervoor is het ontbreken van andere (nieuwe) partijen die gebruik willen maken van de sportvelden, naast de verenigingen die als hoofdgebruiker kunnen worden gezien. Randvoorwaardelijke zaken zijn daarnaast veelal niet gericht op het mogelijk maken van deelgebruik.

Het is voor gemeenten aan te raden zich **voor een meer ‘open’ karakter van de sportvelden niet alleen te richten op de tarifiering**. Door bijvoorbeeld wettelijk toestemming te geven om een sportaccommodatie breed in te zetten en vervolgens ondernemerschap of ondernemingszin bij sportverenigingen te stimuleren kan een open sportpark met meer effect bereikt worden.

4.5 Uitkeringen uit de SPUK Sport

SPUK Sport

Gemeenten, sportverenigingen en sportstichtingen kunnen sinds 1 januari 2019 niet meer de btw in aftrek brengen die hen in rekening wordt gebracht voor investeringen in de sport. Gemeenten kunnen sindsdien gebruikmaken van de Regeling Specifieke Uitkering Stimulering Sport (SPUK Sport). De regeling stimuleert de ontwikkeling en instandhouding van sportaccommodaties en de aanschaf van sportmaterialen. Gemeenten kunnen een aanvraag indienen voor btw die aan hen in rekening wordt gebracht voor:

- investeringen in de hardware (bouw, renovatie en onderhoud);
- exploitatie van sportaccommodaties (beheer).

Op 1 maart 2021 is de termijn voor het indienen van aanvragen door gemeenten voor de SPUK Sport voor 2021 verstreken. In totaal hebben 355 gemeenten een aanvraag ingediend voor in totaal 242 miljoen euro (tabel 4.13). Het beschikbare budget van de SPUK Sport was vastgesteld op 182 miljoen euro voor 2021, waardoor voor 60 miljoen euro is overvraagd door gemeenten.

Tabel 4.13 Totaal aangevraagd bedrag, budget en vastgesteld bedrag SPUK Sport in 2019, 2020 en 2021 (x 1.000 euro)

Jaar	Totaal aangevraagd bedrag	Beschikbaar budget	Vastgesteld bedrag
2019	227.700	185.000	119.300
2020	239.500	188.000	133.800
2021	242.000	182.000	-

Bron: Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I), 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

Binnen de SPUK Sport kunnen gemeenten een aanvraag indienen voor de btw die aan hen in rekening wordt gebracht voor onroerende zaken (bij de nieuwbouw, renovatie en onderhoud), roerende zaken (de aankoop van (sport)materialen, diensten en beheer van sportaccommodaties) en overige kosten (kosten die in relatie staan tot de verruiming van de btw-sportvrijstelling en die niet in de eerder genoemde posten vielen). In tabel 4.14 worden de bedragen uitgesplitst naar de drie verschillende categorieën waarbinnen de aanvragen kunnen plaatsvinden. Het grootste deel van het bedrag in 2021 valt onder onroerende zaken (70%), waaronder de meeste subsidie is aangevraagd voor nieuwbouw van sportaccommodaties (39% van het totale bedrag).

Tabel 4.14 Aangevraagd bedrag SPUK Sport naar categorie en subcategorie in 2019, 2020 en 2021 (x 1.000 euro)

Categorie	Subcategorie	Aangevraagde uitkering		
		2019	2020	2021
1. Onroerende zaken		142.200	156.200	168.900
	<i>1.1 Nieuwbouw</i>	<i>71.800</i>	<i>84.400</i>	<i>95.500</i>
	<i>1.2 Renovatie</i>	<i>29.900</i>	<i>32.500</i>	<i>35.300</i>
	<i>1.3 Onderhoud</i>	<i>40.500</i>	<i>39.200</i>	<i>38.100</i>
2. Roerende zaken		44.300	40.300	38.200
	<i>2.1 Aankoop</i>	<i>5.900</i>	<i>6.300</i>	<i>6.300</i>
	<i>2.2 Dienstverlening door derden</i>	<i>12.000</i>	<i>11.600</i>	<i>10.600</i>
	<i>2.3 Beheer en exploitatie</i>	<i>26.500</i>	<i>22.400</i>	<i>21.300</i>
3. Overige kosten		42.200	41.800	34.900
	<i>3.1 Mengpercentage*</i>	-	<i>11.600</i>	<i>11.200</i>
	<i>3.2 Verbonden lichamen*</i>	-	<i>18.000</i>	<i>10.900</i>
	<i>3.3 Overig*</i>	-	<i>12.100</i>	<i>12.800</i>
Totaal**		227.700	239.500	242.000

* In 2019 werd de uitsplitsing in subcategorieën voor de categorie overige kosten niet gemaakt.

** In 2020 heeft een herziening plaatsgevonden. De herziening is niet beschikbaar per (sub)categorie.

Hierdoor tellen de bedragen in de afzonderlijke (sub)categorieën niet op tot het totaal aangevraagde bedrag van 239,5 miljoen euro.

Bron: Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I), 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

In januari van het jaar na het indienen van de verantwoording door gemeenten vindt de definitieve vaststelling van de bedragen plaats. Dit kan betekenen dat gemeenten een aanvullende uitkering krijgen of dat een bedrag wordt teruggevorderd. Na de verantwoording van de gemeenten bedroeg het uiteindelijk vastgestelde bedrag 119,3 miljoen euro in 2019 en 133,8 miljoen euro in 2020. Dit betekent dat (een deel van) de gemeenten (een deel van) het verleende bedrag uiteindelijk niet gebruiken voor de aangevraagde investeringen in sport. In 2020 betekent dit dat meer dan 100 miljoen euro meer begroot is (aangevraagde bedragen) dan uiteindelijk geïnvesteerd is. Uit de ervaring die is opgedaan over de

vaststelling van 2019 lijkt dit voornamelijk te komen doordat gemeenten projecten (deels) naar andere jaren doorschuiven of projecten helemaal geen doorgang meer vinden.

Op basis van de beschikbare gegevens is niet inzichtelijk waardoor het precies komt dat gemeenten veel meer begroten dan uiteindelijk geïnvesteerd wordt in de sport op basis van de SPUK-aanvragen. Het is ook niet bekend op welke posten minder (of meer) wordt uitgegeven dan aangevraagd. Vervolgonderzoek naar de uiteindelijk gedane investeringen kan meer inzicht in deze nog openstaande vraagstukken geven. Hier speelt ook bij mee dat we vanuit de Iv3-staten eerder concludeerden dat bij gemeenten de realisatie van sportuitgaven ongeveer 2 procent hoger uitvalt dan de begroting (Van den Dool & Van Eldert, 2021). Dit is tegenstrijdig aan de lagere realisatie die uit de SPUK-aanvragen in 2019 en 2020 naar voren komt.

Evaluatie SPUK Sport

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) heeft in opdracht van de Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I) een evaluatiestudie uitgevoerd naar de BOSA en de SPUK Sport. Dit is een vervolg op de evaluatiestudie die in 2020 is uitgevoerd naar de doelmatigheid en doeltreffendheid van deze regelingen (Vane et al., 2020). Bij het onderzoek in 2021 stond de volgende hoofdvraag centraal: *‘Hoe zou het beleid van de BOSA en SPUK Sport verbeterd kunnen worden?’* Om de werking van het beleid inzichtelijk te maken en te onderzoeken hoe dit beleid verbeterd kan worden heeft de RVO een tussentijdse effectevaluatie uitgevoerd (Vane et al., 2021).

In het rapport van de RVO worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan om het huidige beleid te verbeteren en het toekomstige beleid effectiever vorm te geven. In paragraaf 3.3 zijn de belangrijkste uitkomsten uit de evaluatiestudie voor de BOSA uiteengezet. In deze paragraaf wordt hetzelfde gedaan met de uitkomsten voor de SPUK Sport.

Uit het onderzoek blijkt dat de SPUK een belangrijke bijdrage levert aan investeringen in de realisatie, de renovatie en het onderhoud van sportaccommodaties. Dit sluit aan bij de uitkomsten van het onderzoek uit 2020 (Vane et al., 2020). De uitkering draagt voornamelijk bij aan het voorkomen van bezuinigingen in het sportaccommodatiebeleid en het voorkomen van mogelijke verhogingen van huurtarieven, die vervolgens weer kunnen leiden tot contributieverhoging of verhoging van de toegangsprijzen. In de interviews met gemeenten kwam namelijk naar voren dat afschaffing van de SPUK zou kunnen leiden tot bezuinigingen en/of het verhogen van de huurtarieven voor sportaccommodaties. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat gemeenten renovaties of het onderhoud aan sportaccommodaties uitstellen of leiden tot een contributieverhoging voor sportverenigingen of een verhoging van de toegangsprijzen.

In 2021 lijkt, in vergelijking met 2020, de tevredenheid van gemeenten over het aanvraagproces van de SPUK toegenomen. In 2020 beoordeelden gemeenten dit met een 6,2, in 2021 met een 6,8. Aangegeven wordt dat het proces helder en duidelijk is. Verbeteringen kunnen zich volgens de tevreden aanvragers het best richten op de snelheid van het proces. Gemeenten geven ook aan dat ze de informatievoorzieningen verbeterd vinden. Aanvragers die minder tevreden zijn geven aan dat het indienen van een aanvraag veel tijd vergt.

Bovenstaande leidt tot de aanbeveling om de SPUK (evenals de BOSA) in de toekomst in te blijven zetten, omdat deze een belangrijke bijdrage levert aan de realisatie en het behoud van sportaccommodaties. De RVO doet in het rapport enkele aanbevelingen om (het proces rondom) de SPUK Sport verder te verbeteren.

Uit de evaluatiestudie blijkt dat een goed geformuleerde en onderbouwde beleidstheorie voor de SPUK ontbreekt. Dat maakt de opbrengst van de regelingen lastig te meten. In paragraaf 3.3 is te lezen dat hetzelfde blijkt voor de BOSA. Op basis van gesprekken met het ministerie van VWS kwam naar voren dat

het vastgestelde beleidsdoel van de SPUK in eerste instantie **enkel ‘het compenseren van de btw’** was. Later kwam naar voren dat dit middel wordt ingezet met als doel dat bezuinigingen op de nieuwbouw, de renovatie en het onderhoud van sportaccommodaties worden voorkomen. Dit moet ervoor zorgen dat de kwaliteit van het sportaanbod in Nederland hoog blijft en dat de sport betaalbaar blijft voor de gebruiker. De RVO beveelt aan om bij de vormgeving van de nieuwe SPUK, die waarschijnlijk na 2024 in werking zal treden, een goed onderbouwde beleidstheorie op te stellen en hierbij indicatoren op te stellen om te kunnen meten in welke mate de doelen bereikt worden.

Zoals eerder aangegeven blijkt ook uit de studie dat aanvragers het aanvraagproces rondom de SPUK veel tijd vinden kosten. Gemeenten moeten in de huidige vorm aan het begin van het kalenderjaar (op basis van hun begroting) een aanvraag indienen. Dit kan leiden tot een strategische aanvraag door gemeenten, waarbij zij een te hoge uitkering aanvragen, zodat ze geld beschikbaar hebben mochten er onverwachtse uitgaven ontstaan gedurende het jaar. Ook hebben gemeenten aangegeven onzekerheid te hebben over het volledige bedrag dat uitgekeerd gaat worden via de SPUK, omdat er een uitkeringsplafond is vastgesteld. Mogelijk gaan gemeenten door deze onzekerheid minder investeren. Dit leidt in veel gevallen tot hoge aanvragen en grote terugvorderingen (zie ook tabel 4.13).

Om de administratieve lasten voor gemeenten te verlagen en het strategische gedrag van gemeenten te beperken beveelt de RVO aan om het voorschot aan het begin van het kalenderjaar op een andere manier vast te stellen, bijvoorbeeld op basis van het inwoneraantal of op basis van de vastgestelde uitkeringen in eerdere jaren. De eerste analyses van de RVO lijken aan te geven dat de tweede methode beter werkt om toekomstige uitgaven te voorspellen. Dit zal de administratieve lasten voor gemeenten en het aantal strategische aanvragen verminderen, maar gemeenten die van plan zijn in een jaar grote investeringen te doen zullen zo vooraf te weinig ontvangen vanuit de SPUK. Hierbij hebben gemeenten de garantie nodig dat ze achteraf de volledige uitkering krijgen. De onzekerheid die gemeenten hebben over of de SPUK volledig uitgekeerd gaat worden moet weggenomen worden om te voorkomen dat gemeenten investeringen uitstellen of helemaal geen doorgang meer laten vinden.

4.6 Steunmaatregelen corona voor sportaccommodaties

Om de financiële gevolgen van de coronamaatregelen te verzachten heeft de overheid verschillende steunmaatregelen in het leven geroepen. Dit steunpakket⁶ omvatte naast een aantal generieke steunmaatregelen ook branchespecifieke steunmaatregelen, ook voor de sport. Een daarvan was specifiek gericht op sportverenigingen: de Tegemoetkoming amateursportorganisaties (TASO). Daarnaast waren er twee sportspecifieke steunmaatregelen die met de financiering van sportaccommodaties te maken hadden:

- Tegemoetkoming verhuurders sportaccommodaties (TVS);
- Specifieke Uitkering IJsbanen en Zwembaden (SPUK IJZ).

Overigens is een groot deel van het steunpakket per 1 oktober 2021 gestopt, aangezien de coronamaatregelen voor een groot deel zijn opgeheven en de economie weer draait. Dit geldt ook voor de sportspecifieke steunmaatregelen.

⁶ Zie voor een overzicht: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-financiële-regelingen/overzicht-financiële-regelingen>

Tegemoetkoming verhuurders sportaccommodaties (TVS)

De TVS-regeling was bedoeld voor verhuurders van sportaccommodaties. Verhuurders die de huur van een sportaccommodatie kwijtscholden omdat deze accommodatie vanwege de coronamaatregelen niet door amateursportorganisaties gebruikt kon worden, konden ter compensatie voor deze misgelopen huurinkomsten een aanvraag indienen voor een TVS-subsidie. Alle verhuurders van sportaccommodaties die een ruimte verhuren aan een amateursportorganisatie zonder winstoogmerk konden een aanvraag indienen voor de TVS. De regeling gold dus voor gemeenten, sportbedrijven en particuliere verhuurders. Wel kwam een verhuurder alleen in aanmerking voor een tegemoetkoming als de huur daadwerkelijk was kwijtgescholden in de periode waarvoor de tegemoetkoming werd aangevraagd.

Uiteindelijk heeft de TVS vier aanvraagrondes gehad in 2020 en 2021: Q2 2020, Q4 2020, Q1 2021 en Q2 2021. In totaal werd voor een bedrag van 136,5 miljoen euro TVS-steun aangevraagd (tabel 4.15). Hiervan werd in totaal voor zo'n 31,7 miljoen euro door gemeenten aangevraagd, 31,7 miljoen euro door particuliere verhuurders en 28,8 miljoen euro door sportorganisaties.

Tabel 4.15 Aantal aanvragen voor de TVS-regelingen in 2020 en 2021 en corresponderende bedragen, naar type verhuurder

	Totaal	Gemeente	Particulier verhuurder	Sportorganisatie
TVS Q2 2020				
Bedrag (<i>mln. euro's</i>)	47,1	26,6	10,7	9,8
Aanvragen (<i>absolute aantallen</i>)	1.285	302	676	307
TVS Q4 2020				
Bedrag (<i>mln. euro's</i>)	27,0	15,1	6,5	5,5
Aanvragen (<i>absolute aantallen</i>)	1.071	264	590	217
TVS Q1 2021				
Bedrag (<i>mln. euro's</i>)	41,1	21,7	10,2	9,3
Aanvragen (<i>absolute aantallen</i>)	1.026	259	564	203
TVS Q2 2021				
Bedrag (<i>mln. euro's</i>)	21,3	12,8	4,3	4,2
Aanvragen (<i>absolute aantallen</i>)	844	241	445	158

Bron: Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I), 2020 en 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

In de bedragen per aanvraagronde is duidelijk terug te zien dat de TVS alleen aan te vragen was voor de periode waarin huur werd kwijtgescholden. In de kwartalen waarin (het grootste deel van) de sport gesloten was voor het gehele kwartaal (Q2 2020 en Q1 2021) lag het totale aangevraagde bedrag een stuk hoger dan in kwartalen waarin de sport maar een deel van het kwartaal gesloten was (Q4 2020 en Q2 2021).

Specifieke Uitkering Ijsbanen en Zwembaden (SPUK IJZ)

Door de coronamaatregelen konden ijsbanen en zwembaden niet de normale bedrijfsvoering voeren. Exploitanten hebben geprobeerd de accommodaties open te houden, maar mede door de hoge doorlopende vaste lasten bij ijsbanen en zwembaden was dit economisch niet rendabel. Om deze financiële gevolgen te verzachten werd de SPUK IJZ in het leven geroepen. Voor 2020 werd een bedrag van 100 miljoen euro beschikbaar gesteld en voor de eerste helft van 2021 80 miljoen euro. De regeling was alleen aan te vragen door gemeenten, maar dit konden ze wel voor de vooraf geselecteerde exploitanten in de gemeente doen. Vervolgens waren de gemeenten zelf verantwoordelijk voor de manier waarop zij de zwembaden en ijsbanen ondersteunden (bv. subsidie of kwijtschelding huur). De enige voorwaarde was dat de financiële steun werd ingezet om het daadwerkelijke exploitatietekort te compenseren.

Tabel 4.16 Beschikbaar budget, aantal aanvragen en corresponderende bedragen voor de SPUK IJZ-regelingen in 2020 en 2021

		SPUK IJZ 2020	SPUK IJZ Q1 en Q2 2021
Beschikbaar budget	<i>In euro's</i>	100.000.000	80.000.000
Totaalaantal aanvragen (gemeenten)	<i>In absolute aantallen</i>	279	*
Totaal aangevraagd bedrag	<i>In euro's</i>	84.113.803	*
Gemiddelde aanvraag per gemeente	<i>In euro's</i>	301.483	*
Totaalaantal exploitanten in aanvragen	<i>In absolute aantallen</i>	625	*
Gemiddelde aanvraag per exploitant	<i>In euro's</i>	134.582	*

Bron: Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I), 2021. Bewerking: Mulier Instituut.

* Op het moment van rapportage is deze regeling nog niet afgesloten.

Voor de SPUK IJZ 2020 deden 279 gemeenten een aanvraag, voor in totaal ongeveer 84 miljoen euro (tabel 4.16). Daarmee bedroeg een gemiddelde aanvraag per gemeente 301.483 euro. De aanvragen hadden betrekking op in totaal 625 exploitanten. Op het moment van rapportage was de SPUK IJZ Q1 en Q2 2021 nog niet afgesloten, waardoor voor deze regeling nog geen cijfers beschikbaar waren over de aanvragen.

5. Bewegvriendelijke omgeving

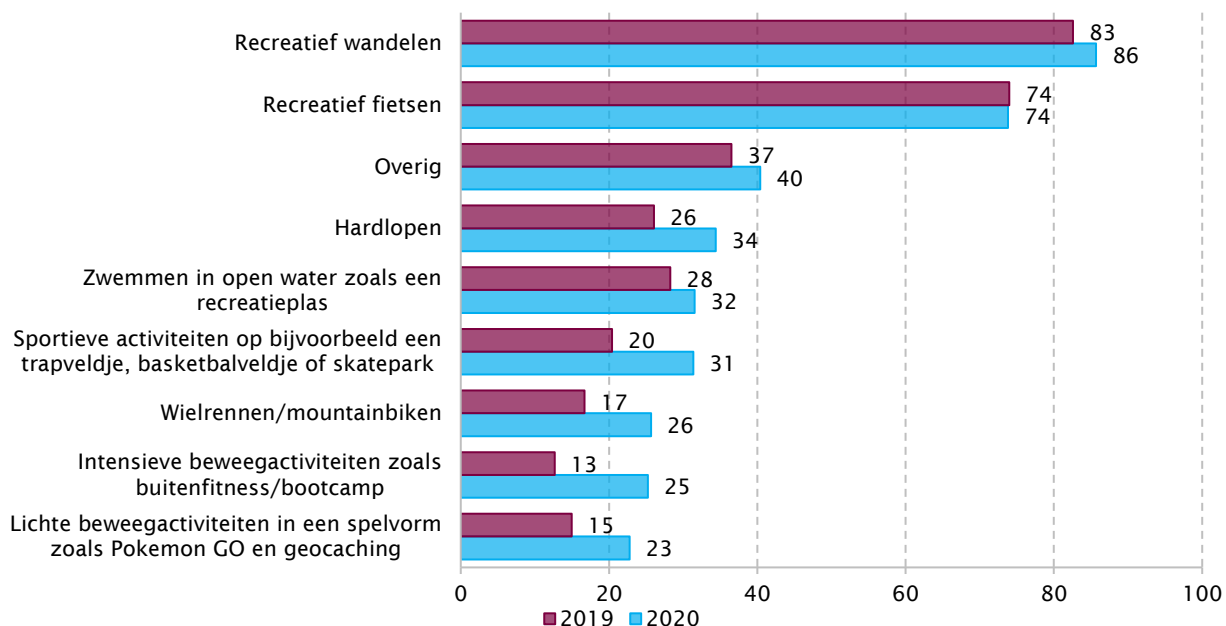
In dit hoofdstuk worden recente ontwikkeling rondom onderzoek over de beweegvriendelijke leefomgeving uiteengezet. Allereerst komen de huidige trends in het gebruik van de openbare ruimte aan bod, waarbij specifiek aandacht wordt besteed aan de invloed van de coronapandemie op sport- en beweeggedrag en het stimuleren van sportief bewegen in de nabije leefomgeving. Hierop aansluitend komen de meest recente uitkomsten van de Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving aanbod, welke de fysieke beweegvriendelijkheid van Nederland in kaart brengen. Vervolgens wordt ingegaan op de recente ontwikkelingen in onderzoek naar buitenspelen, een actueel thema dat binnen verschillende pijlers van in het Nationaal Sportakkoord (Ministerie van VWS, 2018) onder de aandacht wordt gebracht. Tot slot wordt het toenemende gebruik van openbaar buitenzwemwater belicht, waarbij specifiek in wordt gegaan op kennisbevordering op het gebied van zwemvaardigheid en -veiligheid.

5.1 Gebruik openbare ruimte

Het gebruik van de openbare ruimte voor sport- en beweegdoeleinden is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Nederlanders maken minder gebruik van traditionele sportaccommodaties, zoals sporthallen of gymzalen, en trekken meer toe naar parken, sportveldjes en de openbare weg, om zo flexibeler en in informeel verband te kunnen bewegen. Met name de coronapandemie heeft deze trend sterk gestimuleerd; tijdens de pandemie maakte men meer gebruik van de buitenruimte om te bewegen, terwijl het sporten in groepsverband en in overdekte sportaccommodaties is afgenomen. Hoewel deze ontwikkeling al even speelt, heeft dit de beleidsmatige aandacht voor het inrichten van een beweegvriendelijke leefomgeving doen toenemen.

Het toenemende gebruik van de openbare ruimte voor sport- en beweegdoeleinden blijkt onder andere uit cijfers over deelname aan sportieve activiteiten die met name geschikt zijn om buiten en in ongeorganiseerd verband te beoefenen, zoals gepresenteerd in figuur 5.1. Uit het Nationaal Sportonderzoek blijkt dat buitenfitness, zoals bootcamp, en het gebruik van trapveldjes, basketbalveldjes of skateparken in 2020 ten opzichte van 2019 sterk zijn gegroeid in populariteit. Fitness in de buitenruimte is daarmee opgeklommen naar de top tien meest beoefende sporten door vrouwen in 2020 (NOC*NSF, 2020). Skaten is met name populairder geworden onder jongeren (NOC*NSF, 2020). Ook het percentage Nederlanders dat recreatief wandelt en hardloopt is toegenomen. Samen met recreatief fietsen blijven deze activiteiten veruit de meest beoefende buitensporten in 2020 (Nationaal Sportonderzoek, 2019, 2020; NOC*NSF, 2020).

Figuur 5.1 Deelname aan verschillende activiteiten in de openbare ruimte in de afgelopen twaalf maanden in Nederland, in 2019 (n=1.503) en 2020 (n=1.500), door 16-79-jarigen (in procenten, minimaal één keer per jaar)

Bron: Mulier Instituut, Nationaal Sportonderzoek (NSO), najaar 2019 en 2020.

Van de sportieve activiteiten in figuur 5.1 is een aantal specifieke details bekend, zoals de startlocatie en het sociale verband waarin deze plaatsvinden. Wanneer we het sport- en beweeggedrag van verschillende leeftijdsgroepen met elkaar vergelijken, valt een aantal dingen op. Naarmate men ouder wordt, lijkt men vaker vanuit huis te starten met sport. Zo geven ruim twee op de vijf (41%) jongvolwassenen van 20 tot 34 jaar aan vanuit huis te beginnen met wandelen. Voor 65-plussers is dit 69 procent (Nationaal Sportonderzoek, 2020). Vergelijkbaar wordt recreatief fietsen door 42 procent van de 20-34-jarige deelnemers gestart vanuit huis. Voor deelnemers ouder dan 65 jaar is dit 79 procent. Daarnaast sporten ouderen gemiddeld vaker **‘alleen’** dan jongere leeftijdscategorieën. 16-19-jarigen lijken het vaakst te bewegen in groepsverband.

Naast de groeiende deelname aan activiteiten die bij uitstek geschikt zijn om in de buitenruimte te beoefenen is het toenemende gebruik van de openbare ruimte ook zichtbaar in de beoefening van sport naar type locatie, zoals eerder besproken in paragraaf 2.4. Uit de Vrijetijdsomnibus blijkt, zoals weergegeven in figuur 2.7, dat het gebruik van overdekte sportaccommodaties in 2020 fors is afgenomen ten opzichte van 2018 (39% tegenover 50%), terwijl men juist vaker aangeeft te hebben gesport op een openbare plek in de natuur, zoals een park, bos, strand of meer (49% tegenover 45%) en in eigen huis of tuin (25% tegenover 14%). Uit het Nationaal Sportonderzoek (najaar 2020) blijkt daarnaast dat in 2020 93 procent van de Nederlanders naar eigen zeggen gebruik maakte van de openbare ruimte om te sporten en bewegen.

Sporten en bewegen in de openbare ruimte ten tijde van de coronapandemie

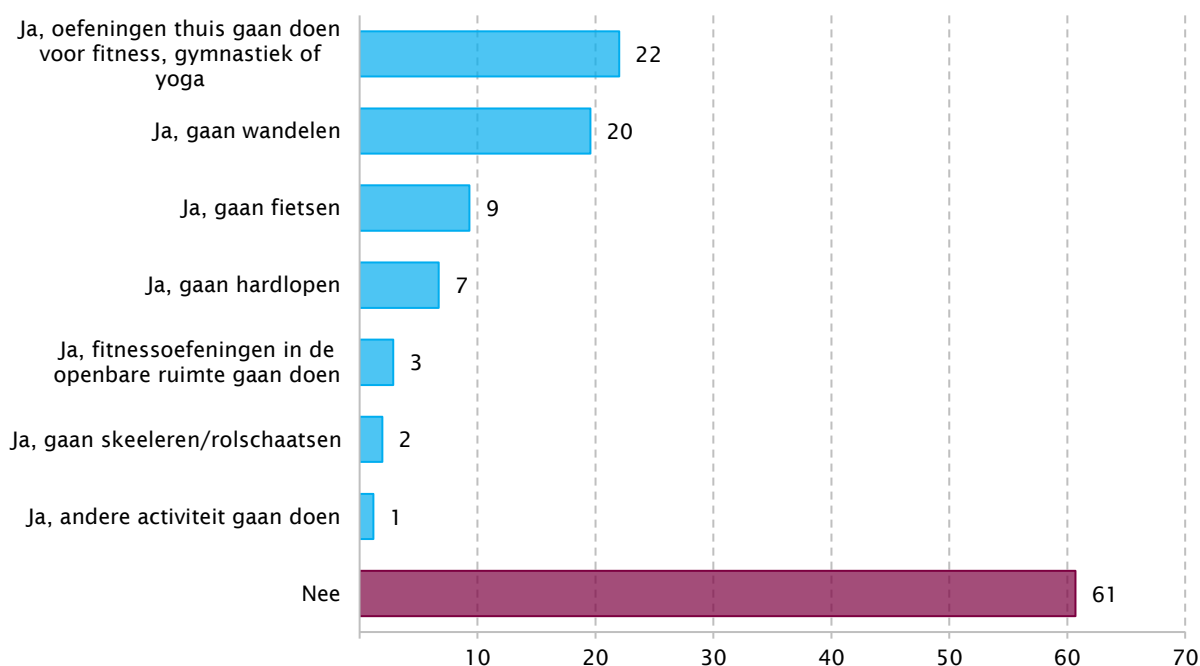
De sport- en beweegdeelname heeft in 2020 door de coronapandemie onder druk gestaan. Volgens onderzoek van het RIVM en de GGD GHOR Nederland gaf aan het begin van de crisis, in maart 2020, ruim de helft van de Nederlanders van 16 jaar en ouder (52%) aan minder te sporten en bewegen. Dit percentage daalde gedurende het jaar tot 28 procent in september en steeg in december naar 45 procent. In februari van 2021 gaf 47 procent aan minder te sporten; in maart nam dit aandeel met 5 procentpunten af. De dalende sportdeelname valt deels te verklaren door de invoering van coronamaatregelen die het

voor veel mensen moeilijk maakten om te blijven sporten en bewegen, zoals het sluiten van de overdekte sportaccommodaties en de avondklok. Daarbij blijkt uit metingen van de maandelijkse sportdeelname van NOC*NSF dat sportdeelname het laagst was tijdens de eerste lockdown in het voorjaar van 2020.

Gemeten in het najaar van 2020 geeft 85 procent van de volwassenen (16-79 jaar) aan het belangrijk of heel belangrijk te vinden om te blijven sporten of bewegen zolang de coronamaatregelen van kracht blijven (Nationaal Sportonderzoek, najaar 2020), met als voornaamste reden het behouden van een goede conditie (75%) en om op gewicht te blijven (51%). Ruim een derde blijft graag sporten omdat het dient als uitlaatklep (35%) en 30 procent benoemt de weerbaarheid tegen het coronavirus als reden om sportief te blijven bewegen.

Hoewel een groot deel van de Nederlanders tijdens de pandemie minder is gaan sporten, is er ook een grote groep mensen in geslaagd om in beweging te blijven. Zo blijkt uit de sportdeelname-index van NOC*NSF dat de meerderheid van de binnensporters (58%) tijdens de crisis buiten is gaan sporten (NOC*NSF, 2021). Daarnaast blijkt uit het Nationaal Sportonderzoek dat een deel van de Nederlandse bevolking vanwege de coronamaatregelen andere vormen van sport is gaan beoefenen (figuur 5.2). Hoewel een meerderheid van 61 procent aangeeft niet te hebben deelgenomen aan alternatieve sporten, is één op de vijf Nederlanders naar eigen zeggen begonnen met wandelen (20%). Fietsen (9%) en hardlopen (7%) worden daarnaast het vaak genoemd als alternatieve buitensporten, en 22 procent is in 2020 begonnen met sporten in eigen huis of tuin, zoals fitness, gymnastiek of yoga.

Figuur 5.2 Zelf gerapporteerde deelname aan nieuw vormen van sportieve activiteiten vanwege de coronamaatregelen in 2020, door 16-79-jarige Nederlanders (in procenten, n=1.500)

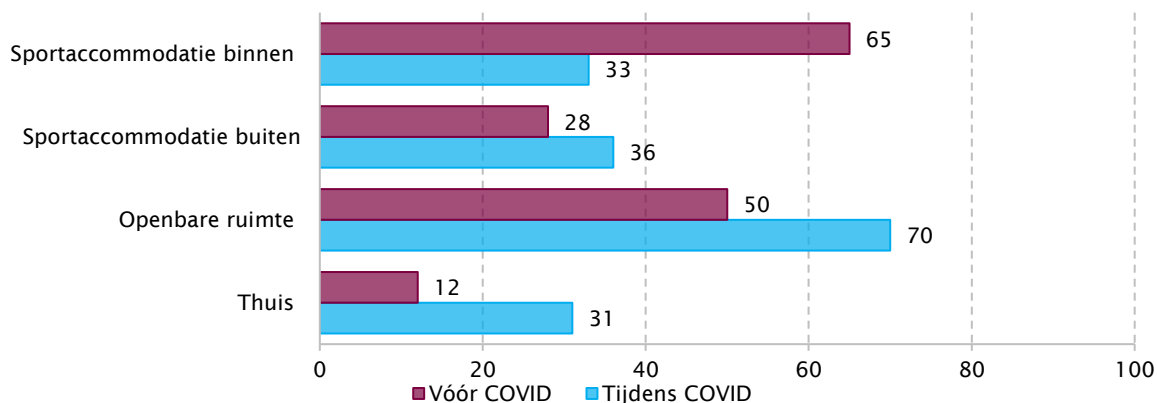

Bron: Mulier Instituut, Nationaal Sportonderzoek (NSO), najaar 2020.

De zelf gerapporteerde toename van sportbeoefening in de openbare buitenruimte en eigen huis vanwege de coronamaatregelen komt overeen met de uitkomsten van het LISS-panel, waarin is gevraagd naar het gebruik van sportaccommodaties, de openbare ruimte en het eigen huis voor sport- en beweegdoeleinden. In figuur 5.3 worden de uitkomsten gepresenteerd. Hierin wordt onderscheid gemaakt tussen de periode

vóór de coronapandemie en het jaar 2020, waarin de pandemie plaatsvond. De resultaten ondersteunen de bevinding dat men gedurende de pandemie minder gebruik heeft gemaakt van zowel binnen- als buitensportaccommodaties en meer is gaan sporten in de openbare ruimte en in eigen huis.

Figuur 5.3 Gebruik van sportaccommodaties, de openbare ruimte en eigen huis voor sport- en beweegdoeleinden vóór en tijdens COVID (in procenten van sporters, n=2.737)

Bron: Grubben & Hoekman, nog te verschijnen; LISS-panel 2021, bewerking en analyse Radboud Universiteit.

Ondanks dat Nederlanders tijdens de coronacrisis minder zijn gaan sporten, is het percentage dat voldoet aan de beweegrichtlijnen in 2020 gegroeid ten opzichte van 2019 (52,7% tegenover 49%), zo blijkt uit de Gezondheidsenquête/Leefstijlmonitor van het CBS in samenwerking met het RIVM (2021). Dit geldt voor alle leeftijdsgroepen, ongeacht gender, opleidingsniveau of inkomen. De resultaten uit de jaarlijkse monitor geven een gedetailleerd beeld van hoe het beweeggedrag van Nederlanders zich tijdens de coronacrisis heeft ontwikkeld (CBS & RIVM, 2021). Zo is men in de vrije tijd onder andere meer gaan wandelen. Het aantal minuten dat 18-64-jarigen per week besteden aan wandelen is met 11 toegenomen naar 209 minuten per week. Deze trend van toenemend wandelgedrag is het grootst onder jongeren van 12 t/m 18 jaar: zij wandelden in 2020 32 minuten per week meer dan in 2019 (160 minuten tegenover 128 minuten). Ook van en naar werk of school wordt in 2020 vaker gelopen; 12-18-jarigen zijn hier per week bijna een uur extra aan kwijt (118 minuten in 2020 ten opzichte van 64 minuten in 2019). Daarnaast is te zien dat jeugd jonger dan 18 jaar meer vrije tijd besteedt aan fietsen. 12-17-jarigen doen dit per week 32 minuten meer dan in 2019. Voor volwassenen en ouderen geldt dat zij juist minder zijn gaan fietsen: onder 18-65-jarigen is de deelname aan deze beweegactiviteit significant afgenomen.

De aantrekkelijke leefomgeving

Vanwege het toenemende gebruik van de openbare ruimte ontstaat steeds meer beleidsmatige aandacht voor het creëren van een leefomgeving waarin mensen gestimuleerd worden om te sporten, bewegen en spelen. Het merendeel van de Nederlanders (68%) geeft immers aan het (heel) belangrijk te vinden om in een buurt te wonen die aantrekkelijk is om te sporten en bewegen (Nationaal Sportonderzoek, najaar 2020). In 2019 gaf de helft van de Nederlanders (52%) aan dit (heel) belangrijk te vinden.

Om meer grip te krijgen op de kenmerken waar de leefomgeving aan moet voldoen om beweging te stimuleren is in 2021 het Model Bewegvriendelijke Omgeving (BVO-model) vernieuwd (Hoyng & Van Eck, 2021). Het vernieuwde model erkent dat een beweegvriendelijke leefomgeving niet enkel bestaat uit de fysieke aanwezigheid van voorzieningen (hardware), zoals pleintjes, speelplekken en toegankelijke paden en routes, maar dat ook het aanbod van sport- en beweegactiviteiten (software) en de organisatie rondom sportvoorzieningen en sportaanbod (orgware) van belang zijn. In een ideale beweegvriendelijke omgeving zijn deze drie elementen goed op elkaar afgestemd. Bijvoorbeeld: een goed onderhouden wandelroute

heeft minder nut wanneer de gewenste bestemming ontbreekt, en om buitenfitnessstoestellen goed te kunnen gebruiken zijn duidelijke instructies nodig.

Als belangrijke buurtkenmerken voor het stimuleren van sporten en bewegen in de buurt noemen Nederlanders zelf vooral de hardware, ofwel de fysieke sportinfrastructuur (tabel 5.1). Vergeleken met 2019 worden in het najaar van 2020 de aanwezigheid van een park, een pleintje of open ruimte, een groot grasveld en goede sporttoestellen in de openbare ruimte wat vaker benoemd als belangrijke buurtkenmerken om te kunnen (gaan) sporten en bewegen. Een veilig gevoel op straat wordt in beide jaren gezien als de belangrijkste stimulans. Ook de aanwezigheid van verlichting en goed onderhoud van de openbare ruimte, die kunnen bijdragen aan een algeheel veiliger gevoel op straat, blijven belangrijke buurtaspecten.

Nederlanders herkennen in 2020 goede verlichting en een veilig gevoel op straat ook als kenmerken die het meest passen bij de buurt (beide 65%), gevolgd door de aanwezigheid van veel bomen (64%), een park en groot grasveld (63%) en een pleintje/openbare ruimte (61%) (niet in tabel) (Nationaal Sportonderzoek, najaar 2020). Onderhoud van de openbare ruimte blijft hierin iets achter (55%).

Tabel 5.1 Ervaren belangrijke buurtkenmerken om te (gaan) sporten en bewegen door 16-79-jarige Nederlanders in 2019 (n=1.503) en 2020 (n=1.500) (in procenten)

Activiteit	2019	2020
Dat je je veilig voelt op straat	89	85
Aanwezigheid goede verlichting	87	84
Dat de openbare ruimte goed onderhouden is (weinig hondenpoep, onkruid, afval, graffiti)	88	83
Aanwezigheid vrij liggende wandelpaden	79	75
Aanwezigheid vrij liggende fietspaden	76	72
Aanwezigheid van veel bomen	67	70
Aanwezigheid park	55	66
Dat er weinig verkeer is	66	62
De mogelijkheid om verschillende sport- en beweegactiviteiten te kunnen doen	57	59
Aanwezigheid trapveldjes en speelplekken	56	56
Dat sportverenigingen en/of fitnessclubs aanwezig zijn	50	53
Dat ik mensen in de buurt ken	51	52
Aanwezigheid pleintje/open ruimte	46	51
Aanwezigheid groot grasveld	46	49
Aanwezigheid mooie huizen/gebouwen, gevarieerde bebouwing	39	45
Dat er altijd mensen op straat zijn	39	41
Aanwezigheid goede sporttoestellen in de openbare ruimte	31	38
Dat sport-/beweegactiviteiten georganiseerd worden	37	37

Bron: Mulier Instituut, Nationaal Sportonderzoek (NSO), najaar 2019 en 2020.

*Enkel Nederlanders die hebben aangegeven het (heel) belangrijk te vinden om in een buurt te wonen die aantrekkelijk is om te (gaan) sporten en bewegen zijn in de resultaten opgenomen.

De beweegvriendelijke omgeving is een complex fenomeen. Omgevingsfactoren kunnen elkaar versterken of verzwakken en hun effect op beweeggedrag is afhankelijk van de context waarin ze worden geïmplementeerd, dus van de combinatie van buurtkenmerken die op dat moment al aanwezig zijn. Hoe kunnen fysieke kenmerken als verlichting, goed onderhoud van wandel- en fietspaden en de aanwezigheid van voorzieningen leiden tot meer bewegingsgedrag?

Uit eerder onderzoek naar werkzame mechanismen blijkt dat sociale interactie en ervaren veiligheid, twee factoren die nauw met elkaar verbonden zijn, hier een belangrijke rol in spelen (Prins et al., 2020). Verlichting, vrij liggende wandel- en fietspaden en de aanwezigheid van parken en pleinen zorgen voor een sterker gevoel van sociale en verkeersveiligheid. Dit maakt het aantrekkelijker om gebruik te maken van de openbare ruimte, waardoor meer mensen zullen bewegen en/of sporten in de buurt. De aanwezigheid van mooie parken en veel groen draagt daarnaast bij aan een buitenruimte waarin mensen zich prettig voelen. Op voorwaarde dat er voldoende gelegenheid is om uit te rusten en elkaar te ontmoeten faciliteert dit de mogelijkheid voor sociale interactie, waardoor meer mensen zullen bewegen en/of sporten in de buurt. Zowel het waarnemen van andere mensen op straat als de kans op sociale interactie zorgen daarnaast voor een groter gevoel van sociale veiligheid, wat beweging in de openbare ruimte opnieuw stimuleert.

5.2 Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving

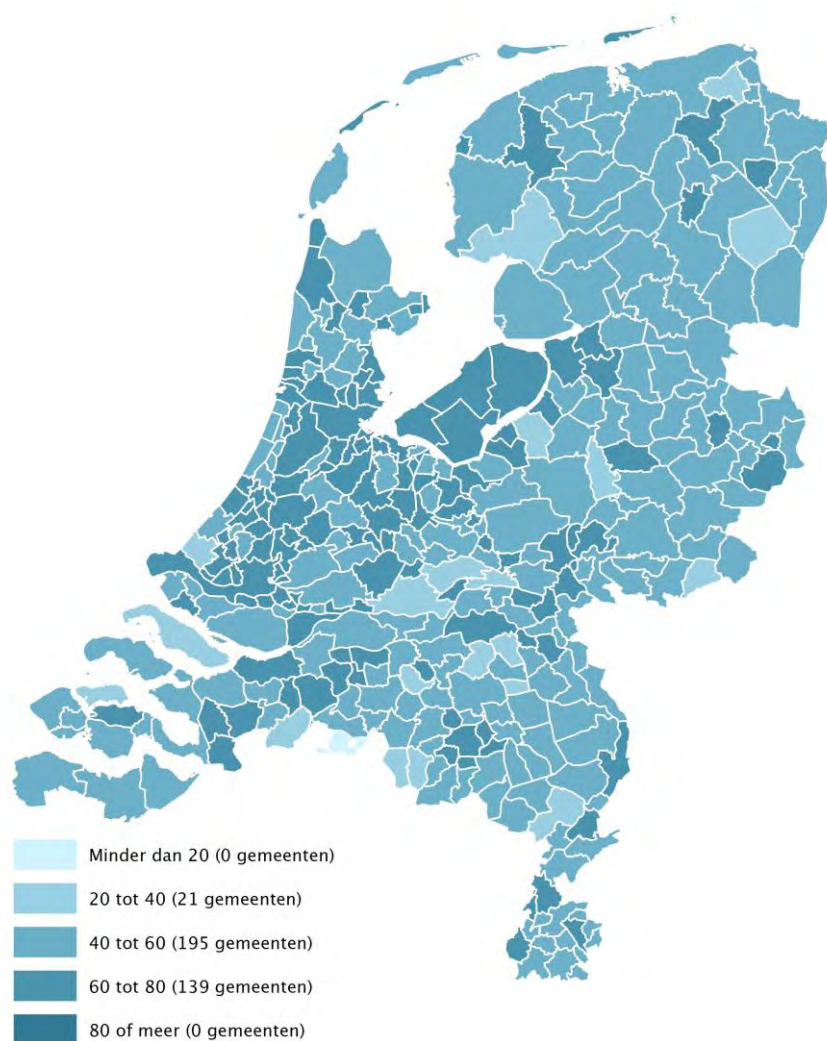
De Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving (KBO) is opgesteld om de beweegvriendelijkheid van de openbare ruimte inzichtelijk te maken en zo richting te kunnen geven aan beleidskeuzes. In 2015 is de KBO voor het eerst opgesteld. De kernindicator bracht in kaart hoe de publieke ruimte in de fysieke omgeving scoort op de mogelijkheden voor mensen om te sporten en bewegen (Van der Poel et al., 2016). Elke twee jaar is de kernindicator opnieuw uitgerekend. Dit maakte het mogelijk om een landsdekkend beeld te krijgen van ontwikkelingen in de beweegvriendelijkheid van de fysieke inrichting van gemeenten.

Toch bleek uit de praktijk dat de KBO verbeterd kon worden om op goede wijze te kunnen monitoren en aan te sluiten op de beleidspraktijk. De behoefte om op buurtniveau inzicht te krijgen in de beweegvriendelijkheid van de fysieke inrichting van de buitenruimte bleek groot. Ten tweede bleken lokale inspanningen om de inrichting van de buitenruimte beweegvriendelijker te maken onvoldoende tot uiting te komen in hogere scores op de kernindicator. Tot slot bestond de behoefte om de indicator inhoudelijk verder te ontwikkelen, zodat deze beter zou aansluiten bij recente wetenschappelijke inzichten over de beweegvriendelijke omgeving. In 2020 heeft het Mulier Instituut zich gericht op de doorontwikkeling van de KBO.

In dit hoofdstuk beperken we ons tot het presenteren van de belangrijkste uitkomsten van de KBO. In het brancherapport **'Sport en bewegen in de openbare ruimte' is een uitgebreide** toelichting te vinden over de oude kernindicator en de doorontwikkeling en mogelijke toepassingen van de nieuwe kernindicator. In het brancherapport zijn ook de scores van de kernindicator op buurtniveau en per deelindicator te vinden (Prins et al., 2021).

Op een schaal van 0 tot 100 komt de gemiddelde totaalscore op de KBO voor heel Nederland in 2020 uit op 60. Op kaart 5.1 wordt de totaalscore op de KBO per gemeente weergegeven. De meeste gemeenten scoren tussen de 40 en 60 punten (circa 55%). De hoogste score is 79 en de laagste score 33. In het westen van Nederland bevinden zich de gemeenten die het hoogst scoren op de KBO, voornamelijk in de provincies Noord- en Zuid-Holland. Door de wijzigingen in de methoden om de kernindicator te berekenen is het niet mogelijk om de scores van 2020 met eerdere jaren te vergelijken.

Kaart 5.1 Totaalscore Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving op gemeenteniveau in 2020

Bron: Mulier Instituut, Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving, 2020.

De totaalscore op de KBO is opgebouwd uit de scores op vier deelindicatoren:

- recreatief groen en blauw: nabijheid en oppervlakte parken, water geschikt voor recreatief gebruik;
- sportaccommodaties: diversiteit en nabijheid voetbalvelden, hockeyvelden, tennisbanen, sporthallen, fitnessvoorzieningen en zwembaden;
- sport- en speelplekken in de openbare ruimte: nabijheid sport- en speelplekken in de openbare ruimte;
- nabijheid van voorzieningen: onder andere gemiddelde afstand tot supermarkt en school.

In tabel 5.2 wordt de score per deelindicator weergegeven voor heel Nederland. Op landelijk niveau valt op dat voornamelijk de deelindicator **'nabijheid van voorzieningen' relatief laag scoort**. Op de **deelindicator 'sport- en speelplekken' wordt landelijk gemiddeld het hoogst gescoord**, maar voor veel gemeenten (131 van de 355) zijn geen data beschikbaar voor deze deelindicator. Het is lastig te bepalen op welke manier dit de landelijke score beïnvloedt.

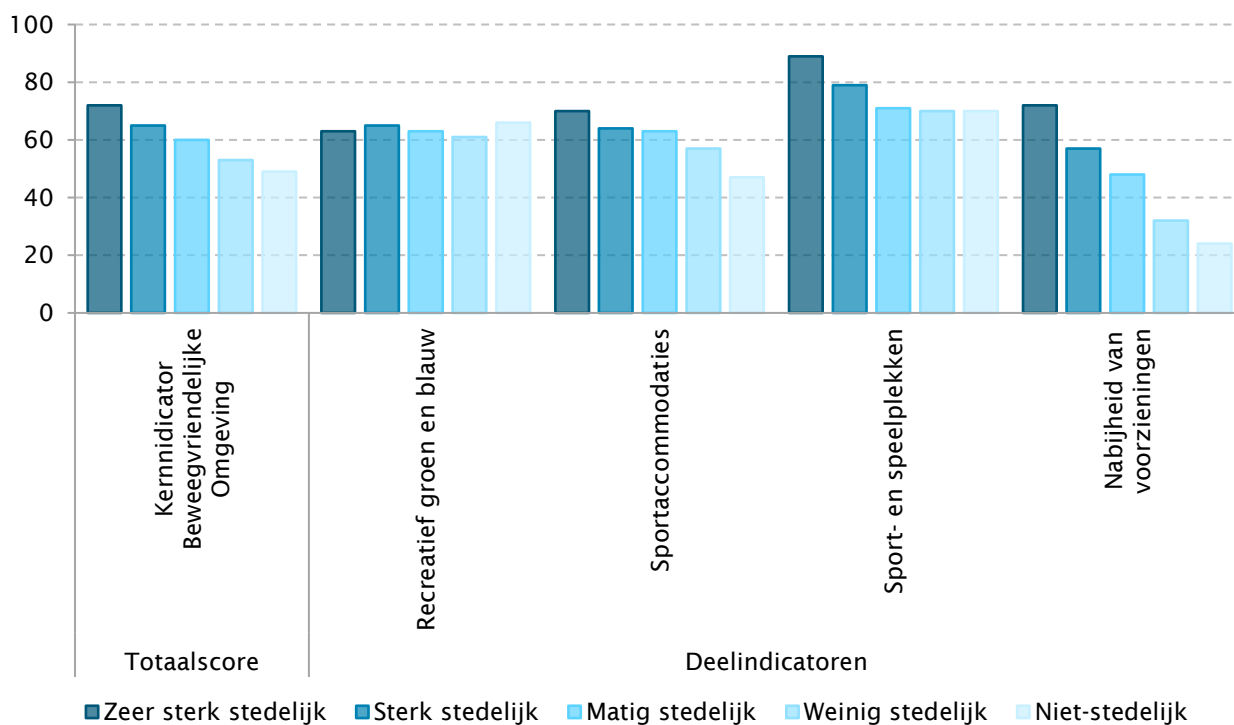
Tabel 5.2 Score Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving en deelindicatoren voor heel Nederland in 2020

(Deel)indicator	Score
Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving	60
<i>Recreatief groen en blauw</i>	63
<i>Sportaccommodaties</i>	62
<i>Sport- en speelplekken in de openbare ruimte</i>	72
<i>Nabijheid van voorzieningen</i>	41

Bron: Mulier Instituut, Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving, 2020.

Over het algemeen zien we dat de gemiddelde score op de kernindicator en de deelindicatoren afneemt naarmate de gemeentestedelijkheid afneemt. Alleen op de deelindicator recreatief groen en blauw scoren niet-stedelijke gemeenten gemiddeld hoger dan (zeer) sterk stedelijke gemeenten (figuur 5.4).

Figuur 5.4 Score Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving en deelindicatoren naar gemeentestedelijkheid in 2020

Bron: Mulier Instituut, Kernindicator Bewegvriendelijke Omgeving, 2020.

De nieuwe KBO wordt tweejaarlijks bepaald voor alle gemeenten en buurten. In het komende jaar wordt vooral gericht op het beschikbaar maken van de KBO op wijkniveau, waar de kernindicator nu alleen beschikbaar is op gemeente- en buurtniveau. Ook staat het op de planning om nieuwe cijfers te integreren. Bijvoorbeeld: als op basis van het in kaart brengen van de speelplekken voor meer speelplekken bekend is voor welke leeftijd ze geschikt zijn, kunnen deze cijfers gebruikt worden om de kernindicator verder te verbeteren. Dit is afhankelijk van de beschikbare data over speelplekken (zie paragraaf 2.1).

5.3 Buitenspelen

In de afgelopen jaren is de aandacht voor buitenspelen en beweegvriendelijke omgevingen voor kinderen flink toegenomen. Dit komt mede doordat buitenspelen in het Nationaal Sportakkoord (Ministerie van VWS, 2018) is benoemd. Zowel binnen de lijn ‘duurzame sportinfrastructuur’ als binnen de lijn ‘van jongs af aan vaardig in bewegen’ wordt gewezen op het belang van buitenspelen, onder andere voor voldoende beweegactiviteit en het ontwikkelen van motorische vaardigheden. In deze paragraaf wordt een kort overzicht gegeven van de inspanningen die verricht zijn in het kader van het thema buitenspelen en worden de belangrijkste opbrengsten benoemd.

Onderzoek naar buitenspelen

In 2019 heeft het Mulier Instituut een eerste beleidsverkenning uitgevoerd naar buitenspelen (Lucassen et al., 2020). Aanleiding voor de beleidsverkenning was de wens van het ministerie van VWS om een programma te ontwikkelen gericht op het bevorderen van buitenspelen door 0-12-jarigen aanvullend op huidige initiatieven. De beleidsverkenning geeft een overzicht van wat op dat moment bekend was over buitenspelen in Nederland op basis van beschikbare databronnen en van het buitenspeelbeleid in Nederland en in andere landen.

Een van de belangrijkste conclusies uit het onderzoek is dat we beperkt zicht hebben op hoeveel kinderen buitenspelen. Dit komt onder andere doordat in het steeds toenemende onderzoek naar buitenspelen het begrip buitenspelen op verschillende manieren afgebakend en gekwantificeerd wordt en er weinig data over een langere periode beschikbaar zijn. Ook is weinig bekend over wat kinderen doen als zij buitenspelen. Door de veelheid aan perspectieven en het ontbreken van goede evaluaties is het inzicht in de effectiviteit van buitenspeelbeleid ook beperkt. Een belangrijke aanbeveling die hieruit naar voren kwam is om vragen in verschillende onderzoeken te harmoniseren. Op deze manier kan op eenduidige wijze in kaart gebracht worden hoe het in Nederland met buitenspelen staat en welke factoren bij kunnen dragen aan buitenspelen.

De afgelopen twee jaar is onder andere voortgebouwd op de kennis uit de beleidsverkenning. Om meer inzicht te krijgen in de factoren die ervoor zorgen dat kinderen buiten gaan spelen is het Mulier Instituut gestart met verschillende onderzoeken. Ten eerste wordt momenteel een factorenanalyse uitgevoerd op de kindmonitor van verschillende GGD-**regio's**. Dit onderzoek geeft inzicht in factoren (leefstijl- en omgevingsfactoren) die gerelateerd zijn aan de hoeveelheid buitenspelen van kinderen. Ten tweede wordt in het najaar van 2021 een literatuurreview uitgevoerd om een overzicht te krijgen van welke factoren aan buitenspelen gerelateerd zijn en wat de samenhang is tussen deze verschillende factoren op basis van wetenschappelijke literatuur en een expertpanel. Ten derde wordt een gemeentelijke toolbox ontwikkeld voor monitoring en evaluatie van buitenspeelbeleid voor gemeenten. Onderdeel daarvan is, in het kader van de harmonisatie, een consensustraject om te komen tot een set vragen om buitenspeelgedrag in kaart te brengen.

In het recent uitgebrachte brancherapport ‘**Sport en bewegen in de openbare ruimte**’ (Prins et al., 2021) is een hoofdstuk gewijd aan buitenspelen. In dat hoofdstuk wordt ingegaan op de ontwikkelingen die eraan hebben bijgedragen dat buitenspelen onder druk staat (verstedelijking, digitalisering en veranderd arbeidsethos), gevolgd door het belang van de openbare ruimte om buitenspelen te stimuleren. In het hoofdstuk wordt benadrukt dat het niet alleen gaat om de fysieke inrichting, zoals speeltuinen, maar dat ook buitenspeelbeleid en organisatie op speelplekken (zoals door buurtsportcoaches) bijdragen aan het stimuleren van buitenspelen.

In opdracht van Jantje Beton is in 2021 onderzoek uitgevoerd naar kinderen in buitenspeelnood (Slot-Heijs et al., nog te verschijnen). Dit onderzoek geeft inzicht in hoe het komt dat kinderen buitenspeelnood hebben en welke groepen kinderen dat betreft. Het resultaat is een overzicht van factoren die bijdragen aan buitenspeelnood en de doelgroepen die buitenspeelnood hebben. Dit overzicht kan bijdragen aan de opzet van een integrale aanpak binnen specifieke contexten en als onderbouwing voor beleid. Ook in dit onderzoek komt het belang naar voren van inzicht krijgen in hoe de verschillende factoren zich tot elkaar verhouden, zodat duidelijk wordt wat bereikt kan worden met interventies en beleid en hoe strategisch ingespeeld kan worden op de samenhang tussen bepaalde factoren.

In 2021 en 2022 wordt in opdracht van de Krajicek Foundation onderzoek uitgevoerd naar het gebruik van playgrounds. Een van de onderzoeken is een evaluatie van de effecten van een regenwerende maatregel (overkapping) op het gebruik van een Krajicek Playground in Zaandam. Het tweede onderzoek richt zich op een evaluatie van het project *The Outdoor Generation*. De doelstelling van *The Outdoor Generation* is om Nederland wereldkampioen buitenspelen te maken. Om deze doelstelling te bereiken zijn tien Krajicek Playgrounds in Nederland geselecteerd waar vraaggestuurde transformaties (op basis van lokaal maatwerk) gaan plaatsvinden. Het Mulier Instituut gaat onderzoeken wat de impact van dit programma als geheel is en wat de impact van de transformaties is op de afzonderlijke playgrounds. In 2021 hebben de voormetingen plaatsgevonden, in 2022 volgen de nametingen.

Aansluitend op de al uitgevoerde en lopende onderzoeken zijn er andere initiatieven te benoemen. Een van deze initiatieven is de Buitenspeelcoalitie. Met ondersteuning van het ministerie van VWS hebben initiatiefnemers Jantje Beton, de Johan Cruyff Foundation en de Krajicek Foundation in samenwerking met het Mulier Instituut en Kenniscentrum Sport en Bewegen de coalitie opgericht. De partijen willen intensiever samenwerken op het gebied van buitenspelen. Het Mulier Instituut verzorgt binnen de coalitie voornamelijk de monitoring en evaluatie. In 2021 is met de coalitie een werkplan opgesteld voor de komende jaren.

Buitenspelen ten tijde van de coronapandemie

Tijdens een deel van de coronapandemie viel, vanwege de coronamaatregelen, het georganiseerde sportaanbod weg en waren scholen gesloten. Via verschillende onderzoeken is geprobeerd in kaart te brengen op welke manier kinderen in tijden van corona sportten, bewogen en buitenspeelden en wat de impact was op buitenspeelplekken. Het Mulier Instituut heeft diverse rapportages en factsheets uitgebracht over de impact van corona op het beweeggedrag van kinderen en op buitenspeellocaties:

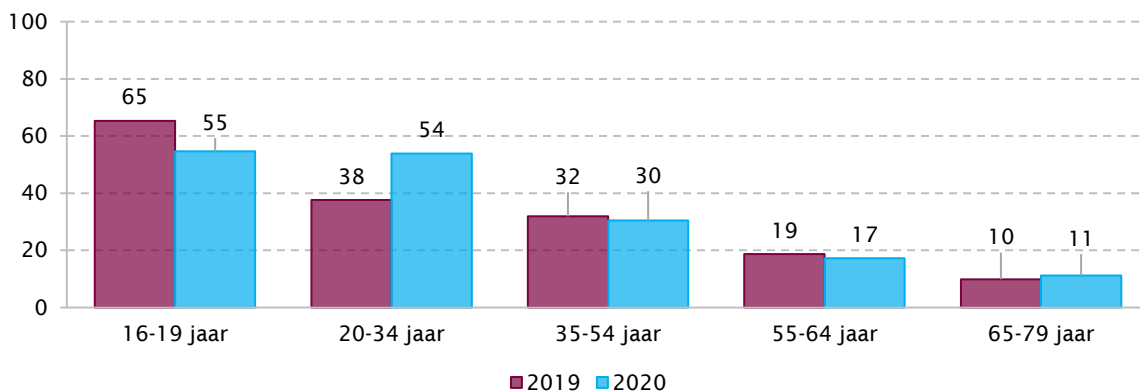
- ouders over buitenspelen in tijden van corona (Slot-Heijs et al., 2020b);
- beweeggedrag van kinderen in tijden van corona (Slot-Heijs et al., 2020a);
- impact van de coronacrisis op buitenspeellocaties: gevolgen van de maatregelen en aanpassingen aan het nieuwe normaal (Collard et al., 2020);
- kinderen en sport in tijden van corona (De Jonge et al., 2020).

5.4 Buitenzwemwater

De vraag naar kennis over het gebruik van buitenzwemwater en de mate van zwemveiligheid in Nederland is de afgelopen jaren gegroeid. Niet alleen maakt men in toenemende mate gebruik van de openbare ruimte om te kunnen sporten en bewegen, ook ontwikkelingen als bevolkingsgroei en meer warme dagen vanwege klimaatverandering zorgen ervoor dat het gebruik van openbaar zwemwater toeneemt in populariteit (Wezenberg-Hoenderkamp & Floor, 2020).

Landelijk gezien heeft bijna één op de drie (32%) Nederlanders van 16 tot 80 jaar in 2020 gezwommen in openbaar buitenzwemwater, zoals een recreatieplas. In 2019 was dit aandeel vergelijkbaar, namelijk 28 procent (Nationaal Sportonderzoek, najaar 2020 en 2019). Uit eerder onderzoek blijkt daarnaast dat drie kwart van de Nederlanders die een buitenzwemplek bezoeken dit op incidentiele basis doen: **zo'n** één tot vier keer per jaar, en dan vooral in de zomermaanden juli en augustus (Floor & Collard, 2019). Het gebruik van open water om te zwemmen lijkt populairder onder de jongere leeftijdsgroepen (figuur 5.5). Daarnaast hebben jongvolwassenen van 20 tot 35 jaar in 2020 meer gebruik gemaakt van openbaar zwemwater dan in 2019 (respectievelijk 54% en 38%).

Figuur 5.5 Gebruik van openbaar zwemwater in de afgelopen twaalf maanden in Nederland, in 2019 (n=1.503) en 2020 (n=1.500), door 16-79-jarigen (in procenten, minimaal één keer per jaar)

Bron: Mulier Instituut, Nationaal Sportonderzoek (NSO), najaar 2019 en 2020.

Naast de landelijke meting als onderdeel van het Nationaal Sportonderzoek heeft het Mulier Instituut onderzoek gedaan naar het gebruik van en de behoefte aan buitenzwemwater in en rond Utrecht, waaruit bleek dat 59 procent van de bevroegde respondenten in de zomer van 2019 een buitenzwemplek bezocht (Wezenberg-Hoenderkamp & Floor, 2020). Dit aandeel is aanzienlijk groter dan het landelijke gemiddelde. In lijn met de landelijke cijfers blijkt daarnaast dat 79 procent van de bezoekers slechts incidenteel gebruik maakt van buitenzwemwater. De nabijheid van de locatie lijkt de belangrijkste reden om te kiezen voor een bepaalde zwemplek. Opvallend is dat kinderen van 12 tot 18 jaar veelal zonder begeleiding buitenzwemwater bezoeken, terwijl kinderen jonger dan 12 jaar vaker worden begeleid. Om deze inzichten te verscherpen is het gebruik van buitenzwemwater in de zomer van 2021 opnieuw gemeten. De verwachting is dat het gebruik van buitenzwemwater in deze periode minder beïnvloed is door coronamaatregelen, waardoor een objectiever beeld kan worden geschetst van het gebruik van en de behoefte aan buitenzwemwater.

Kennisbevordering zwemvaardigheid en -veiligheid

Om de kennis van zwemveiligheid te bevorderen heeft de Nationale Raad Zwemveiligheid (NRZ), ondersteund door het ministerie van VWS, het kennisproject NL Zwemveilig opgezet. Binnen dit project, dat liep van 2016 tot 2020, werkte NRZ samen met verschillende kennisinstituten (Mulier instituut, Kenniscentrum Sport & Bewegen, Hanzehogeschool Groningen en hogeschool Windesheim) aan de kennisontwikkeling op het gebied van zwemveiligheid. Aansluitend is in 2020 het Nationaal Plan Zwemveiligheid van start gegaan. Hierin wordt voortgebouwd op de vergaarde kennis en inzichten, met als voornaamste doel om zwemvaardigheid en zwemveiligheid van de Nederlandse bevolking te verbeteren.

In het kader van NL Zwemveilig heeft het Mulier instituut onderzoek gedaan naar de ervaren veiligheid bij buitenzwemplekken in Nederland (Floor & Collard, 2019). Met een buitenzwemplek worden plaatsen bedoeld met water op een openbare plek in de vrije natuur, zoals een meer, kanaal, recreatiebad of zee. Uit de resultaten blijkt dat het veiligheidsgevoel hoog is: een ruime meerderheid van de Nederlanders (15-79 jaar) geeft aan zich vaak of altijd veilig te voelen wanneer zij zwemmen in een buitenzwemplek. Goede zwemvaardigheden worden door 79 procent beschouwd als een vereiste voor zwemmen in buitenwater en 72 vindt dat kinderen tot 12 jaar moeten worden begeleid als zij in buitenwater zwemmen. Naast het veiligheidsgevoel biedt het onderzoek enkele relevante inzichten in de behoefte aan veiligheidsmaatregelen. Eén op de zes Nederlanders geeft aan geen veiligheidsmaatregelen te zien bij de buitenzwemplek die zij het meest bezoeken, terwijl bijna 60 procent aangeeft het wenselijk te vinden dat toezicht aanwezig is. Bij onofficiële buitenzwemplekken, zoals kanalen of rivieren, worden veiligheidsmaatregelen het minst waargenomen. Een kwart van de Nederlanders vraagt anderen om een om een oogje in het zeil te houden als zij gaan zwemmen in een openbare buitenzwemplek. Nog eens één op de drie geeft aan te gaan zwemmen waar zij niet kunnen staan (Floor & Collard, 2019).

Bijdragend aan de uitvoering van het Nationaal Plan Zwemveiligheid heeft het Mulier Instituut onderzoek gedaan naar de verschillende manieren waarop gemeenten zwemmen kunnen stimuleren en zwemveiligheid kunnen waarborgen (Floor, 2021). 129 gemeenten hebben deelgenomen aan een peiling van de Vereniging Sport en Gemeenten, uitgevoerd in december 2020. Hieruit blijkt dat veel gemeenten aandacht geven aan het stimuleren van zwemmen en zwemveiligheid en hierbij gericht beleid voeren. In ruim de helft (53%) van de lokale sportakkoorden komt het thema aan bod, waarbij met name wordt ingezet op vangnetregelingen, schoolzwemmen en buurtsportcoaches.

Om het zwemmen voor mensen met een lager inkomen toegankelijker te maken maakt in 2020 91 procent van de gemeenten gebruik van een vangnetregeling, zoals een subsidieregeling. De regelingen specifiek gericht op het stimuleren van zwemles voor kinderen worden op verschillende manieren aangeboden, waarvan een financiële vergoeding tot een maximumbedrag het meest voorkomt (één op de drie). Dit blijkt doorgaans echter niet voldoende om de financiële drempel voor het halen van een A-diploma weg te nemen: het meest voorkomende maximumbedrag van 225 euro kan ongeveer een derde van de kosten dekken.

Een deel van de gemeenten (31%) heeft daarnaast een specifieke vangnetregeling gericht op het bevorderen van de zwemvaardigheid van asielzoekers en migranten. Het aandeel gemeenten dat schoolzwemmen aanbiedt of ondersteunt lijkt over de jaren stabiel te zijn gebleven: in 2016 en 2020 geldt dit voor één op de drie gemeenten. Kleine gemeenten investeren minder in schoolzwemmen dan grotere gemeenten. Een kwart van de gemeenten zet buurtsportcoaches in om te begeleiden bij aanbod van aangepast zwemmen, schoolzwemmen of vangnetregelingen, of als verenigingsondersteuners bij zwemverenigingen.

In 2021 en 2022 wordt onderzoek naar zwemvaardigheid en zwemveiligheid voortgezet waarin specifiek aandacht wordt besteed aan kwetsbare groepen in de samenleving. Uit eerder onderzoek blijkt dat jongeren zonder zwemdiploma of met alleen een A-diploma vaker uit een gezin komen met een lager

inkomen (Floor & Tiessen-Raaphorst, 2019). Daarnaast blijkt het voor kinderen met een beperking of ontwikkelingsstoornis relatief lastig om een zwemdiploma te halen: 13 procent van de kinderen met een motorische beperking en/of gedragsaandoening behaalt geen zwemdiploma en 45 procent van de ouders van deze kinderen geeft aan dat hun kind na het volgen van een zwemlestraject nog niet zelfredzaam is in het water (Hilhorst, 2021). In het najaar van 2021 voert het Mulier Instituut een onderzoek uit naar de achterliggende redenen waarom zowel kinderen die opgroeien in armoede als kinderen met beperking minder vaak in het bezit zijn van een A-diploma. Via groepsgesprekken met de ouders van deze kinderen worden de meest ervaren belemmeringen bij het volgen van zwemles inzichtelijk gemaakt.

In het verlengde hiervan ontwikkelt NRZ in samenwerking met partners een ‘kennis- en innovatieagenda zwemmen en zwemveiligheid’ (KIAZZ). Hiervoor is een vragenlijst uitgezet bij zwembadmedewerkers om inzicht te krijgen in de kennisbehoefte en de interesse in innovatie. Zwembadmedewerkers geven daarbij aan belang te hechten aan het opdoen van kennis en aan innovatie in de zwembranche (Hollander & Hoekman, 2021). Zo is er onder andere behoefte aan kennis over nieuw aanbod voor bestaande doelgroepen en het opzetten van activiteiten voor specifieke doelgroepen, mogelijkheden om kinderen te binden na de zwemles, nieuwe manieren van leren in de zwemles, en het beter en eerder herkennen en voorkomen van verdrinkingen. Later dit jaar komen de uitkomsten van de vragenlijst voor lifeguards bij open buitenwater beschikbaar, waarin ook is ingegaan op de kennisbehoefte en de interesse in innovatie.

6. Vraagstukken, opgaven en opbrengsten

In dit 'Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2021' is een overzicht gegeven van de aanwezige kennis en beleidsondersteunende informatie voor de pijler duurzame sportinfrastructuur van het Nationaal Sportakkoord. Door jaarlijks de beschikbare kennis op dit thema te bundelen willen we bijdragen aan processen van lerend beleid en de benodigde beleidsondersteunende informatie bieden voor de pijler duurzame sportinfrastructuur. We hebben daarbij in dit rapport de kennis thematisch bij elkaar geplaatst **op de volgende vier thema's**: (1) algemene kengetallen over sportaccommodaties in Nederland op basis van de DSA, (2) duurzaamheidsopgaven in de sport, (3) exploitatie- en beheervraagstukken bij sportaccommodaties en (4) de beweegvriendelijke omgeving.

In dit laatste hoofdstuk brengen we de informatie uit de vorige hoofdstukken samen en worden de belangrijkste vraagstukken en opgaven per thema samenvattend benoemd en verder uitgewerkt. We gaan verder in op de belangrijkste opbrengsten en uitkomsten van het onderzoek en bieden inzicht in bereik en betekenis van het gevoerde beleid.

6.1 Vraagstukken en opgaven

Uit de voorgaande hoofdstukken komen vraagstukken naar voren die de komende jaren aandacht vragen. Hieronder gaan we kort in op deze vraagstukken en geven we waar mogelijk aan hoe deze in de komende periode worden opgepakt.

DSA/landschap van sportaccommodaties

Voor de DSA blijft het van belang om de database actueel te houden en deze verder uit te breiden met kenmerken van sportaccommodaties. Zo kan worden voorzien in kengetallen voor sportaccommodaties en de beweegvriendelijke omgeving en kunnen ontwikkelingen in het (fysieke) sportaanbod worden gevolgd. Door gebruik van nieuwe technieken - dit jaar bijvoorbeeld het werken met geometrie en het intekenen van gebouwen via koppelingen met andere databestanden (Basisregistratie Adressen en Gebouwen - BAG) en **luchtfoto's** - ontstaat een beter inzicht in de aanwezige sportruimte. Dit jaar heeft dit geresulteerd in een beter overzicht van de aanwezige binnensportruimte.

Op het terrein van datavalidatie is in 2021 door samenwerkingen en technologische innovaties een flinke **stap gezet. Hierbij zijn de controles op basis van luchtfoto's en automatische beelddetectie** noemenswaardig, net als de koppeling met andere systemen en dataverzamelingen. Dit heeft geleid tot een betere datavalidatie en daarnaast gezorgd voor een betere registratie van meerdere kenmerken per sportaccommodatie. Verder heeft automatische beelddetectie inzicht geboden in de energieopwekking bij binnensportaccommodaties door automatisch zonnepanelen te detecteren op de daken van omliggende sportaccommodaties. Geautomatiseerde datavalidatie en het aangaan van samenwerkingsrelaties bieden uitkomst in de huidige tijd, waarin door coronamaatregelen de mogelijkheden tot fysiek schouwen van sportaccommodaties beperkt zijn.

Op beide aspecten, zowel datavalidatie als uitbreiding van detailinformatie over accommodaties, is blijvende aandacht nodig in 2022, waarbij kan worden voortgebouwd op de inspanningen uit 2021. Hierbij valt te denken aan het registreren van toegankelijkheidskenmerken van sportaccommodaties in aansluiting op de ambities van het VN-Verdrag Handicap, waarvoor samenwerking is gezocht met Ongehinderd en Uniek Sporten. Verder kan het datavalidatieteam naar verwachting in 2022 de fysieke schouwen opstarten, wanneer de beperkende coronamaatregelen hopelijk achter de rug zijn.

Een opgave voor 2022 ligt bij de data-uitwisseling tussen de DSA en het op te zetten Kwaliteitszorgsysteem Sportaccommodaties (KZS) van NOC*NSF. Hier liggen veel kansen om de aanwezige kennis over sportaccommodaties te clusteren en breed te ontsluiten. De meerwaarde van KZS zit onder meer in het bieden van inzicht in aspecten van kwaliteit van sportaccommodaties en koppeling met normering en certificering. Hier wordt in 2022 aan gewerkt.

Dit jaar hebben 37 organisaties een export opgevraagd van de DSA. Daarnaast is er de mogelijkheid om via API de online database uit te lezen en bestaat er een portaal voor gemeenten. Door de verschillende en deels geautomatiseerde mogelijkheden om gebruik te maken van de DSA is het niet mogelijk om exact aan te geven hoeveel organisaties gebruik gemaakt hebben van gegevens uit de DSA. Omdat het relevant is om inzicht te hebben in wie waarom gebruik maakt van de DSA, gaan we komend jaar meer aandacht besteden aan registratie van gebruik van de DSA en navraag doen naar de doeleinden voor gebruik. Daarbij valt te denken aan inzichtelijk maken in welke mate gemeenten gebruik maken van het portaal voor gemeenten van de DSA en wat achtergronden zijn voor het opvragen van data uit de DSA. Dat neemt niet weg dat we door het open karakter van de database niet in staat zullen zijn om inzicht te bieden in het totale gebruik. Het gaat dan vooral om de data die we uitwisselen met andere organisaties en die vanuit deze organisaties worden benut en mogelijk worden uitgelezen of gebruikt door aangesloten of aanverwante partijen.

Met de intensivering van de dataverzameling bij zwembaden hebben we een beter inzicht gekregen in de overdekte zwembaden in Nederland. Dit inzicht ontbreekt nog grotendeels voor buitenzwembaden. De beleidsaandacht voor deze buitenzwembaden is het afgelopen jaar toegenomen, mede door de coronamaatregelen, waardoor overdekte zwembaden moesten sluiten. Er ontstond behoefte aan inzicht in mogelijkheden om buiten te zwemmen in bij voorkeur verwarmde buitenbaden. De DSA bevat beperkte informatie over de aanwezigheid van verwarmde buitenbassins, en het voornemen is nu om deze informatie in 2022 uit te breiden. Dit past in de bredere aandacht voor buitenzwemwater.

Er is niet alleen behoefte aan meer detailinformatie over buitenzwembaden. Ook aspecten van duurzaamheid, aanwezige randvoorzieningen en toegankelijkheid van sportaccommodaties zijn benoemd als relevante aanvullingen voor de DSA. Hierbij kan gedacht worden aan energielabels, het aanlegjaar van kunstgrasvelden, de aanwezigheid van (en het type) veldverlichting, aanwezige kleedkamers en de toegankelijkheid van voorzieningen. Hiermee sluiten de data nog beter aan op bestaande beleidsvragen. Daarnaast wordt door de toegenomen aandacht voor buitenspelen, onder andere in het verlengde van de beweegvriendelijke omgeving en de beleidsagenda op buitenspelen, ingezet op een beter overzicht van speelplekken in Nederland. In 2021 is een eerste stap gezet in het toevoegen van data over speelplekken. In 2022 is er aandacht voor het verbeteren van de registratie van speelplekken.

Bij het verder ontwikkelen van de DSA en kennis over het landschap van sportaccommodaties wordt ook gekeken naar databases in andere landen. De uitwisseling van expertise binnen de expertgroep van accommodatiedatabases zal onder leiding van het Mulier Instituut in het komende jaar worden voortgezet. Deze is vormgegeven in drie bijeenkomsten in samenwerking met de Raad van Europa. De eerste bijeenkomst (december 2021) richt zich op veranderingen in accommodatiegebruik als gevolg van coronamaatregelen en implicaties hiervan voor de exploitatie van sportaccommodaties. De tweede bijeenkomst (maart 2022) richt zich op de verduurzaming van de sport, met uiteraard een focus op sportaccommodaties. In de derde bijeenkomst (oktober/november 2022) staan financieringsvraagstukken van sportaccommodaties centraal.

Duurzaamheid

Het belangrijkste vraagstuk binnen het thema duurzaamheid is de mate waarin de duurzaamheidsmaatregelen hebben geleid tot een afname van het energieverbruik en een CO₂reductie tot

gevolg hebben. Het dashboard van het CBS over energie- en gasverbruik gaat voornamelijk uit van data uit 2018. Hiermee biedt dit dashboard op dit moment nog geen inzicht in de uitwerking van de duurzaamheidsmaatregelen op het energie- of gasverbruik. De verwachting is dat deze mogelijkheid in 2022 wel ontstaat wanneer het CBS de data van 2020 en 2021 gaat gebruiken voor het dashboard en een nieuwe koppeling maakt met de data uit de DSA, om zo sportaccommodaties te identificeren.

Op basis van diverse bevestigingen (gemeenten en sportaanbieders) en registratiegegevens van de BOSA is er wel inzicht in de doorgevoerde duurzaamheidsmaatregelen. Maar zoals gezegd is onduidelijk hoe dit uitwerkt op het energieverbruik. De energiescans die tot nu toe zijn afgenomen bij sportaanbieders geven wel een beeld van het besparingspotentieel. Voor komend jaar is het van belang dat een goede registratie wordt opgezet van de stappen die een vereniging zet op basis van de afgenomen energiescans en wat daaruit volgt. Daarbij kan gedacht worden aan inzicht in de genomen maatregelen, de mate waarin het advies hiermee is opgevolgd en het daarbij te verwachten besparingspotentieel of de werkelijk gerealiseerde energiebesparing. Verder is het wenselijk om ook in 2022 een koppeling te maken tussen de DSA en EP-online om te bezien of er voor meer sportaccommodaties energielabels beschikbaar zijn.

Aanvullend op het bovenstaande is er behoefte aan meer inzicht in de omvang van de investeringen in duurzaamheid door gemeenten. Nu is op basis van de BOSA wel (gedeeltelijk) een beeld van de investeringen van verenigingen, maar ontbreekt het aan inzicht in wat gemeenten hierin voor hun rekening nemen. Het gaat hierbij zowel om de omvang van de subsidies die zij hiervoor beschikbaar stellen als om de duurzaamheidsinvesteringen in de eigen sportaccommodaties. Op basis van bevestigingen in het afgelopen jaar is duidelijk geworden dat de coronapandemie maar beperkt gevolgen heeft gehad voor de omvang van duurzaamheidsinvesteringen. Het blijft evenwel onduidelijk hoe die duurzaamheidsinvesteringen bij gemeenten mogelijk worden gemaakt en hoe deze intern gefinancierd worden. In 2022 wordt samen met VSG gekeken hoe hier beter inzicht in kan worden verkregen.

Het ontbreekt voornamelijk ook aan een goed inzicht in de uitgaven van de ondernemende sportaanbieders, zoals fitnesscentra en maneges, aan aspecten van duurzaamheid. Dit zou komend jaar meegenomen kunnen worden in bevestigingen bij de ondernemende sportaanbieders. Daarnaast is het wenselijk om te kijken naar de mogelijkheden om in nationale regelingen voor ondersteuning van ondernemers (bijvoorbeeld SBI) te bekijken welke investeringen zijn gedaan door ondernemende sportaanbieders.

De energiescans en begeleidingstrajecten bij sportverenigingen lopen ten einde. Om verenigingen te ondersteunen is het programma Sport NL Groen opgezet. Het is belangrijk om te monitoren in welke mate de sportaanbieders dit platform weten te vinden, hier gebruik van maken en hier meerwaarde aan onttelen. Naast het bieden van inzicht in de uitgevoerde maatregelen en gerealiseerde besparingen in opvolging van de energiescans staat de monitoring van Sport NL Groen voor 2022 op het programma. De gedachte is dat hiermee een goed beeld ontstaat van hoe de sportaanbieders bijdragen aan de verduurzaming in de sport.

Net als in eerdere jaren stellen we dit jaar vast dat de beschikbare subsidie van de BOSA niet volledig wordt benut door sportverenigingen. Hoewel hier verschillende mogelijke oorzaken voor aan te wijzen zijn, ontbreekt het aan een goed sluitend antwoord over de achtergrond hiervan. Het drempelbedrag van 5.000 euro subsidie kan hier een rol spelen, maar ook mogelijke onbekendheid met de regeling. Uit de verenigingsmonitor blijkt immers dat een deel van de verenigingen duurzaamheidsmaatregelen heeft toegepast zonder hierbij gebruik te maken van de BOSA. Daarnaast kan sprake zijn van minder duurzaamheidsinvesteringen dan verwacht, waardoor de BOSA-budgetten te hoog zijn vastgesteld. In 2022 wordt nader onderzoek gedaan om te achterhalen wat de oorzaak is van het verschil tussen budget en aangevraagd bedrag bij de BOSA. Hiervoor worden onder andere in de Verenigingsmonitor vragen opgenomen over de BOSA, met aandacht voor eventuele beperkingen die het drempelbedrag met zich meebrengt voor verenigingen.

In relatie tot milieuvriendelijk beheer van grassportvelden is een 1-meting gepland bij de gemeentelijke beheerders van sportvelden. Het verkrijgen van meer inzicht in de wijze waarop sportverenigingen bij geprivatiseerde sportvelden invulling geven aan het beheer van grassportvelden is een aandachtspunt voor 2022. Het uitzetten van een bevraging via de sportbonden heeft niet geleid tot voldoende responderende verenigingen met verantwoordelijkheid voor het onderhoud van de eigen grassportvelden. De ambitie is nu om te komen tot een nieuw monitorplan. Daarbij wordt gedacht aan gesprekken met verenigingen op geprivatiseerde sportaccommodaties en met professionele groenbedrijven die deels in opdracht van verenigingen en stichtingen werken, om zo breed informatie op te halen over de mate van milieuvriendelijk beheer op niet-gemeentelijke grassportvelden. Mogelijk wordt in 2022 ook nagedacht over een monitorplan voor kunstgrasvelden. Hier is in een eerder stadium gesproken over de wens om inzicht te krijgen in het gebruik van chemie op kunstgrasvelden, maar dit heeft vooralsnog geen opvolging gekregen.

In 2021 zijn de inspanningen op circulariteit verbreed en gaat het om meer dan hergebruik van kunstgrasvelden. Het gebruik van *single-use* plastic in sportkantines is zo goed als verleden tijd, nu de laatste voorraden hiervan worden opgemaakt. Daarnaast heeft een klein deel van de verenigingen gebruik gemaakt van de mogelijkheid van Statiegeld Nederland om een container en informatiemateriaal aan te vragen voor het inzamelen van plastic flessen. Het is goed om te monitoren hoe verenigingen invulling geven aan deze rol.

Waar circulariteit nu weliswaar breder is, lag binnen de aanvragen bij de BOSA de nadruk nog wel op kunstgrasgerelateerde aanvragen. De aanvragen hadden grotendeels betrekking op hergebruik van infillzand voor kunstgrasvelden. Positief punt is dat het, gelet op de tot 1 september 2021 aangevraagde subsidie op circulariteit, te verwachten is dat de investeringen in circulaire maatregelen vanuit de BOSA in 2021 groter zijn dan in 2020. Waar het gaat om de investeringen of inzet vanuit gemeenten op circulariteit, is veel onbekend. Ruim een derde van de sportambtenaren geeft aan niet te weten wat de gemeente op dit punt heeft gedaan. Belangrijke opgave voor 2022 is hiermee om aandacht voor circulariteit in het sportbeleid te brengen en onderdeel te maken van de lokale aandacht voor verduurzaming van de sport.

De winnaars van de Small Business Innovation Research (SBIR) hebben twee typen kunstgrasvelden ontwikkeld: een volledig recyclebaar kunstgrasveld en een kunstgrasveld dat aan het einde van de levensduur composteerbaar is. Bij de Innovatieprijs Sportaccommodaties behoorde een kunstgrasontwikkeling tot een van de winnaars. Bij dit winnende kunstgrassysteem kunnen aan het einde van de levensduur van het veld alle componenten na scheiding weer met hoge kwaliteit worden hergebruikt. Het breder delen van deze innovaties is een aandachtspunt voor 2022, om er zo voor te zorgen dat ze breed navolging krijgen in de sector.

Daarnaast wordt als onderdeel van het KZS gewerkt aan nieuwe normering en certificering van kunstgrasvelden, met beoogde afronding in het voorjaar van 2022. Verder wordt de Life Cycle Assessment tool (LCA-tool), waarmee kunstgrasvelden kunnen worden gewaardeerd op duurzaamheid en circulariteit, in 2022 doorontwikkeld. Daarbij is het streven om te komen tot een onafhankelijke en toetsbare tool, die gedragen wordt door alle partijen in de sector, gebruiksvriendelijk is voor gemeenten en gekoppeld kan worden aan de Nationale Milieu Database.

Exploitatie en beheer

Dit jaar is meer inzicht gekomen in de eigendomsverhoudingen bij sportaccommodaties. Hieruit komt naar voren dat het een zeer divers landschap is van eigendomsverhoudingen. Dit is behulpzaam bij het bepalen van wie aan zet is voor het realiseren van de verduurzaming van sportaccommodaties en

randvoorzieningen. Voor 2022 is het belangrijk om het inzicht hierin verder aan te scherpen en daarnaast inzicht te krijgen in financieringsvraagstukken van gemeenten en sportaanbieders bij sportaccommodaties en randvoorzieningen. Dit laatste punt staat op de agenda voor een bijeenkomst die het Mulier Instituut samen met de Raad van Europa organiseert in oktober/november 2022. Dit onderwerp krijgt ook onderzoekmatig aandacht in 2022.

Ondanks de doelen uit het sportakkoord om de exploitatielasten van sportaccommodaties terug te dringen, zijn de uitgaven aan sportaccommodaties in 2020 gestegen ten opzichte van 2019. Het is van belang om in 2022 meer kennis te vergaren over de achtergronden van deze stijgende uitgaven aan sportaccommodaties. Mogelijk is dit te herleiden tot de coronamaatregelen, maar er kunnen ook andere verklaringen zijn voor de toegenomen uitgaven aan sportaccommodaties. Vorig jaar constateerden we namelijk dat ook de uitgaven aan sportaccommodaties in 2019 hoger waren dan in 2018, waardoor nu twee jaar op rij sprake is van een toename van de overheidsuitgaven aan sportaccommodaties. De monitor financiële aspecten van lokaal sportbeleid kan mogelijk meer inzicht bieden in financieringsvormen van sportaccommodaties en achtergronden van exploitatietekorten en toegenomen uitgaven aan sportaccommodaties. In 2018 heeft de 0-meting plaatsgevonden en de 1-meting is voorzien voor 2022.

Onderdeel van een exploitatiemodel zijn de huurtarieven. Afhankelijk van de hoogte van de huurtarieven en de bezetting kunnen de exploitatietekorten hoger of lager uitvallen. Om meer zicht te krijgen in de huurtarieven en de opbouw daarvan is een huurtarievenmonitor opgezet. In dit rapport is daarbij vooral inzicht geboden in de opbouw van tarieven en verschillende tarieven voor verschillende gebruikersgroepen. Komend jaar wordt deze huurtarievenmonitor voortgezet en wordt meer inzicht geboden in de overeenkomsten en verschillen in tarieven. Dit kan behulpzaam zijn voor gemeenten en andere betrokkenen en een beter beeld geven van de inkomstenkant van sportaccommodaties.

Uit de vastgestelde subsidie van de SPUK blijkt dat gemeenten aanzienlijk minder uitgaven aan sportaccommodaties hebben gedaan dan was begroot en aangevraagd bij de SPUK. Waar op basis van de aanvragen sprake was van een overvraging van de subsidie, bleek uit de uiteindelijke afrekening dat er minder vastgesteld is dan er beschikbaar was aan subsidie. Dit betekent dat de beschikbare gelden binnen de SPUK niet geheel benut zijn. Op basis van de beschikbare gegevens is niet inzichtelijk waardoor het precies komt dat gemeenten veel meer begroten dan uiteindelijk geïnvesteerd wordt in de sport op basis van de SPUK-aanvragen. Het is ook niet bekend op welke posten minder (of meer) wordt uitgegeven dan aangevraagd. Vervolgonderzoek naar de uiteindelijk gedane investeringen kan meer inzicht in deze nog openstaande vraagstukken geven. Wanneer we kijken naar de gemeentelijke uitgaven aan sport, geldt vaak dat de uiteindelijke realisatie op sport ongeveer 2 procent hoger ligt dan de begrote uitgaven aan sport. Dat maakt het des te opmerkelijker dat bij de SPUK juist sprake is van lagere sportuitgaven dan was begroot.

De aangeboden steunmaatregelen vanwege coronamaatregelen zijn behulpzaam geweest voor gemeenten en sportaanbieders. De ontstane additionele tekorten bij de exploitatie van sportaccommodaties konden hiermee worden gedekt. Hierdoor heeft de coronapandemie maar beperkt invloed gehad op investeringen in sportaccommodaties. Waar sprake was van wijzigingen, ging het vooral om het naar voren halen of uitstellen van onderhoud. Het blijft evenwel de vraag of de coronapandemie geen langetermijngevolgen met zich meebrengt voor de financiële mogelijkheden van gemeenten en het gebruik van sportaccommodaties. Het is daarom raadzaam om in de monitoring aandacht te blijven houden voor de financiële situatie bij gemeenten en de gemeentelijke uitgaven aan sport en in het bijzonder aan sportaccommodaties. Hetzelfde geldt voor ontwikkelingen in sportaccommodatiegebruik en de mogelijkheden die sportverenigingen hebben om de sportaccommodaties die zij beheren goed te onderhouden.

Een van de indicatoren van de themalijn duurzame sportinfrastructuur is de aanwezigheid van open sportparken. In dit jaarrapport is alleen ingegaan op het gebruik en de beperkingen van flexibele exploitatiemodellen. Bij flexibele exploitatiemodellen is de aandacht vooral gericht op het verhuren van de sportparken aan verschillende gebruikers op basis van het toewijzen van specifieke gebruiksuren. Dit vergroot in potentie het gebruik van sportparken, maar werkt in de praktijk niet altijd even goed. De voornaamste reden hiervoor is het ontbreken van andere partijen die gebruik willen maken van de sportvelden naast de vereniging die als hoofdgebruiker wordt gezien. Daarbij speelt mee dat randvoorwaardelijke zaken vaak niet gericht zijn op het mogelijk maken van deelgebruik. Bij open sportparken ligt de nadruk meer op het openstellen van het park voor ongeorganiseerd en 'vrij' gebruik door de buurt op momenten dat het sportpark niet in gebruik is door de sportvereniging. In 2022 hebben we in onze monitoring bij gemeenten en bij sportverenigingen aandacht voor de aanwezigheid van en ervaringen met open sportparken.

Beweegvriendelijke omgeving

In dit jaarrapport is geen aandacht uitgegaan naar de rol van sport en bewegen in omgevingsvisies. In 2022 is op basis van het monitorplan een vervolgstudie (vorige studie in 2020) voorzien naar de rol van sport en bewegen in de omgevingsvisie. Hierbij is aandacht voor de combinatie die op lokaal niveau gemaakt wordt tussen de omgevingsvisie, het sportakkoord en het preventieakkoord. De verwachting is dat mede door de coronapandemie de openbare buitenruimte meer op het netvlies is gekomen als gezondheidsbevorderende leefomgeving. We gaan bezien in welke mate mogelijkheden om te sporten en bewegen in die openbare ruimte een rol hebben gekregen in de opgestelde omgevingsvisies en hoe daar uitvoering aan is gegeven. Verder blijven we aandacht houden voor het werkelijke gebruik van en de tevredenheid over de beweegvriendelijke omgeving.

De Kernindicator Beweegvriendelijke Omgeving (KBO) is nu op gemeenteniveau beschikbaar. Het komende jaar wordt ingezet op het beschikbaar krijgen van de KBO op wijkniveau. Hiermee kan op kleiner schaalniveau inzicht worden verkregen in mogelijke verbeterpunten in de beweegvriendelijke omgeving en in de uitwerking van eventuele aanpassingen op de score op de beweegvriendelijke omgeving. Verder is geconstateerd dat de informatie over speelplekken niet in alle gevallen gespecificeerd is voor leeftijdsgroepen. Dit is wel relevante informatie om in te kunnen schatten of de aanwezige speelplekken aansluiten bij het profiel van de inwoners van de wijk of buurt. Door de dataverzameling en registratie van speelplekken te verbeteren kan hiermee ook de deelindicator voor speelplekken verder worden geoptimaliseerd. Het verkrijgen van meer inzicht in speelplekken en het gebruik daarvan past ook bij de toegenomen beleidsaandacht voor buitenspelen. Zo is heeft het ministerie van VWS dit jaar onder andere de Buitenspeelcoalitie geïnitieerd, waarin partijen zich samen inzetten om kinderen meer buiten te laten spelen.

Wanneer we kijken naar buitenzwemwater, speelt daar het vraagstuk van zwemveiligheid. Het is van belang om goed zicht te hebben op het gebruik van buitenzwemwater en eventuele gevaren die zich daarbij voordoen. Vanuit NRZ wordt gewerkt aan een kennis- en innovatieagenda zwemmen en zwemveiligheid (KIAZZ). Daarbinnen is ook aandacht voor buitenzwemwater en voor de wijze waarop lifeguards bij buitenwater gebruik maken van of behoefte hebben aan kennis en innovatie. In 2022 zal NRZ deze KIAZZ afronden en vervolgens ten uitvoer brengen. Als onderdeel van de monitoring van het sportakkoord hebben we aandacht voor het gebruik van en de tevredenheid over buitenzwemwater als onderdeel van sporten en bewegen in de openbare ruimte.

6.2 Opbrengsten – bereik en betekenis van beleid

Waardevolle koppelingen met de DSA

Door koppelingen te maken tussen de DSA en andere databases ontstaan nieuwe inzichten en komt relevante beleidsinformatie beschikbaar. De huidige opzet van de DSA heeft het mogelijk gemaakt om samen met CBS-data uit 2018 te komen tot een goede nulmeting van het energie- en gasverbruik van sportaccommodaties. De aanstaande koppeling van de DSA met het Kwaliteitszorgsysteem Sportaccommodaties van NOC*NSF is een andere waardevolle koppeling die door samenwerking en gedeelde beleidsinzet mogelijk wordt gemaakt. Door de diverse koppelingen en samenwerkingen in het veld komt relevante beleidsinformatie over sportaccommodaties beschikbaar.

Goede sportinfrastructuur

Nederland kent een goede sportinfrastructuur die lijkt afgestemd op de lokale context. Vanuit aspecten van leefbaarheid en bereikbaarheid zijn er relatief veel sportaccommodaties in plattelandsgemeenten. Dit is terug te zien in de score op de Kernindicator Sportaccommodaties. Landelijk komt de score van de indicator uit op 21,5, terwijl niet-stedelijke gebieden 29,9 scoren, **krimpregio's 26,6 en anticipeerregio's 27,9**. De goede spreiding van sportmogelijkheden wordt onderstreept door een grote tevredenheid bij de burger over sport- en beweegmogelijkheden in de buurt. Ook de bereikbaarheid van voorzieningen wordt positief beoordeeld. Waar het gaat om de bereikbaarheid te voet en met openbaar vervoer, zijn relatief veel mensen ontevreden. In beide gevallen gaat het om 12 procent van de sporters die gebruik maken van een binnensport- of buitensportaccommodatie.

Subsidiemogelijkheden niet volledig benut

Met de regeling specifieke uitkering stimulering sport (SPUK Sport) en de stimuleringsregeling bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA) zijn subsidiemogelijkheden beschikbaar voor respectievelijk gemeenten en verenigingen. Voor beide subsidiemogelijkheden geldt dat de volle mogelijkheden ervan niet worden benut. In het geval van de SPUK Sport voor gemeenten ligt dit vooral aan de werkelijke uitgaven van gemeenten, die achterlopen bij het aangevraagde bedrag in de SPUK Sport. In 2019 en 2020 werd meer aangevraagd door gemeenten dan beschikbaar was in de SPUK Sport. Maar in beide gevallen waren de werkelijke investeringen ruim 100 miljoen euro minder dan er was aangevraagd, waarmee uiteindelijk de beschikbare subsidie van SPUK Sport in beide jaren niet volledig is ingezet. Gemeenten hebben nu voor 2021 een SPUK Sport-aanvraag ingediend voor in totaal 242 miljoen euro, wat overeenkomt met een overschrijding van 60 miljoen euro. De vraag is of de beoogde investeringen nu ook zijn uitgevoerd in 2021 of dat wederom sprake zal zijn van lagere gerealiseerde investeringen.

Voor de BOSA was in 2020 een budget van 94 miljoen euro beschikbaar en is uiteindelijk slechts 51,6 miljoen euro uitgekeerd. Voor 2021 bedraagt het budget 79 miljoen euro. Tot 1 september 2021 is voor ruim 38 miljoen euro aan subsidie aangevraagd voor 2021, wat overeenkomt met een voorgenomen investering van 177 miljoen euro. Omdat een deel van de subsidieaanvragen uit 2020 in 2021 wordt uitgekeerd, na afronding van de investeringen, is het verleende subsidiebedrag in 2021 hoger dan de genoemde 38 miljoen euro. DUS-I meldt dat per 1 november 2021 60,1 miljoen euro aan subsidie is verleend en 6,4 miljoen euro aan aanvragen in behandeling is. Hiermee worden de subsidiemogelijkheden van de BOSA ook in 2021 (nog) niet volledig benut. Opmerkelijk is overigens dat verenigingen aangeven niet bij alle duurzaamheidsmaatregelen of investeringen in de sportaccommodatie gebruik te maken van de mogelijkheden van de BOSA. Dat vraagt wellicht om extra aandacht voor de ondersteuning van verenigingen en het informeren van verenigingen over de mogelijkheden van de BOSA.

Aandacht voor circulariteit toegenomen

De aandacht voor circulariteit is toegenomen en verbreed. Bij de verduurzaming van kunstgras is met de Life Cycle Assessment tool (LCA-tool) een belangrijke eerste stap gezet om inzicht te krijgen in de duurzaamheid en circulariteit van kunstgrasvelden. Ook is normering en certificering van kunstgrasvelden een element van het KZS. Verder hebben sportverenigingen binnen de BOSA in 2021 relatief veel aanvragen ingediend voor subsidie voor circulaire maatregelen. Het gaat hierbij met name om aanvragen voor gebruik van hergebruikt infillzand. Andere maatregelen bij verenigingen gericht op circulair zijn deels ingegeven door wetsveranderingen, zoals het niet langer toestaan van gebruik van *single-use* plastic in sportkantines. Verder heeft een kleine groep verenigingen gebruik gemaakt van de mogelijkheden die Statiegeld Nederland biedt om minicontainers en een communicatiepakket aan te vragen voor het inzamelen van plastic flessen.

Gemeenten hebben de afgelopen twee jaar ook aandacht gehad voor circulariteit, zij het minder dan voor andere aspecten van duurzaamheid. Een derde van de gemeenten geeft aan in de afgelopen twee jaar te hebben geïnvesteerd in circulariteit. Hiermee is circulariteit wel meer in de aandacht gekomen in het afgelopen jaar, maar is er ook nog ruimte voor verbetering.

Doelrealisatie blijft achter en is op onderdelen nog onbekend

De oorspronkelijke doelen die centraal stonden in de pijler duurzame sportinfrastructuur zijn beperkt gerealiseerd. Het terugdringen van de exploitatielasten van sportaccommodaties lijkt niet succesvol, gezien de stijgende gemeentelijke uitgaven aan sportaccommodaties. Mogelijk is coronapandemie hier mede debet aan, al stellen we ook vast dat deel van de beoogde investeringen op basis van de SPUK Sportaanvragen in 2020 niet is uitgevoerd. Dit laatste zou veronderstellen dat de uitgaven aan sportaccommodaties door minder investeringen dan verwacht juist lager zouden uitvallen in 2020. Bemoedigend is wel dat niet alleen de uitgaven aan sportaccommodaties zijn toegenomen, maar dat hetzelfde geldt voor de uitgaven aan sportbeleid en -activering.

Het streven om te komen tot een flexibel exploitatiemodel om zo meervoudig gebruik te stimuleren heeft maar beperkt geleid tot aanpassingen in het verhuursysteem van sportaccommodaties. Gemeenten geven aan dat dit op papier wellicht makkelijk klinkt, maar dat de praktijk weerbarstiger is. Naast dat het lastig is om gebruikers te vinden voor de verhuur overdag zijn de randvoorzieningen hier vaak niet op ingericht. Hier speelt de grote diversiteit in eigenaarschap van randvoorzieningen een rol, waarmee het inrichten en goed laten functioneren van een flexibel exploitatiemodel een lastige opgave is. Het lijkt hiermee gewenst om andere mogelijkheden te verkennen om het achterliggende doel van een betere bezetting en beter gebruik van sportparken te realiseren. Mogelijk moet hierbij meer gedacht worden in lijn van het andere doel, de open sportparken, waar de velden open worden gesteld voor gebruik de buurt. Vorig jaar stelden we vast dat de realisatie van open sportparken maar beperkt op gang kwam, maar mogelijk is hier het afgelopen jaar wel sprake van een positieve ontwikkeling. We blikken hier volgend jaar op terug, maar op basis van de data van vorig jaar is de verwachting dat doelrealisatie hier achterblijft. Een reflectie op en mogelijke herijking van de doelen lijkt hiermee gewenst.

In relatie tot duurzaamheid zijn de doelen gekoppeld aan de Routekaart Verduurzaming Sport. Daarbij is nog grotendeels onduidelijk wat de voortgang is op de doelrealisatie. Er is onvoldoende zicht op de implicaties van de doorgevoerde maatregelen op het energie- en gasverbruik. Vanuit de energiescans ontstaan hier wel eerste inzichten in welke maatregelen zijn doorgevoerd en welke mogelijke besparingen hiermee kunnen worden gerealiseerd. Daar kan komend jaar op voortgebouwd worden en zo beter ingegaan worden op de impact van de genomen duurzaamheidsmaatregelen. Een ander belangrijk instrument voor volgend jaar is het dashboard van het CBS over energie- en gasverbruik van sportaccommodaties, dat tot stand is gekomen door een koppeling met de DSA. Voor dit jaarrapport waren alleen data uit 2018 beschikbaar, die dienen als uitgangspunt en nulmeting voor de start van de uitvoering

van het sportakkoord. De bedoeling is dat in het jaarrapport 2022 data uit 2019, 2020 en 2021 worden opgenomen. Hiermee kunnen dan volgend jaar conclusies worden getrokken over de mate van doelrealisatie op duurzaamheid. Dit jaar is met het platform Sport NL Groen wel een belangrijke stap gezet in het bijeenbrengen van de kennis op dit terrein en het hiermee aanjagen en ondersteunen van de uitvoering van duurzaamheidsmaatregelen.

Beperkte invloed van coronapandemie op uitgaven

De sportverenigingen en gemeenten geven aan dat de coronapandemie weinig invloed heeft op uitgaven aan duurzaamheidsmaatregelen en onderhoud van sportaccommodaties. 80 procent van de sportverenigingen en 74 procent van de gemeenten geeft aan dat de coronapandemie niet van invloed is geweest op de investeringen. Het beleid op deze onderdelen lijkt hiermee redelijk vast te staan en weinig gevolgen te ondervinden van de mogelijk moeilijke financiële situatie die is ontstaan door de coronapandemie. Dit kan wijzen op een sterke verankering van deze uitgaven in lokale budgetten.

Op gemeenteniveau sluiten deze uitkomsten aan op de geconstateerde hogere uitgaven aan sportaccommodaties in 2020 in vergelijking met voorgaande jaren. Het wordt lastiger wanneer we kijken naar het verschil tussen de beoogde investeringen op basis van de SPUK Sport en de werkelijk gerealiseerde investeringen in sportaccommodaties. Daar lijkt wel degelijk minder te zijn uitgevoerd dan oorspronkelijk was voorzien. We hopen hier via een bevraging van het VSG-panel in november/december 2021 beter inzicht in te krijgen. Bij verenigingen is de verwachting dat de steunmaatregelen vanuit het Rijk dienstig zijn geweest in het compenseren voor financiële tegenvallers door de coronapandemie, waardoor de beoogde investeringen in de sportaccommodatie grotendeels hebben kunnen plaatsvinden.

Buitenruimte belangrijk voor sport en bewegen

De aandacht voor een beweegvriendelijke omgeving was geborgd in het sportakkoord en heeft het afgelopen jaar mede door de coronapandemie een vlucht genomen. Beleidsmatig is bij gemeenten meer aandacht gekomen voor sport en bewegen in de buitenruimte (Hoogendam et al., 2021) en op zowel lokaal als nationaal niveau is de aandacht voor buitenspelen toegenomen, ook gekoppeld aan discussies over de afname van motorische vaardigheden bij kinderen. Door de coronamaatregelen is in 2021, net als in 2020, een toename van het sporten in de openbare buitenruimte zichtbaar. Daarnaast is de sportdeelname thuis en in de eigen tuin toegenomen. Dit gaat vooral ten koste van sportdeelname in binnensportaccommodaties.

Mede door het toegenomen gebruik van de buitenruimte hechten de Nederlanders waarde aan de aantrekkelijkheid van deze buitenruimte voor sporten en bewegen. Twee derde van de Nederlanders vindt het (heel) belangrijk om te wonen in een buurt die aantrekkelijk is om te sporten en bewegen. Vergeleken met 2019 worden, naast de fysieke sportinfrastructuur, de aanwezigheid van een park, een pleintje of open ruimte, een groot grasveld en goede sporttoestellen in de openbare ruimte wat vaker genoemd als belangrijke buurtkenmerken om te kunnen (gaan) sporten en bewegen. Een veilig gevoel op straat blijft een belangrijke stimulans. Aanwezigheid van verlichting en een goed onderhouden openbare ruimte kunnen daaraan bijdragen. Dit sluit aan bij de vorig jaar verrichte studie naar werkzame mechanismen van een beweegvriendelijke omgeving (Prins et al., 2020).

Bijlage 1 Aanbevolen maatregelen in energiebegeleidingstrajecten

Tabel B1.1 Overzicht van alle aanbevolen maatregelen in energiebegeleidingstrajecten (in aantallen, n=165)

Maatregel	Aantal keer voorgesteld
Zonnepanelen	127
Ledverlichting	117
Ledverlichting veld	97
Vervangen verwarmingssysteem	70
Aansturing verwarming per ruimte	69
Instrueren vrijwilligers efficiënt gebruik keukenapparatuur	68
Afsluiten contract groene stroom	67
Isoleren muren, gevels, vloeren en daken	66
Koelingen en keukenapparaten	65
Plaatsen sensoren	65
HR-boiler, warmtepompboiler of zonneboiler	56
Isoleren leidingen en appendages	55
Monitoren energieverbruik	54
HR++-glas	54
Ledverlichting nood	53
Realiseren energiebesparing luchtventilatie	51
Apparatuur controleren op verbruik en verminderen	45
Inductiekookplaten	42
Waterzijdig inregelen cv	40
Ledverlichting buiten	39
Koelapparatuur verminderen/vervangen	38
Radiatorventilatoren	28
Keukenapparatuur verminderen/vervangen	20
Ketel vernieuwen	17
Tijdschakelaar koelingen	13
Monitor energieverbruik	8
Systeem voor gestuurde afzuiging	6
Elektrische terrasverwarmers	6
Luchtwarmtepomp	5
Doorstroomboilers	5
Waterzijdig regelen cv	3
Sensor elektrische terrasverwarmers	3
HR++-cv-ketel	3
Realiseren energiebesparing technische installaties	2
Infrarood-warmtepanelen	2
Verwijderen leidingen	1
Overwerktimer thermostaat	1
Aansturing mechanische ventilatie	1
Laadpaal elektrische auto's	1
Close-in-boiler	1
Heteluchtgordijn alleen aan indien nodig	1
WTW spaarzaam aansturen	1
Installeren slimme thermostaat	1

Literatuurlijst

CFP & Mulier Instituut (2019). *Nulmeting verduurzaming sportaccommodaties Nederland*.

CBS & RIVM, (2021, 4 juni). *Tijd besteed aan beweegactiviteiten per week 2001-2020*. Sport en bewegen in cijfers. <https://www.sportenbewegenincijfers.nl/documenten/tijd-besteed-aan-beweegactiviteiten-per-week>

Collard, D., Slot-Heijs, J., Pennings, E., & Singh, A. (2020). *Impact van de coronacrisis op buitenspeellocaties. Gevolgen van de maatregelen en aanpassingen aan het nieuwe normaal* [Factsheet 2020/18]. Mulier Instituut.

Dummer, E. (2021, 28 juni). *Duikende studenten brengen onder water het klimaat onder de aandacht*. Duurzame Sportsector. <https://www.duurzamesportsector.nl/artikel/duikende-studenten-brengen-onder-water-het-klimaat-onder-de-aandacht/>

DUS-I (2021, 8 april). *Infographic Specifieke uitkering stimulering sport*. <https://www.dus-i.nl/documenten/publicaties/2021/04/06/infographic-spuk>

Floor, C., Wezenberg-Hoenderkamp, K., & Hoekman, R. (2020). *Planningsinstrument zwembaden: instrumentarium voor behoeftebepaling aan overdekt zwemwater binnen gemeenten en regio's*. Mulier Instituut.

Froeling-Andries, N. (2021, 8 juli). *Sportclubs Etten-Leur uit de penarie: zonnepanelen kunnen toch geld opleveren*. BN DeStem. <https://www.bndestem.nl/etten-leur/sportclubs-etten-leur-uit-de-penarie-zonnepanelen-kunnen-toch-geld-opleveren-ab93cf1d/>

Grubben, M. & Hoekman, R. (nog te verschijnen). Gebruik van sportaccommodaties in coronatijd: een vergelijking met 2019. *SportAccom*, 4.

Heijnen, E., Hover, P., & Schoemaker, J. (2021). *Opzegging lidmaatschap van verenigingen en fitnesscentrum: frequentie, motivatie en implicatie*. Mulier Instituut.

Hoekman, R. (2018). *Sport policy, sport facilities and sport participation*. Radboud Universiteit.

Hoekman, R., Hoenderkamp, K., & Van der Poel, H. (red.) (2013). *Sportaccommodaties in beeld*. Mulier Instituut.

Hoekman, R., Ruikes, D., Davids, A., Brus, J., Van Eldert, P., Prins, R., Schadenberg, B., & Wezenberg-Hoenderkamp, K. (2019). *Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2019*. Mulier Instituut.

Hoekman, R., Ruikes, D., Schots, M., & Brus, J. (2020). *Jaarrapport Duurzame Sportinfrastructuur 2020*. Mulier Instituut.

Hoogendam, A., Ruikes, D., & Hoekman, R. (2021). *Monitor Lokaal Sportbeleid 2020. De gemeente als coproducent*. Mulier Instituut.

Hoyng, J., & Van Eck, M. (2021). *Model beweegvriendelijke omgeving (BVO-model)*. Kenniscentrum Sport & Bewegen.

De Jonge, M., Slot-Heijs, J., & Singh, A. (2020). *Kinderen en sport in tijden van corona. Sportdeelname en het naleven van de coronamaatregelen door sportaanbieders* [Factsheet 2020/35]. Mulier Instituut.

Kadaster (2021). *Basisregistratie Grootchalige Topografie (BGT)*.
<https://www.kadaster.nl/zakelijk/registraties/basisregistraties/bgt>

KNHB (2016). *Bespelings- en gebruikersnorm kunstgrasvelden*.

KNKV (2014). *Planningsnorm Korfball NOC*NSF 2014*.

Knol, F. A., Neevel, C. V., Stijnenbosch, M. H., & Willems, M. J. E. (2002). *Planologische Kengetallen*. Kluwer bv.

KNVB (2018). *Behoeftebepaling*. <https://www.knvb.nl/assist/assist-bestuurders/accommodatie/accommodatiemodule>

Lucassen, J., Singh, A., Heijnen, E., & Slot-Heijs, J. (2020). *Buitenspelen 2020. Een verkenning van het beleid in Nederland en Europa*. Mulier Instituut.

Ministerie van VWS (2018). *Nationaal Sportakkoord: sport verenigt Nederland*.

Nederlandse Sportraad (2020). *De opstelling op het speelveld: Samenvatting in tekst en beeld*. Nederlandse Sportraad.

Nieuwsuur (2021, 2 september). *'Het Nederlandse stroomnet dreigt vast te lopen'*. NOS.
<https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2396242-het-nederlandse-stroomnet-dreigt-vast-te-lopen>

NOC*NSF (2005). *Ruimte voor sport in Nederland tot 2020. Cijfers en kansen*.

NOC*NSF (2020). *Zo sport Nederland: trends en ontwikkelingen in sportdeelname (2013-2020)*.

NOC*NSF (2021). *NOC*NSF Sportdeelname Index maart 2021*. Kantar/Nederlands Olympisch Comité*Nederlandse Sport Federatie.

NOS (2021, 17 september). *NOS 20:00 Journaal* [19:27-21:56].

Prins, R., Hoekman, R., & Van der Poel, H. (Reds.) (2021). *Sport en bewegen in de openbare ruimte: De beweegvriendelijke omgeving in gebruik en beleid*. Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Prins, R., Ruikes, D., & Hoekman, R. (2020). *Werkzame elementen van de beweegvriendelijke omgeving*. Mulier Instituut.

Reitsma, M., Hoogendam, A., Nafzger, P., Pulles, I., & Van der Poel, H. (Reds.) (2021). *Monitor Sportakkoord 'Sport verenigt Nederland'. De zes pijlers gepeild. Voortgangsrapportage juni 2021*. Mulier Instituut.

Rijksoverheid (z.d.). *Sustainable Development Goals: Werelddoelen voor duurzame ontwikkeling*.
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ontwikkelingssamenwerking/internationale-afspraken-ontwikkelingssamenwerking/global-goals-werelddoelen-voor-duurzame-ontwikkeling>

RTV Drenthe (2019, 23 januari). *Drie sportverenigingen Midden-Drenthe lopen tegen netcapaciteit aan*. <https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/143214/Drie-sportverenigingen-Midden-Drenthe-lopen-tegen-netcapaciteit-aan>

Schadenberg, B., & Van Eldert, P. (2020a). *Kostendekkendheid van gemeentelijke sportaccommodaties* [Factsheet 2020/26]. Mulier Instituut.

Schadenberg, B., & Van Eldert, P. (2020b). *Verzelfstandiging en privatisering van sportaccommodaties* [Factsheet 2020/27]. Mulier Instituut.

Schadenberg, B., & Ruikes, D. (nog te verschijnen). *Ruimte voor atletiek in Nederland. Kengetallen over accommodaties en verenigingen*. Mulier Instituut.

Schadenberg, B., Wezenberg-Hoenderkamp, K., & Hoekman, R. (2020). *Binnensportaccommodaties in Nederland. Aanbod, gebruik en planning van sporthallen, sportzalen en gymzalen*. Mulier Instituut.

Schotanus, F. (2020a). *Routekaart verduurzamen sport voor gemeenten*. Kenniscentrum Sport & Beweging.

Schotanus, F. (2020b). *Routekaart verduurzamen sport voor verenigingen*. Kenniscentrum Sport & Beweging.

Schots, M., Brus, J., & Hoekman, R. (2020). *Milieuvriendelijk beheer van grassportvelden in gemeentelijk beheer*. Mulier Instituut.

Schots, M., & Schadenberg, B. (2020). *Open sportparken in Nederland*. Mulier Instituut.

Slot-Heijs, J., Van Suijlekom, S., & Singh, A. (nog te verschijnen). *Kinderen in buitenspeelruimte. Factoren en doelgroepen*. Mulier Instituut.

Slot-Heijs, J., De Jonge, M., Lucassen, J., & Singh, A. (2020a). *Beweeggedrag van kinderen in tijden van corona*. Mulier Instituut.

Slot-Heijs, J., Leenders, M., De Jonge, M., & Singh, A. (2020b). *Ouders over buitenspelen in tijden van corona* [Factsheet 2020/7]. Mulier Instituut.

Vane, V., Hoving, A. J. S., & Klappe, R. (2020). *Tussenevaluatie Subsidieregeling bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA) en Regeling Specifieke uitkering stimulerende sport (SPUK SPORT)*. Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)/Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen (DUS-I).

Vane, V. M., Stiemer, D. E., & Hoving, A. J. S. (2021). *Tussenevaluatie Subsidieregeling bouw en onderhoud sportaccommodaties (BOSA) en Regeling specifieke uitkering stimulerende sport (SPUK SPORT) 2021*. Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).

Van den Dool, R., & Van Eldert, P. (2021). *Monitor sportuitgaven gemeenten 2019: een overzicht van de uitgaven in 2019 plus samenhangende vraagstukken*. Mulier Instituut.

Van der Poel, H., Wezenberg-Hoenderkamp, K., & Hoekman, R. (Eds.) (2016). *Sportaccommodaties in Nederland: kaarten en kengetallen*. Mulier Instituut.

VANG Buitenshuis (2021). *Stappenplan sportclubs afvalpreventie en -scheiding (versie 2)*. Rijkswaterstaat.

Van Veldhoven-Van der Meer, S. (2020, 18 december). *Kamerbrief over uitspraak Gerechtshof Den Haag over gewasbescherming buiten de landbouw* [Kamerbrief].

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/12/18/uitspraak-gerechtshof-den-haag-gewasbescherming-buiten-de-landbouw>

Van Veldhoven-Van der Meer, S. (2021, 25 januari). *Verduurzaming van kunstgrasvelden* [Kamerbrief].

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/01/25/aanbiedingsbrief-verduurzaming-van-kunstgrasvelden>

Mulier Instituut | Sportonderzoek voor beleid en samenleving
Herculesplein 269 | 3584 AA Utrecht | Postbus 85445 | 3508 AK Utrecht
T +31 (0)30 721 02 20 | info@mulierinstituut.nl | www.mulierinstituut.nl